

ESKİ UYGURCA SUKHĀVATĪVYŪHA-SŪTRA
(GİRİŞ-METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMALAR-DİZİN)

Merve GÜRLER

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA

Erzurum - 2024

Her hakkı saklıdır

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ESKİ UYGURCA SUKHĀVATĪVYŪHA-SŪTRA (GİRİŞ-METİN-ÇEVİRİ-
AÇIKLAMALAR-DİZİN)**

Merve GÜRLER

Danışman: Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA

Erzurum-2024

Her hakkı saklıdır.

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI

Merve Gürler tarafından hazırlanan Eski Uygurca Sukhāvātīvyūha-sūtra (Giriş-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin) adlı bu çalışma Tarih girmek için tıklayınız tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☒ **oybirliği**/☐ **oyçokluğu** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Sevim Erdem Yıldız Munzur Üniversitesi
Danışman	Doç. Dr. Uğur Uzunkaya Erzurum Teknik Üniversitesi
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit Öztürk Erzurum Teknik Üniversitesi

Merve Gürler tarafından hazırlanan Eski Uygurca Sukhāvātīvyūha-sūtra (Giriş-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin) başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 28.08.2024

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

* Bu tez çalışması tarafından nolu proje ile desteklenmiştir (Tez çalışması herhangi bir proje tarafından desteklenmese dahi bu kısım **çkarılmamalıdır**).

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

28/08//2024

İmza

Merve GÜRLER

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun//...//.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun//...//.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun//...//.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖN SÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

UYGUR DÖNEMİ

1.1. UYGUR DÖNEMİ TARİHİ (744-1240).....	2
1.2. UYGUR EDEBİYATI.....	5
1.2.1. Budist Uygur Edebiyatı	7
1.2.2. Manihaist Uygur Edebiyatı	12
1.2.3. Hristiyan Uygur Edebiyatı	13
1.2.4. Din Dışı Muhtelif Metinler	13
1.3. ESKİ UYGURLARDA DİN	14
1.3.1. Budizm	14
1.3.2. Manihaizm	17
1.3.3. Nasturi Hristiyanlık	18
1.4. ESER HAKKINDA	19
1.4.1. Eski Uygurca <i>Sukhāvāṭīvyūha-sūtra</i>	19
1.4.2. Çalışmada İzlenilen Yöntem	19
1.4.3. Araştırma Tarihçesi	20
1.4.4. Çalışmaya Dâhil Edilen Fragmanların Fiziki Durumları	21

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNİN YAZI ÇEVİRİMİ VE HARF ÇEVİRİMİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK-DİZİN

SONUÇ	124
KAYNAKÇA	126

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESKİ UYGURCA SUKHĀVATĪVYŪHA-SŪTRA
(GİRİŞ-METİN-ÇEVİRİ-AÇIKLAMALAR-DİZİN)

Merve GÜRLER

Danışman: Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA

2024, 128 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Sevim ERDEM YILDIZ (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit ÖZTÜRK (Üye)

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma Budist Uygur Edebiyatına ait dinî içerikli bir metni ihtiva etmektedir. Çalışmamızda Peter Zieme'nin "Uigurische Sukhāvatīvyūha-Fragmente" [= "Uygurca Sukhāvatīvyūha-Fragmanları"] ile Kōgi Kudara ve Peter Zieme'nin "Two New Fragments of the Larger Sukhāvatīvyūhasūtra in Uigur" [= "Uygurca Büyük Sukhāvatīvyūhasūtra'nın İki Yeni Fragmanı"] makalelerindeki fragmanlardan yararlanılarak yeniden okuma yapılmıştır. Daha sonra Zekine Özertural'ın *Alttürkische Handschriften* [= Eski Türkçe El Yazmaları] adlı çalışmasında sunulan söz konusu metne ait daha önce yayımlanmamış yeni fragmanlar da çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bu çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. "1. Giriş" bölümü Uygur Dönemi tarihi, edebiyatı ve dinî inanışlarıyla başlayıp; çalışmada izlenen yöntem, eser üzerine yapılan çalışmalar, araştırma tarihçesi ve çalışmaya dâhil edilen fragmanların fiziki durumları gibi eser hakkında bilgilerle son bulmaktadır. "2. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirimi" bölümünde 16 fragmanın 145 satır hacmindeki metinlerin yazı çevirisi ve harf çevirisine yer verilmiştir. "3. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı" bölümünde metinlerin Türkiye Türkçesine çevirisine yer verilmiştir. "4. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar" bölümünde metinler dil bilgisi, anlam bilgisi, Budist terimler bakımından incelenmiştir. Burada ayrıca metnimizin Çince eş değerleri Eski Uygurca ile mukayese edilerek Türkçeye çevrilmiştir. Orijinal metinle bağlamli şekilde oluşturulan "5. Sözlük-Dizin" bölümü ve ardından "6. Sonuç" bölümüyle çalışmaya son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budist Uygur Edebiyatı, Sukhāvatīvyūha-sūtra.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
OLD UIGHUR SUKHĀVATĪVYŪHA-SŪTRA
(INTRODUCTION- TEXT-TRANSLATION-NOTES-INDEX)

Merve GÜRLER

Advisor: Assos. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA

2024, 128 pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Uğur UZUNKAYA (Advisor)

Assist. Prof. Dr. Sevim ERDEM YILDIZ (Member)

Assist. Prof. Dr. M. Raşit ÖZTÜRK (Member)

This study, prepared as a master’s thesis, includes a text with religious content belonging to Buddhist Uyghur Literature. In our study, Peter Zieme’s “Uigurische Sukhāvatīvyūha-Fragmente” [= “Uyghur Sukhāvatīvyūha-Fragments”] and Kōgi Kudara and Peter Zieme’s “Two New Fragments of the Larger Sukhāvatīvyūhasūtra in Uyghur” [= “Uyghur Great Sukhāvatīvyūha-sūtra”] A re-reading was done using the trailers in the articles “Two New Trailers of”. Later, new fragments of the text in question, which was presented in Zekine Özertural’s version named Alttürkische Handschriften [= Old Turkish Manuscripts], were discussed.

This study consists of 6 chapters. “1. The “Introduction” section starts with the history, literature and religious beliefs of the Uyghur Period; It ends with information about the work, such as the method followed in the study, the studies carried out on the work, the research history and the physical conditions of the fragments included in the study. In the “2. Transcription and Transliteration of Old Uyghur Text” section, there are transcriptions and transliterations of the texts in 145 lines of 16 fragments. In the “3. Translation of Old Uyghur Text into Türkiye Turkish” section, the translation of the texts into Turkey Turkish is included. In the “4. Explanations on the Old Uyghur Text” section, the texts are presented in terms of grammar, semantics, and Buddhists. Here, our text has also been translated into Turkish by comparing it with its traditional equivalents, Old Uyghur. With the linking method original text “5. Dictionary-Index” section and then study ended with the “6. Conclusion” section.

Key Words: Old Uyghur, Buddhist Uyghur Literature, Sukhāvatīvyūha-sūtra.

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
bk.	Bakınız
BT	Berliner Turfantexte
c.	Cilt
cm.	Santimetre
çev.	Çeviren
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
ED	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, bk. CLAUSON 1972.
ed.	Editör(ler)
ETü.	Eski Türkçe
EUyg.	Eski Uygurca
G.	A Chinese-English Dictionary, bk. GILES 1912.
Grek.	Grekçe
Haz.	Hazırlayan
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary.
kat. nu.	Katalog numarası
krş.	Karşılaştırınız
MDBG	MDBG Chinese Dictionary
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
n.	Not
nu.	Numara
o. F.	Ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil]
Part.	Partça
s.	Sayfa
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
T	Taishō Tripiṭaka

TDK	Türk Dil Kurumu
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
TS	Türkçe Sözlük
TT	Türkische Turfan-Texte
TTK	Türk Tarih Kurumu
U	Uigurica Serisi
Uyg.	Uygurca
vb.	ve benzer(ler)i
vd.	ve diğer(ler)i
Vol.	Volume
vs.	vesaire
yay.	Yayın(ları)

İşaretler

Açıklama

,	Tek kanca, yazmadaki noktalama işaretinin çeviri yazıya aktarılmasıdır.
„	Çift kanca yazmadaki noktalama işaretinin çeviri yazımına ve harf çevirisine aktarılmasıdır.
-	Bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle fiilleştiğini belirtir.
(oku: ...)	Yazmada müstensih tarafından hatalı yazıldığı düşünülen sözcüğün aslında okunması gerektiği biçimi gösterir.
(...)	Yay ayraç yazmada yer alan sözcüğün yazılmayan ünlüsünü gösterir.
[]	Alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir.
[...]	Köşeli ayraç yazmada yer alan sözcüğün yazılmayan harf(ler)ini gösterir.
{ ... }	Kavisli ayraç yazmada yer alan sözcüğün fazladan yazılan harf(ler)ini gösterir.
*	Asterisk işareti sözcüğün kökeninden emin olunmadığını gösterir.
/	Taksim işareti yazmada harf düzeyindeki hasarlı kısmın harf çevirisindeki ifadesidir.
///	Birden fazla taksim işareti yazmada sözcük düzeyindeki hasarlı kısmın harf çevirisindeki ifadesidir.

- (P) Yazmada yer alan poṭhī deliğinin harf çevirisindeki ifadesidir.
- < Başka bir dilden alıntılanan sözcüğün orijinal biçimini ifade eder.
- << Başka bir dilden alıntılanan sözcüğün doğrudan alıntılanmadığını ifade eder.
- Çalışmanın dizin bölümünde yer alan sözcükler arası çapraz göndermeleri ifade eder.
- ~ Alternasyon işareti kelimenin başka biçiminin de mevcut olduğunu
- ... Üç nokta yazmadaki satırın boş veya hasarlı olduğu kısımlarını ifade eder.
- ...2 Metnin aktarımında yer alan ikilemelere işaret eder.
- ...3 Metnin aktarımında yer alan üçlemelere işaret eder.

ÖN SÖZ

Eski Uygurca *Sukhāvātīvyūha-sūtra* (Giriş-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin) başlığını taşıyan bu çalışmada, Budist Uygur edebiyatına ait Eski Uygurca metni ele alınmıştır. Çalışma 6 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm, “Giriş” başlığını taşımaktadır. Bu bölümünde Uygur Dönemi’nin tarihi, edebiyatı ve dinî inanışları hakkında bilgiler verilerek, çalışmada izlenilen yöntem, eser üzerine yapılan çalışmalar, araştırma tarihçesi ve çalışmaya dâhil edilen fragmanların fiziki durumlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmını “Eski Uygurca Metnin Yazı ve Harf Çevirimi” bölümü oluşturmaktadır. Bu bölümde çeviriler genel satır numaralandırılmasına uygun bir şekilde sırasıyla verilmiştir. Üçüncü bölümü oluşturan “Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı”nda Eski Uygurca metne bağlı kalarak çeviri yapılmıştır. “Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar” adı verilen dördüncü bölümde açıklama ihtiyacı duyulan kelime veya kelime gruplarından bahsedilmiştir. Beşinci bölüm olan “Sözlük-Dizin”de metinde geçen her kelime, satır numarasıyla birlikte madde başı olarak yer verilmiştir. Çalışma, altıncı bölümü oluşturan “Sonuç” bölümüyle son bulmuştur.

Bu tezin danışmanlığını memnuniyetle karşılayarak tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadarki süreçte yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocam Doç. Dr. Uğur UZUNKAYA’ya en içten teşekkürlerimi sonsuz saygı ile sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca beni hiç yalnız bırakmayan, desteğini hep hissettiren aileme teşekkür ederim.

Merve GÜRLER

Erzurum-2024

GİRİŞ

Uygurlar; Orhun ve Selenga nehri kıyıları ile Aral Gölü civarında yerleşmiş bir Türk kavmidir. Uygur isminin ilk olarak Bilge Kağan Yazıtı'nda geçtiği düşünülmektedir. Uygur isminin anlamı hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir: “Uygur’un anlamının “uymak, yapışmak, şahin gibi hızla hücum ve takip eden, birbiriyle yardımlaşan”, sözlerinden türemiş olduğu; “kendi kendine yeter” manasında kullanıldığı, çeşitli rivayetler ve kaynaklara bakılarak ileri sürülmektedir” (Gömeç, 2011: 30).

Uygurlar, kendinden önceki Türk kavimlerinden farklı olarak Manihaizm’in de etkisiyle yerleşik hayatı benimsedikleri için siyasi başarılarından ziyade kültür ve medeniyete dair faaliyetleriyle tanınırlar. Manihaizm’in etkisiyle yaşayış tarzı değişen Uygurlar, IX. yüzyıl başlarından itibaren gerilemeye başlamışlardır. Şiddetli kış mevsiminin etkisiyle hayvanlarının çoğunun ölmesiyle gelen ekonomik çöküş de bu durumu oldukça kötüleştirmiştir. Bu durumu fırsat gören Yenisey bölgesindeki Kırgızlar, 840 senesinde Uygur Devleti’ni yıkmışlardır. Uygurlar, devletleri yıkılınca Çin sınırlarına ve İç Asya’ya göç etmek zorunda kalmışlardır. “Kansu bölgesinde ve Doğu Türkistan’da yeni devletler kurdular” (Şahin, 2012:27). İlk olarak Kansu Uygur Devleti, X. yüzyılda kurulup İpek Yolu sayesinde ticaretle ön plana çıkmışlardır ve yine Çin ile dostça ilişkiler kurmuşlardır. Bu sırada Moğollar’ın hâkimiyetini tanımışlardır. İkinci olarak ise IX. yüzyıl ortalarına doğru Turfan Uygurları ortaya çıkmıştır. 840 tarihinden sonra Uygurlar güneyde Kao-ch’ang şehrinde yeni bir devlet kurmuşlardır. Tanrı dağları, Beş-Balık ve Turfan civarlarına yerleşen Uygurlar, yerleşik hayata geçmişlerdir. Turfan Uygurları yerleşik hayata geçişin etkisiyle mimari alanda eserler vermeye başlamışlardır. Siyasi tarihleriyle ilgili pek bilgi bulunmayan Turfan Uygurları, 1209 yılına kadar bağımsız kalmayı başarmış ardından Moğol İmparatorluğu’na bağlanarak varlığını sürdürmüşlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

UYGUR DÖNEMİ

1.1. UYGUR DÖNEMİ TARİHİ (744-1240)

Ağaçtan türediklerine dair efsaneler bulunan Uygurların, 744 yılında bir devlet olarak meydana gelişlerine kadar on kağan tarafından yönetildikleri düşünülmektedir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: Shih-chien, P'u-sa, T'u mi-tu, P'o-jun, Pi-sou-te, Tu Chich-chin, Fu Ti-fu, Ch'eng-tsung, Fu Ti-nan ve Hu-su. 605 senesinde “İrkin/Erkin” ünvanına sahip olan Shih-chien Kağan, Uygurları bir oymak hâlinde toplamıştır. (*Erk* sözcüğünün anlamı “güç, iktidar, hâkimiyet, hüküm, bağımsızlık, zor”; *erkin* sözcüğünün anlamı ise “kasten, kasıtlı, gönüllü, isteyerek, kendi isteğiyle”dir (Wilkens, 2021: 116b).) Shih-chien'den sonra yerine oğlu P'u-sa geçmiştir. P'u-sa'nın Göktürkler karşısında elde ettiği başarılarından ötürü kendisine vatana hizmet eden, kahraman anlamlarına gelen “Alp İlteber” ünvanı verilmiştir. P'u-sa başa geçince Uygurların gücü artmıştır. P'u-sa, Çinlilerle birlikte Göktürklerle karşı mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede Uygurların büyük başarısı Çinlilerin dikkatini çekmiştir. P'u-sa'nın kendisinden sonra başa geçen T'u mi-tu ile yakınlık derecesi tam olarak bilinmemektedir. T'u mi-tu'na Tang imparatoruna haraç gönderdiği için, imparator tarafından kendisine “Huai-hua” generallik ünvanı verilmiştir. T'u Mi-tu'dan sonra oğlu P'o-jun başa geçmiştir. Tang devrinde çıkan Hulu isyanı sırasında Çin'e yardım ettiği için kendisine “Sağ taraf askerî bölgesi büyük generali” ünvanı ile Han-hai Tudunluğu verilmiştir. Bu şekilde Uygur Devleti kuruluncaya kadar Göktürk Devleti içerisinde birçok kağan başa geçmiştir.

Uygur Devletinin sahneye çıkışındaki dayandığı güç Dokuz Oğuzlar'dır. Muhtelif kaynaklarda Dokuz Oğuzlar'a ait on yedi yer isminden bahsedilerek nüfus bakımından en kalabalık ve zengin göçebe Türk ülkesi olduğu belirtilmiştir. Tokuz Oğuzlar şeklinde adı geçen bu boy, diğer boylara kıyasla askerî açıdan da daha güçlüdür. Saadettin Gömeç'e göre Çin kaynaklarının ve *Cami 'ü't-Tevarih*'in yardımıyla Uygurları meydana getiren dokuz aileyi şu şekilde sayabiliriz: Yüe-lo-ko (Yaglakar), Hu-to-ko (Uturkar), To-lo-wu/ Hou (Kürebir), Mo-ko-si-k'i (Bagasıkır), A-wu-ti (Ebirçeg), Ko-sa (Kasar), Hu-wu-su (belki Buguz?), Yüe-wu-ku (Yagmurkar), Hi-ye-wu (Aymur/ Eymür). Dokuz Oğuzlarla Uygurlar birleşince bunlar “Dokuz Oğuz On Uygur” olarak zikredilmeye başlamıştır.

630 yıllarının başlarında aşırı soğukların da etkisiyle meydana gelen kıtlığa yöneticilerin başarısızlığı eklenince Doğu Göktürk Kağanlığı daha fazla ayakta kalamamıştır ve yönetim

627’de bağımsızlığını ilan eden Sir Tarduşlar’ın eline geçmiştir. Bu hadiseler sırasında ortaya çıkan Dokuz Oğuz boyları, 648 senesinde dikkat çekmeye başlamıştır. Daha sonra II. Göktürk Kağanlığı’nda vakalarda yer alan bu 9 boy, Uygurların yükselişiyle beraber tarih sahnesinde büyük rol almışlardır. Öyle ki “Uygur Kağanlığı ile o kadar bütünleşmişlerdir ki, İslam tarih kaynakları onlara Tokuz Guz yani Dokuz Oğuz adını verirler” (Taşağıl, 2021: 35). Tarihî belgelere baktığımız zaman Dokuz Oğuz kavramı, ilk defa Doğu Göktürk Devleti’nin zayıflamasıyla beraber görülmüştür. I. Göktürk Kağanlığı döneminde ise Töles boyları grubunun içinde kaydedilmişlerdir. Doğu Göktürk ülkesinin doğu kısmında yaşadıkları tahmin edilir ve dokuz adet kabile oldukları için kaynaklarda ismi bu şekilde geçmektedir. Bunların arasında ise liderlik Yaglakar sülalesinde bulunmaktadır. “Yaglakar” isminin nereden geldiğiyle ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber Türk isim verme geleneğinde kişilerin veya ailelerin yaptığı meslekler daha sonra onların ünvanları veya soyadları yerine geçtiği bilinmektedir. Eski Türk dinî inancında kansasız kurban olarak geçen tözlerin ağızlarını yağlama ve kırmızı serpme gibi törenleri vardır. Gömeç’e göre bu sülale, ismini dinî törenlerde yağlama işini yaptığı için almış olabilir. Uygur isminin siyasi bir addan ziyade, kabile ve bölge adı olarak kullanıldığı yolunda görüşler vardır ki, bu muhtemelen doğrudur. Çünkü Uygur ismi hiçbir vakit bütün Türkleri ifade eden bir terim yerine geçmemiştir. Köktürkçe kitabelere ve Çin kaynaklarına göre, Uygurların tarih sahnesine çıktıkları ilk yurtlarının, Selenge Nehri’nin doğu kısımları ve Bayırkuların kuzeyinde olduğu görülmektedir.

679 senesinde Çin’deki Tang hanedanına karşı bağımsızlık ayaklanmalarının sonucunda başarıya ulaşan Göktürklerin hedefinde Dokuz Oğuz boyu vardır. Çünkü artık Moğolistan’ın hâkimi onlar sayılırdı ve bunlar Göktürklerin Kutlug liderliğinde gelmelerinden hiç memnun olmamışlardır. Bu yüzden Orhun Yazıtlarında da sıkça Dokuz Oğuz-Göktürk mücadelelerinden bahsedilmektedir. Dokuz Oğuzlar, önce kendi bağımsızlıklarını ilan etmek istemişler, ancak bazı nedenlerden ötürü başaramayınca Uygur Devleti’nin yükselişi sırasında onlara katılmışlardır. 742 itibarıyla Uygur Devleti’nin yükselmesinde büyük etken olarak görülen Dokuz Oğuzlar artık onların bir parçası hâline gelmiştir. Bundan sonra Dokuz Oğuzlar Uygurların yükselişinde görülmüştür. Böylece Uygurlar, tarihte çok önemli rol oynayacak olan bir birlik oluşturmuşlardır.

Uygur Devleti’nin ilk hükümdarı Kutluk Bilge Kağan’dır. 747’de vefat eden Kutluk Bilge Kağan’ın yerine, oğlu Moyunçur (747- 759) geçmiştir. Türgişler ve Kırgızlar Uygurların hâkimiyetini tanıdıkları bu esnada, Orta Asya hâkimiyeti için Çinlilerle Araplar arasında

şiddetli mücadeleler mevcuttur. Bu mücadelelerde 751 yılında Talas ırmağı kıyısında Araplar Çinlileri yenilgiye uğratmışlardır. Bundan istifade ederek Uygurlar, Tarım havzasını ele geçirmişlerdir. Bu olaylar esnasında Çin’de isyanlar başlayınca bir general kendisini imparator ilan etmiştir. İsyandar sonucunda zor durumda kalan Çin’e Uygurlar yardım etmiştir. Yardım karşılığı olarak da Çin, yılda 20 bin top ipek vermeye başlamıştır.

Bögü Kağan (759-779) zamanında Çin imparatoruna yardım politikalarına devam edilmiştir. 762’de Çin’i Tibetlilerin saldırılarına ve isyancılara karşı imparatoru korumak amacıyla LoYang seferine gitmiştir. Bu gidişleri Türk kültür tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Çünkü Bögü Kağan ülkesine dört Mani rahibiyle beraber dönmüştür. Bu da Türkler arasında Mani dininin benimsenmesine sebep olmuştur. Manihaizm dini, et yemeyi yasakladığı için insanların savaşma gücünü köreltmıştır.

779’da Bögü Kağan’ı veziri Tun Bağa Tarkan öldürmüş ve kendini Uygur Kağanı ilan etmiştir. Tun Bağa Tarkan’ın Dokuz Oğuzlara karşı olumsuz düşünceleri iç karışıklıklara neden olmuştur. Uygurlar bu iç sorunla uğraşırken, Tibetliler ile Şato Türkleri Çin’e saldırmışlardır. Uygurlar bu kez Çin’in saldırılarını önlemede başarılı olamamışlardır.

Turfan Uygurları Kao-ch’ang, Koço, Hoço, Batı ve İdikut Uygurları olarak da anılmıştır. Muhtelif kaynaklara göre Uygur isimleri oturdukları coğrafyaya göre veya hükümdarlarının ünvanlarına göre isimlendirilmişlerdir. Bazen aynı coğrafyada oldukları hâlde farklı isimlerle anıldıkları görülmektedir. Bunun nedenleri birbirlerinin üzerindeki üstünlüğü gösteren şehre göre verilmesi, Çin’le aralarındaki münasebete göre Çin kaynaklarında hangi şehrin veya hükümdar ünvanının isminin geçtiğidir.

Bugünkü Turfan bölgesinin etrafında oturan Uygurlar, coğrafi olarak Turfan Uygurları adını almıştır. Bu topluluğa Japon bilim adamları tarafından “Batı Uygurları”, Çinliler tarafından ise “Kao-ch’ang Kuo (Kao-ch’ang Devleti)” denilmiştir. 618-960 seneleri arasında zamanında Kao-ch’ang olarak bilinen şehrin 460 senesinde Çin’in bir eyaleti hâline getirildiği vakit isminin Hsi-chou olarak değiştirilmesinden ötürü Çin kaynaklarında Kao-ch’ang Uygurları için Hsi-chou Uygurları da denildiğine rastlanmaktadır.

Cengiz Han dönemine kadar Kao-Ch’ang şehri oldukça önemlidir. Fakat Cengiz Han’ın oğlu Çağatay’ın kurmuş olduğu dönemde Kao-ch’ang şehri önemini yitirmiştir. Bu dönemde Kao-ch’ang şehrinin adı, Ho-chou veya Huo-chou (Ooço) olarak değiştirilmiştir. Kao-ch’ang Uygurlarının ismi, bu tarihten sonra Hoço Uygurları olarak anılmaya başlanmıştır. Huo-chou şehri daha önemini yitirmeden, Uygurların oturdukları coğrafyada, bir başka şehir olan

Beşbalık önem kazanmış ve Uygurların Çin kaynaklarında Beşbalık Uygurları diye anılmalarına neden olmuştur. Beşbalık şehrinin önemini yitirmesinden sonra ise, Çin kaynaklarında T'u-lu-fan (Turfan) şehrinin Uygurlara isim olarak verildiğine rastlanmaktadır.

Sonuç olarak bu isimlerin hepsi, Ötüken Uygurlarının yıkılışından sonra bu bölgeye gelip yerleşen ve ilk kuruldukları dönemde kendilerine Kao-ch'ang denilen Uygurlardır. Değişen şey yalnızca tarihte kullanılan adları olmuştur.

1.2. UYGUR EDEBİYATI

Uygurlar, Moğolistan'dan bugünkü Xinjiang (Şinciang) bölgesine yerleşerek yeni bir uygarlık oluşturmuşlardır. Bu bölgeye yerleşmeden önce muhtelif kültürel muhitlerde yer aldıkları için metinlerinin çeşitliliği söz konusudur. Bünyesinde birçok yazma ve basma eser barınmaktadırlar. Yazmalar, kâğıt üzerine fırça veya kalemle ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Bazı yazma ve basmalarda konuyla alakalı küçük resimler de yer almaktadır. Uygurlar, çeviriye dayalı bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Metinleri fazlaca dinî içerikli olmakla beraber bunların da çoğunluğu Budizm'e aittir. Dinî bakımdan önemli sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Budist metinler çoğunlukla Çince, Tibetçe, Sanskrit, Toharca A, Toharca B ve Soğdcadan çevirilmişdir. Çeviriler başlarda Soğdcadan, Toharcadan ve Çinceden yapılsa da son zamanlarda popülerliğini Çinceden ve Tibet Budizmine ait eserlerden yapılan çevirilere bırakmıştır. Metinlerin daha iyi anlaşılması için kimi zaman çevirilerde eklemeler ve genişletmeler yapılmıştır.

Uygurların yaşamış olduğu bugünkü Xinjiang bölgesine arkeolojik araştırma gezileri düzenlenmiştir. Bu araştırmalar, bölgede yaşayan farklı dinî muhitlere ait kitlelerin Moğol baskısında dinî şartlarını korumak maksadıyla, tüm dinî metin olarak katledilen kâğıda yazılı metinleri gömmelerini ortaya çıkarmalarıyla oluşmuştur. Yani burada yaşayan kişiler Moğollar saldırdıkları sırada onların dinî metinlerine, eserlerine zarar vermesin diye toprağın altına metinlerini gömmüşlerdir. Fakat bu bölgede toplanan metinler sadece Uygurcayla alakalı değildir. Çeşitli dillere ve dinlere ait metinler bulunmaktadır. Yüzyıllar boyunca birikmiş olan kırk bin civarında el yazması, resim, işleme ve benzerini bir mağarada toplamış, mağaranın ağzına duvar örmüşlerdir. Bu metinler, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında keşif gezileri sonucunda bulunmuştur. Uygurlar yazıyı Soğdlardan, Moğollar da yazıyı Uygurlardan almıştır. Bölgeye giden kişiler Moğolcadan hareketle Uygur alfabesini çözmüşlerdir. Turfan şehri çevresinde muhtelif mağaralarda bulunan bu eserler Rus, Alman, Fransız, İngiliz ve Japon arkeologlarının çalışmalarıyla isimlerini duyurmuşlardır.

İlk büyük keşfi, arkeolog A. Stein başkanlığında İngiliz araştırma heyeti yapmıştır. A. Stein farklı dillerde 11.000 civarında yazma eseri Londra'ya göndermiştir. Aralarında *Sekiz Yügmek, Irk Bitig, Huastuanift* gibi önemli Uygurca metinlerin de olduğu yazmalar bugün British Library'de Stein koleksiyonunda mevcuttur. İngilizlerden sonra Almanlar, A. Grünwedel ve A. von Le Coq başkanlığında dört keşif gezisi düzenlemiş ve başka Uygurca yazmalar bulmuşlardır. Buldukları yazmaların çoğu bugün Berlin'dedir. Fransız Sinolog P. Pelliot, kalan yazmalardan yedi bin kadarını seçip almıştır. *Kalyanamkara ve Papamkara* öyküsünün de aralarında bulunduğu bu yazmalar, Paris'te Bibliothèque Nationale'de Pelliot Koleksiyonu'nu oluşturmuştur. Daha sonra Kont K. Otani başkanlığındaki bir Japon heyeti de buraya gelerek birkaç yüz Çince ve Tibetçe yazmayı Kyoto'daki Ryukoku Üniversitesi kitaplığı için götürmüştür. Keşif alanına son gelenler ise Ruslar olmuştur. W. Radloff, S. Y. Malov gibi Rus araştırmacılar buldukları yazmaları, Petersburg Asya müzesine götürmüşlerdir. Ayrıca bunlar haricindeki Uygurca metinler, İsveçli arkeolog olan Japon Kont Otani'nin öğrencileri tarafından bulunmuştur. Eserler; Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin başta olmak üzere Japonya, İsveç, Finlandiya, Türkiye, Kore ve ABD'de bulunmaktadır. 1911'de Çin İmparatorluk hükümeti on bin kadar yazma eseri Pekin'de bulunan Ulusal Kitaplık'ta korumaya almıştır. Bu metinler ortaya çıkarılmaları ardından işlenmeye başlanmış, yayım çalışmaları bugün hâlâ devam etmektedir. Uygur edebiyatı üzerine başta Gabain olmak üzere Tekin, Tezcan, Scharlipp, Ölmez ve Elverskog gibi araştırmacılar çalışmıştır. Metinler çözüldükten sonra çeşitli kitap dizileriyle neşredilmeye başlanmıştır. Uygurca metinler ilk olarak kitap dizileri olarak ortaya koyulmuştur. Bu kitap dizileri *Türkische Manihaica aus Chotscho, Türkische Turfantexte, Berliner Turfantexte* ve *Uigurica*'dır. Eserlerin büyük bir kısmı Çince, Sanskritçe, Tibetçe, Küsen/Kuşen dilinden, Tohri dilinden ve Soğdcadan yapılan dinî içerikli çevirilerdir. Çeşitli anlatılara yer veren bu metinler, didaktik gayeler gütmektedir. Metinler çoğunlukla dinî konuları açıklamak için yazılmıştır. Metinlerde az da olsa edebî sanatlara rastlanmaktadır.

Mehmet Ölmez, bulunan bu metinleri kendi içerisinde Budist metinler, Manihaist metinler, Hristiyanlığa ait metinler ve din dışı konulara ait metinler olarak kategorilere ayırmıştır. Budist Uygur edebiyatının temelini Budist külliyyatına ait çeviri eserler meydana getirmiştir. Bu külliyyat, *Tripitaka* "Üç sepet" adı verilen eserlerden oluşmaktadır. Bu üç eser sūtralar, abhidharmalar ve vinayalar'dır. Budist külliyyatın içerisinde ise Uygurcaya çoğunlukla sūtralar çevrilmiştir. Vinayalardan çevrilen eser olup olmadığı bilinmemekte, abhidharmalardan ise sadece birkaç tane bulunmaktadır. A. V. Gabain ise Budist Uygur

edebiyatını muhtevasına göre; anlatılar ve masallar, sūtralar , tövbe duaları, büyü metinleri ve felsefi metinler olarak sınıflandırmıştır.

1.2.1. Budist Uygur Edebiyatı

1.2.1.1. Anlatılar ve Masallar

Anlatı, masal, avdan, çatık, reenkarnasyon öyküleri ve Buddha biyografileri gibi adlarla anılan bu metinlerin ideolojisi Budizmin geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktır. Buddha ve Buddha adayları olan Bodhisatvaların hayatları ele alınan anlatılar, çoğunlukla farklı kitapların içerisinde yer almaktadır. Anlatılar, bir öğrencinin ustasına sorduğu sorular ve ustanın da öğrencisine bir öykü vasıtasıyla verdiği cevaplar çerçevesinde oluşturulmuştur. Ele alınan konular; dünyanın kötülükleri, ruhun kötülüklerden temizlenmesi, sevginin gücü, ihanet ve pişmanlık, başka canlılar için acı çekmenin erdemi vs. şeklindedir. Canlıların başkaları için kendilerini feda etmeleri gerektiği esas alınan bu anlatılarda iyiler ve kötüler net çizgilerle ayrılmıştır. Olayların canlı ve bazen de dramatik bir dille anlatıldığı bu anlatıların kahramanı ise çoğunlukla insan, tanrı, şeytan veya insan gibi davranan bir hayvandır. “Tek başına bu tür masallara, öykülere ayrılan Uygurca kitapların başında Daśakarmapathāvadānamālālar (= DKPAM) gelmektedir. St. Petersburg’da Krotkov Arşiv’inde bulunan parçalar bir kitap halinde M. Shogaito, L. Tuguşeva ve S. Fujishiro’nun ortak çalışması olarak yazıçevrimli metin, Japonca ve Rusça çevirisi, sözlük ve tıpkıbasım olarak 1998’de yayımlanmıştır” (Ölmez, 2004: 130). Uygurcada *Kalyanamkara* ve *Papamkara* adıyla bilinen “Bilge ve Aptal” masalı da oldukça önemlidir.

Semih Tezcan’a göre Uygurca avadāna ve jātaka öyküleri şu şekildedir; “*Prences Bhadrā’nın Kral Brahmadatta ile Evlenmesi, Arjuna Yiğit ile Hiḍimba Devin Öyküsü, Haricandra Öyküsü, Kāñcanasāra Öyküsü, Mahendrasena Öyküsü, Priyankara Öyküsü, Sabırlı Prens öyküsü, Şaḍḍanta Öyküsü, Kalmāṣapāda ile Sutasoma’nın Öyküsü, Sevginin Gücü Üzerine Öykü (Sena ile Upesena’nın Öyküsü), Buda ile Hastalıklar Şeytanı Caṣṭana Arasında Savaş, Bir Maymunun Kendini Feda Etmesinin Öyküsü, Dantipala, Canlıları Öldürmenin Cezası Üzerine Öykü, Bir Tavşanın Erdemli Olabilmek İçin Uğraşısı, İnsan Yiyici Dev Atavaka’nın Öyküsü, Buda’nın Trapuṣa ve Bhallika Adlı İki Tüccarla Karşılaşmasının Öyküsü, Sundari Kızın Öyküsü, Mavi Giysili Memurun Öyküsü, Aç pars öyküsü, İyi Düşünceli Kardeşle Kötü Düşünceli Kardeş, Maitreya Bodhisattva ile Karşılaşma ve Pañcatantra Öyküleri.*” Bunlardan *İyi Düşünceli Kardeşle Kötü Düşünceli Kardeş* içinde yer alan *Maitrisimit Öyküsü* oldukça önemlidir. 27 bölümde oluşan bu öykünün konusu gelecekteki

Buddha'nın hayatıdır. Maitreya, gelecekte gökten inerek insanları dünyaya gelme döngüsünden kurtaracak ve Nirvāṇa'ya ulaştıracaktır. Burada Budizm cehennemlerine ait betimlemelere de yer verilmiştir. Bu cehennemler hakkında Shimin, Klimkeit ve Laut bir çalışma yayımlamıştır. Berlin koleksiyonunda altı farklı Uygurca yazmaya ait *Maitrisimit* izlerine rastlanmaktadır. A. Von Gabain bunları tıpkıbasım olarak yayımlamış, Ş. Tekin ise *Maitrisimit*'i Türkçe ve Almanca olarak kitaplaştırmıştır. Sertkaya, Hami nüshası ve üzerinde yapılan çalışmalarla ilgili araştırma yapmıştır.

1.2.1.2. Sūtralar

Buddha'nın vaazlarını veren dinsel metinlere sūtra denilmektedir. Budist literatürün Uygurcaya en çok çevrilen türü olan bu sūtralarda Budizmin temel ilkeleri ve inançları konu edilmiştir. Uygurcada genellikle “sudur” diye bilinen kelimenin “ip, sicim; kuşak, bağ; öğreti, yasa, kural, öğreti kitabı” anlamları da vardır. Sūtraların bir bölümü sonradan değişikliklere uğradıkları için sūtra ismiyle geçen her yapıt klasik Budist metinlerinden sayılmamaktadır. Mesela Çince'den yapılmış herhangi bir dinsel metnin çevirisine de sūtra adının verildiğine rastlanmaktadır.

Uygurcaya çevrilmiş sūtraların en önemlilerinden olan *Altun Yaruk Sudur*, *Suvarṇaprabhāsa-sūtra* diye de bilinmektedir. Bu sūtrada Buddha'nın menkıbeleri ve Budizm felsefesi anlatılmaktadır. Metnin tüm bölümlerinin çevirisi tamamlanmasa da bütünü'nün yazıçevrimi yapılmıştır. “10. yüzyılda Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung tarafından Çince'den genişletilerek çevrilmiştir. On kitap içine dağılmış, 31 bölümden oluşan eser içinde şiir ve öyküler de vardır. Mahāyāna mezhebine aittir. Berlin koleksiyonunda hiçbiri tam olmayan 6 yazmanın kalıntıları vardır” (Demir ve Yılmaz, 2007: 165). S. Y. Malov, 1910 senesinde, Kansu bölgesinde Altun Yaruk'un neredeyse eksiksiz bir yazmasını bulmuştur. Dili eski Uygurca olan 675 sayfalık yazmanın istinsah tarihi 1687'dir. Daha sonra W. Radloff ve S. Y. Malov tarafından Uygur harfleriyle baştan dizdirilerek Almanca çevirisiyle beraber yayımlanmıştır. Sonraki çalışmaların çoğu bu yayına dayanmaktadır. Türkçedeki en geniş çalışma ise C. Kaya tarafından yapılmıştır.

Mahāyāna mezhebine ait “Doğru Öğretinin Lotusu/ Asil Dinin Nilüfer Çiçeği” anlamlarına gelen *Saddharmapundarikā-sūtra* adlı sūtranın Uygurcada yalnızca 25. Bölümünün çevirisi bulunmaktadır. Kim tarafından çevrildiği bilinmeyen bu eserin dört ayrı nüshası bulunmaktadır. “Metinde Kuanşi im adlı Buda adayının, en zor zamanlarında canlıların yardımına koşması ve tanrısal gücünden faydalanarak onlara yardım etmesi, doğru yolu

göstermesi, canlı varlıkların da sıkışık anlarında ona başvurmaları, yalvarmaları anlatılır” (Demir ve Yılmaz, 2007: 166). W. Radloff ve Ş. Tekin’in bu sūtrayla ilgili çalışmaları vardır.

Vajracchedikā Sūtra adlı sūtranın 8 ayrı yazması bulunmaktadır. Bunlar G. Hazai ile P. Zieme tarafından yayımlanmıştır. Esere sonradan yorumlayıcı 54 koşuk eklenmiştir.

Uygurcada, sonradan eklenen “Uydurma Sūtralar”ın çevrildiği de görülmektedir. Semih Tezcan’a göre sonradan uydurulmuş (apokryph) sūtraların bazıları şunlardır: *Sekiz Yükmek*, *Yitiken Sudur*, *Ārya Rājavavādaka Sūtra*, *Sarasvati ve Samantapatiri*, *Mahāmayūrisūtra*, *Prajñapāramita Sūtra*, *Uluğ Bulung Yıngak Sayukı King Alkığ Tolu Tuymak Atlığ Sudur*, *Et’özüg Köngülüğ Körmek Atlığ Nom Bitig*, *İnsadi Sūtra*. Bunların başında ise *Sekiz Yükmek* gelmektedir. Çince den çevrilen bu eser, TT dizisinin altıncı kitabı olarak yayımlanmıştır. Çince, Tibetçe ve Moğolcası olan bu eserin muhtelif koleksiyonlarda çokça nüshası bulunmaktadır. Metin, cümlelerin kısalığı ve anlaşılabilirliği açısından oldukça önemlidir. Semih Tezcan’a göre bu eser, “Bilinç bilgisi ve yaşamın türlü kılğısal sorunları üzerine (bir ev yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği vb.) bir metindir. Pek çok nüshasının bulunması halk arasında çok okunan, ezberlenen bir metin olduğunu göstermektedir” (Tezcan, 1978: 294-295). W. Radloff metnin bir kısmını, J. Hamilton ise metnin tıpkıbasımını yayımlamıştır. Juten Oda *Sekiz Yükmek*’in çeşitli nüshaları üzerinde çalışmaktadır. Başka bir “Uydurma Sūtra” parçası da G. Kara ile P. Zieme tarafınca yayımlanmıştır.

Uygurcada *Agama* adı verilen geleneksel metinlerden pek bulunmamaktadır. Olanların bir kısmını da K. Kudara ve P. Zieme tarafından yayımlanmıştır.

Yitikānsudur adlı sūtranın bir çok yazması mevcuttur. 1328’de Çince den çevrilmiş olan bu metin Tantra Budizmi ile ilgili olarak yıldız tanrıalarının yardımını sağlamak için yazılmıştır. Tantrik yani büyü ile ilgili bir metindir. Eser R. R. Arat tarafından yayımlanmıştır ve TT VII içerisinde bulunmaktadır.

Amitābhasūtra adlı sūtranın, Uygurca adı *Abitaki Sudur*’dur. Parçaları Pekin, Paris ve Ankara Etnografya Müzesinde bulunan eser henüz işlenmemiştir.

Uygurca adı *Amita Ayusi Sudur* olan *Amitāyūşavyūha*’nın bir parçasını Radloff yayımlamıştır. Leningrad’ta bulunan parçalar henüz yayınlanmamıştır.

Leningrad’ta bir basma nüshası bulunan *Ārya Rājavavādaka Sūtra* adlı eser, Sanskritçeden Tibetçeye, Tibetçeden de Uygurcaya çevrilmiş bir metindir. Ne zaman çevrildiği bilinmeyen bu eseri, S. Siri çevirmiştir. Sūtranın Leningrad’aki nüshası, 8 sayfa üzerinde 40

satırlık metinden oluşmaktadır. Radloff tarafından yayınlamıştır ve *Kuan-şi-im Pusar* içerisinde yer almaktadır.

Avatamsakasūtra'dan muhtelif parçalar ise M. Shōgaito, Kōgi Kudara-Juten Oda ve Geng Shimin tarafından yayımlanmıştır. Bu Sūtranın bir bölümü Radloff'un *Kuan-şi-im Pusar* yayınında yer almaktadır.

Bunlar haricinde farklı sūtralar çeşitli araştırmacılarca yayımlanmasına rağmen Budist külliyatına ait metinlerden bir kısmı asıl yazıldıkları dillerden bize ulaşamamıştır. Mesela bazı metinlerin Sanskrit dilindeki asıl nüshaları kaybolmuştur.

1.2.1.3. Abhidharmalar

Abhidharma metinlerinde Budist felsefesine ait sorunlar konu edilmiştir. Bunlar binevi akaid kitabı niteliğindedir. “Abhidharmakośasāstra’nın Uygurcada tam bir çevirisi bulunmayıp, sadece Sthiramati’nin yorumunun çevirisi mevcuttur” (Ölmez, 2004: 132). *Sthiramati’nin Vasubandhu’nun Abhidharmakosāsūtra’sına Yazdığı Tefsirin ETÜ. Tercümesi* bunların en önemlisidir. Bu çeviriyle ilgili kitaplar, 1907’de A. Stein tarafından bulunmuştur ve günümüzde British Library’de muhafaza edilmektedir. Sthiramati’nin yorumunun çevirisini Ş. Tekin giriş ve tıpkıbasım olarak yayımlamıştır, Sertkaya Vasubandhu’nun eseri ve Ş. Tekin’in yayını hakkında çalışma yayımlamıştır. B. Özönder ise metnin transkripsiyonunu, Türkçe çevirisini, sözlüğünü ve tıpkıbasımını hazırladığı ayrıntılı bir çalışma yayımlamıştır. Bunlar haricinde bazı küçük abhidharma metinlerinin bulunduğu da bilinmektedir.

1.2.1.4. Vinayalar

Disiplin, kural gibi anlamlara gelen vinayalar doğrudan Uygurcada bulunduğu söylenemez. Fakat *İnsadi-Sūtra* adıyla yayımlanan Uygurca metin, vinayalara oldukça yakındır. “Rahiplerin yaşamını düzenleyici kuralları biraraya getiren *Vinaya* türünde yapıtların Sanskrit, Toharca, Çince olarak okunduğu, rahiplerden başka kimseye gerekmeyen bu kitapların Uygurcaya çevrilmediği sanılmaktadır” (Tezcan, 1978: 296). Rahiplerin yağmur mevsiminde yaptıkları işleri, törenleri anlatan bu metni S. Tezcan ve W. Scharlipp çalışmıştır.

1.2.1.5. Tövbe Metinleri

Tövbe metinleri, Budizme inanan insanların işlediği günahlardan arınması, reenkarnasyon için yani yeniden doğuşlarında tövbe etmeye alışabilmesi için yazılmış metinlerdir. Tövbe eden kişi sadece kendisi için değil, bütün canlılar için tövbe eder. Günahlar, yaşanılan zamana ait olabileceği gibi canlıların reenkarnasyon sürecindeki geçmiş ve

gelecekleri ile ilgili olabilmektedir. Bu metin türlerinde tövbe edenlerin isimleri haricinde pek de bir şey değişmemektedir. Oldukça benzerlik gösteren bu tip metinler çoğunlukla büyük hacimli değildir ve müstakil bir metin olarak bulunmazlar. Örneğin *Altun Yaruk* içinde bir tövbe duası bulunmaktadır.

Tövbe metinlerinin en uzununu Çince'den Uygurcaya çevrilmiş olan *Kṣanti Kūlguluk Nom Bitig* adlı tövbe duası, K. Röhrborn tarafından yayımlanmıştır. Çincesi 40 bölüm olan Uygurca metnin yalnız bir kısmı eldedir. “Bu metin, diğer tövbe dualarından farklı olarak günahçı karmayı değil, okuyarak Buda gücü kazanmayı ve böylece acı çeken insanlara yardımcı olmayı amaçlar” (Demir ve Yılmaz, 2007: 168). Tövbe metinleri sayesinde kazanılan sevap, metni yazdıran veya çoğalttıran kişinin ölmüş akrabalarına gideceği inanılmaktadır.

1.2.1.6. Büyü Metinleri

Tibet Budizmi ile ilgili olan bu metinler hastalıkları iyileştirmek, kadınların kolay doğum yapmalarını sağlamak ve dilekleri gerçekleştirmek gibi amaçlarla meydana getirilmiştir. Büyü metinlerinin Uygurcaya çevirileri; Budist öyküler içinde yer alan kısa büyü duaları ve direkt Tantracılık ile ilgili olan metinler olarak iki ayrı bölümde incelenmektedir.

Mehmet Ölmez’e göre BT dizisinde yedinci kitap olarak yayımlanan büyü metni, Tibetçeden çeviri olup Sa-skya Okulu ile ilgilidir. Yine aynı dizide ikinci bir metin yer almaktadır. “Burada A metni *Guruyoga* metni olup Moğolların Budizmle ilk önemli karşılaşmalarına değinmektedir. B metni ise *Bodhisattva Manjusri*’ye övgüdür” (Ölmez, 2004: 133). Günümüze ulaşan *Tibet’in Ölüler Kitabı*’nın Uygurca çevirisi, Tibetçe Bardo thos-grol ile ilgili olup ölüm ve yeniden doğum meselesini içermektedir. Nāropa okuluna ait olan diğer metnin adı ise *Tört Türlüg Kzäzıgläriğ Yolça Uduzmaklıg Tärin Nomlug Tamnak*’dır. Bunlar haricinde bazı büyü metinlerinin yer aldığı *Dharaṇī-Sūtralar* da Uygurcaya çevrilmiştir.

1.2.1.7. Muhtelif Metinler

Yukarıda anlatılan türler haricinde kalan çeşitli metinler de mevcuttur. Muhtelif metinlerin bir kısmı Uygurcaya çevrilmiştir. Muhtelif metinlerden “*Caityastotra* metni, *Bodhicaryavatara* yorumuna ait parça, *Tārā-Ekavimsatistotra* metni ve benzeri metinler, Turfan’da bulunan metinler olarak yayımlanmıştır” (Ölmez, 2004: 134). *Caityastotra* metnini D. Maue ve K. Röhrborn; *Bodhicaryavatāra* yorumuna ait parçanın bir kısmını S. Raschmann ve P. Zieme; *Kṣamayati* ve *Sitatapatra-dharaṇī* üzerine olan beş metni ise M. Shōgaito yayımlamıştır.

1.2.2. Manihaist Uygur Edebiyatı

Manihaist Uygur metinleri, Budist Uygur metinlerine göre daha azdır. Manihaistlerden kalma el yazmalarının bir kısmının, 840'lardaki göçler esnasında götürüldüğü düşünülmektedir. “Maniheistlerin kullandığı yazma boyutları pek küçüktür. Bu küçük boyutlu yazmalar yüzyıllarca toprak altında kalıp kenarları, köşeleri yırtıldıktan, aşındıktan sonra büsbütün küçülmüşlerdir” (Tezcan, 1978: 301-302). Yüzyıllarca toprak altında kalmış olan bu el yazmaları F. W. K. Müller ve A. von Le Coq gibi araştırmacılar tarafından çoğunlukla çözülmüş ve yayınlanmıştır. “Maniheist Uygur edebiyatına ait mensur metinlerin de olduğu bir derleme BT dizisinin V. kitabı olarak yayımlanmıştır” (Ölmez, 2004: 135).

Manihaistlerden kalan Uygurca metinler özenli bir şekilde yazılmıştır hatta bazıları minyatürlerle süslenmiştir. “Bu yazmalarda noktalama imi olarak kullanılan iki ya da daha çok sayıda siyah nokta, kırmızı bir daire içine alınır. Bu da Manihistlerden kalma metinleri, Budistlerden kalma metinlerden ayırmak için önemli bir ölçüt olmaktadır” (Tezcan, 1978: 305).

1.2.2.1. Öyküler

Manihaist edebiyatının ürünleri içerisinde, muhtelif milletlerin edebiyatından öyküler de yer almaktadır. “Başka halklara ait çeşitli masal ve öykülerden oluşan Maniheist eserlerden de bazıları Uygurcaya çevrilmiştir. Maniheist öykü örneklerinin en önemlileri, Hristiyan Süryaniler aracılığı ile Uygurlara ulaşmış olan Ezop masallarının Uygurca çevirileridir” (Demir ve Yılmaz, 2007: 161).

1.2.2.2. Tövbe Duaları

Manihaistlerin günah çıkartmaları ve tövbe etmeleri için yazdıkları metinlerden biri olan *Huastuanift* oldukça önemlidir. 15 bölümden meydana gelen metnin her bölümünde ilk olarak dinsel bilgi ve kurallar verilir, sonra bu kurallara uyulmaması sonucunda oluşabilecek günahlara değinilir, en son da bunlardan kurtulmak için yakarıшта bulunulur. Soğdcadan çevrildiği düşünülen *Huastuanift*'in Uygur ve Mani alfabeleriyle yazılmış 20'den fazla nüshası mevcuttur. Nüsha sayısının fazlaca olması, karşılaştırma yapma olanağı sunarak eksiksiz bir metin meydana getirmeyi sağlamıştır. Yazmalarının bir kısmı Koço bir kısmı ise Dunhuang çevresinde bulunan metin Leningrad ve Berlin koleksiyonlarında yer almaktadır. “Huastuaniftin A. von Le Coq tarafından yapılmış olan İngilizce yayını Türkçeye çevrilmiştir” (Demir ve Yılmaz, 2007: 162). Son yıllarda B. Özbay tarafından bütünlüklü bir neşir ortaya

konmuştur (krş. Özbay, 2014). J. Asmussen tarafından ise Manihaizm hakkında geniş bilgi ve kaynakçası ile ortaya konulan eser oldukça önemlidir.

1.2.2.3. Klasik Metinler ve Din Bilgisi Metinleri

Mani felsefesi ile ilgili eserler, öğrencilerin soruları ve hocaların cevaplarından oluşan öğretme amaçlı din bilgisi metinlerinden ve rahiplerin manastır kurallarını anlatan metinlerden oluşmaktadır. Bunların içinde en ünlü olanı “İki Kök Kitabı” anlamına gelen Uygurca *İki Yıltız Nom* isimli metindir. Bu metin, Mani’nin yazdığı 7 kitaptan biri olan *Şabuhrgan*’ın Uygurca çevirisi olduğu düşünülmektedir. Çincesi bilinen bu metnin parçaları *Manichaica I* ve *III*’te yayımlanmıştır. Ayrıca bu metnin parçaları A. von Le Coq tarafından yayımlanmıştır.

1.2.3. Hristiyan Uygur Edebiyatı

Hristiyan Uygurlara ait Uygur metinleri oldukça azdır. Turfan bölgesinde, Hristiyanlığın Nasturi koluna ait Uygurca metinler bulunmuştur. Bu metinler Hristiyan azizlerini anlatan kısa metin parçaları ve İncil’den yapılan çeviri parçalarıdır. “Yakobus İncilinin Uygurca çevirisinden kalan iki yaprak Uigurica I, s. 5-10’da yayımlanmıştır” (Tezcan, 1978: 305). Burada yer alan ateşe tapanlarla ilgili bir kısım, Yakobus İncili’nin öteki dillerdeki çevirilerinde yer almamaktadır.

Hristiyan Uygurlarına ait Yedisu ve Semireçye yörelerinde bulunan mezar taşları 13. ve 14. yüzyıllardan kaldığı düşünülmektedir. Eski Türkçe döneminin son ürünlerinden sayılan bu metinler Süryani alfabesiyle Türkçe yazılmıştır. S. Tezcan, bunlarla ilgili ayrıntılı bir kaynakça vermiştir.

1.2.4. Din Dışı Muhtelif Metinler

Uygurlar, din dışı konulu metinler de meydana getirmişlerdir. Bunlar; astronomi, astroloji, hukuk belgeleri, sağlık metinleri vb. içerikli metinlerdir. Gökbilim, takvim ve yıldız falı hakkındaki metinlerin büyük bir kısmı R. R. Arat tarafından yayınlanmıştır. Takvimlerin gökbilime dayanarak oluşturulduğu düşünülmektedir. Semih Tezcan’a göre bu konular arasında; doğduğu yıla göre kişinin özelliklerinin ne olacağı, hangi gün tırnak kesmenin iyi olduğu, hangi gün saç kesmenin uygun olduğu yer almaktadır.

Önemli bir fal kitabı olan *Irk Bitig*, runik harflerle yazılmıştır. Semih Tezcan’a göre, Manihaist bir çevrede yazıldığı düşünülen bu kitabın dinle bir ilgisi yoktur.

Bulunan metinler arasında Uygurca özel mektuplar, resmi mektuplar ve hukuk belgeleri de yer almaktadır. Örneğin, runik harflerle yazılmış askerlikle ilgili iki küçük mektup metni bulunmuştur. “Bunların biri dağıtılan zırh, kılıç, vb. için bir listedir, öteki ise 30 kişilik bir birliğe verilen yemek için düzenlenmiş bir makbuzdur” (Tezcan, 1978: 308). Toprak satışı-kira, evlat edinme, borç para alıp-verme, hayvan kiralama ve vergi toplama gibi konularda hukuk belgeleri bulunmaktadır.

Sağlıkla ilgili olarak çeşitli halk hekimliği metinleri mevcuttur. Bunlarda hastalıkların nasıl iyileştirileceğini, hangi hastalıkta hangi ilacın kullanılması gerektiği hatta anatomi ve fizyoloji bilgileri bulunmaktadır. “Müller’in Handschriftenreste in Estrangelo-Schrift aus Turfan (Chinesisch Turkistan II, ABAW 1904) içinde yayımlanmış olduğu M 125 numaralı metin Süryani yazılı, sağlıkla ilgili bir metindir” (Demir ve Yılmaz, 2007: 169). Son yıllarda Ö. Ayazlı tarafından *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerde Karşılaştırmalı Söz Varlığı* başlıklı kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışma hazırlanmıştır (Ayazlı, 2016).

1.3. ESKİ UYGURLARDA DİN

Uygurların Budizm, Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi dinlere intisap ettikleri görülmektedir.

1.3.1. Budizm

Budizm, MÖ 563-483 yılları arasında yaşamış olan ve “Tarihî Buddha” olarak da adlandırılan Siddhartha Gautama’nın öne sürdüğü fikirler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Siddhartha Gautama, zengin bir hükümdarın oğludur. Siddhartha’nın annesi, onu doğurmak için ailesinin yanına giderken yolda erken doğum yapmış ve yaklaşık bir hafta sonra vefat etmiştir. Daha sonra onu teyzesi büyötmüştür. Ksatriya kastına mensup olan Siddhartha, on altı yaşında evlenmiştir ve yirmi dokuz yaşında da oğlu Rahula dünyaya gelmiştir. Siddhartha Gautama, oğlu doğduktan sonra herkesi terk etmiş ve kendini dinî felsefi arayışın içinde bulmuştur. Bu arayışta ilk olarak dilenci-keşişlik denilen Samana’ya dâhil olmuştur. Fakat burada saç sakal yolma, açlık gibi beden zorlayıcı faaliyetleri gören Gautama, bu yolla aydınlanmaya erişemeyeceğini düşünmüştür. Samana’dan ayrılmış ve başka gruplara dâhil olmuştur. Bu gruplar da ona pek bir şey ifade etmemiştir. Gautama bu süre zarfında girdiği dinî-felsefi organizasyonlardan birkaç kişi bularak kendi inanç kitlesini yavaş yavaş oluşturmaya başlamıştır. Böylece Budizm’in temelleri atılmaya başlamıştır. Siddhartha Gautama, yine bir gün arayış içerisindeyken bir *bodhi* ağacının altında geçmiş deneyimlerini “meditasyon

yoluyla” hatırlayarak kendi kendine aydınlanmaya erişmiştir. O, meditasyon yoluyla önceki varoluş şekillerini hatırlamış ve davranışlarının nedenlerini de “yeniden doğum (Samsara)”da bulmuştur. Samsara, doğum-ölüm çemberi yani reenkarnasyondur. Reenkarnasyon, amelden farklı olarak tamamen insana aittir. Bir kişinin karması kötüyse doğum-ölüm çemberinden kurtulamayıp eziyetini daha çok arttırarak bitki, hayvan veya fakir bir insan olarak dünyaya tekrar gelebilmektedir. Gautama, “dünyanın eziyetlerle örülü bir ızdırap alanı” olduğuna inanmaktadır. Budizm’de kurtuluşa erişmek için esas gerekli olan şey yeniden doğumdan uzaklaşmaktır. Meditasyon yoluyla önceden doğduğu şekilleri hatırlayarak davranışlarının nedenlerini burada aramasıyla Siddhartha Gautama otuz beş yaşında ruhsal aydınlanmaya erişir.

Budizm, meydana geldiği yerin avantajıyla ticaret yollarında yayılım kazanmıştır. Bu nedenle farklı coğrafyalarda farklı toplumlar tarafından kabul edilmiştir. Bu çeşitlilikten olsa gerek Budizm, içerisinde farklı mezhepleri-ekolleri barındıran bir inanıştır. Budizm, hayatın sebep olduğu ızdıraplardan kurtulmak maksatıyla Budizm’in temel kavramlarını oluşturan üç kavramı öne sürmüştür: Birincisi, “dört temel hakikat”tır. Bu dört temel hakikati, Yitik şu şekilde açıklamaktadır:

1. Hayat acı ve ızdırap doludur. Acı ve ızdırap dünyevi var oluşun temel özelliğidir.
2. Acı ve sıkıntıların nedeni arzulardır.
3. Acı ve sıkıntıları sona erdirmek, arzu ve isteklerden vazgeçmeye bağlıdır.
4. Arzu ve isteklerin üstesinden gelmek *sekiz dilimli yolu* izlemekle mümkündür (Yitik, 2016: 321).

Budistlere göre bu ilkeler, maddi ve manevi açıdan ızdırap çeken insanoğluna, benzer durumları önceden yaşayan ve sonunda çareyi bulan birisi tarafından tavsiye edilen hayata dair temel gerçeklerdir. Buna göre insan, nefsinin esiridir. İnsanlar hayata sarılmakla kendilerini samsara okyanusuna, acı-ızdırap deryasına atmış olur. Dolayısıyla bütün sıkıntılardan kurtuluşun temel hikmeti ve asıl yolu her türlü arzuyu bırakmaktır. Budizm’in temel kavramlarını oluşturan ikinci madde *sekiz dilimli yoldur*. “Sekiz katlı yol” olarak da bilinen bu kavram şunlardan oluşmaktadır: Doğru idrak, doğru karar, doğru söz, doğru davranış, doğru meslek, doğru çabalama, doğru benimseme ve doğru derinleşme. Budizm’in temel kavramlarını oluşturan üçüncü madde ise “on iki parçalı ifade”dir. Budizm’de iyi bir Buddha olabilmek için şu davranışlara dikkat edilmelidir: Öldürmemek, hırsızlık yapmamak, cinsel suistimalden kaçınmak, yalan söylememek, iftiradan kaçınmak, sert konuşmamak, boş konuşmamak, aç

gözlü olmamak, nefret etmemek, yanlış fikirlerden kaçınmak. Budizm'in temel kavramlarını oluşturan bu üç kavram, hayatın sebep olduğu ızdıraplardan kurtulmak amacıyla oluşturulmuştur.

Siddhartha Gautama'nın vefatından yaklaşık 100 yıl sonra Budizm'in ekollerimezhepleri oluşturulmuştur. Burada Hinayana ve Mahāyāna olmak üzere iki farklı grup ortaya çıkmıştır. Güney Budizm'i olarak da bilinen Hinayana ekolü Sri Lanka, Birmanya, Tayland, Vietnam ve Laos gibi Güney Doğu Asya ülkelerinde yayılmıştır. Bu ekol temelde bireyin kurtuluşunu savunmaktadırlar. Bundan dolayı Mahāyānistler tarafından Hinayana denilen bu ekol üyeleri, kendilerini “atalarının öğretilerine sadık kalanlar” anlamına gelen “Theravada” olarak adlandırmışlardır. Budda'nın öğretilerine en sadık kalanların da kendileri olduğunu iddia etmişlerdir.

Diğer bir ekol olan Mahāyāna ekolü ise Kuzey Budizm'i olarak bilinmektedir. Mahāyāna ekolü Tibet, Çin Japonya ve Kore gibi ülkelerde varlığını sürdürmüştür. Hinayana mezhebine nazaran kendi içinde daha fazla çeşitlilik barındırmaktadır. Bünyesinde Lamaizm, Çin Budizm'i ve Zen Budizm'i gibi muhtelif anlayışlar barındırmaktadır. “Öyle ki Tibet Budizm'inde dünyadan el-etek çekmek en önemli dindarlık kriteri kabul edilirken, 12. asırdan sonra rahip Nichiren'in görüşleri etrafında oluşmaya başlayan Japon Budizmi'nde, başka insanların refahı ve mutluluğu için çalışmak en önemli dinî ibadet olarak kabul edilir ve Japon kalkınmasının temel dinamiklerinden birinin bu düşünceden kaynaklandığı kabul edilir” (Yitik, 2016: 337). Mahāyāna ekolü, yayıldığı bölgelerin yerel kültürlerine kolayca uyum sağlamasıyla dikkat çekmektedir.

Hinayana ve Mahāyāna arasındaki benzerliklere ve farklılıklara bakıldığında zaman şu sonuçlara varılmaktadır: Benzerlikleri; her ikisinde de dinin amacı, inananları bu dünyadan yani ızdırap denizinden kurtararak sonsuz aleme girişini sağlamaktır. Alemin başı, sonu ve yaratıcısı yoktur. Her şey nedensellik yasası etrafında oluşur ve yok olur. Nedensellik fiziki alemde de geçerlidir. Varoluş, geçici ve görecelidir. Herhangi bir şeyin özünü oluşturan sabit bir cevher yoktur. Eşyanın özüne dair bilgisizlik ise acı ve ızdırabın temel nedenidir. Budda'nın önerdiği *sekiz dilimli yol* ve diğer ahlaki kurallar bireyin ızdırabını giderir. Nirvāna'nın ifade edilemezliği konusunda da iki ekol hemfikirdir. Farklara geldiğimiz zaman ise bağımlı varoluş yasası Hinayana ekolüne göre eşyayı oluşturan atomların ortaya çıkmalarını ve yok olmalarını düzenleyen bir çeşit nedensellik olarak algılanırken; Mahāyānistlere göre bu, eşyanın ve onu oluşturan temel unsurların geçici ve göreceli olduğunu yani bir çeşit izafiyet teorisi olduğunu

ifade etmektedir. Hinayanistler, Nirvāṇa'nın sonsuz, elde edilebilir ve samsara hâlinin zıttı bir durum olduğunu düşünürken özellikle Madhyamika, nirvāṇa hâlinin tahmin bile edilemeyeceği, onun sonradan elde edilen bir hâl olmadığı ve nirvāṇa ile samsara arasında bir farklılık olmadığını savunmaktadır. Diğer bir fark ise ideal kişidir. Hinayanistlere göre ideal kişi arhat, Mahāyānistlere göre bodhisattvadır. Hinayanistler için asıl gaye bireysel aydınlanmayken Mahāyānistler için bu, evrensel kurtuluştur. Hinayanistler nirvāṇaya ulaşmak isterken, Mahāyānistlerin amacı buddalık derecesine erişebilmektir. Nirvāṇa yolundaki engellere bakıldığında, Hinayanistlere göre arzular hakikati örttüğü için kişi nirvāṇaya ulaşamazken; Mahāyānistlere göre gerçeği örten sadece arzular değil, onun yapısına ilişkin bilgisizliktir. Dharma anlayışı bakımından ise Hinayanistler, eşyayı oluşturan atomlar veya daha küçük parçacık diyebileceğimiz dharmalar olduğunu düşünmektedir. Mahāyānistlere göre ise bunların varlığı gerçek değil, kurgudur. Dünya görüşü olarak genel anlamda karşılaştırıldığında; Hinayanistler, Budda'nın beşeri yönüne önem vererek rasyonalist bir dünya görüşüne sahiptir. Onların asıl amacı, Budda'nın açıkladığı *sekiz dilimli yolu* eksiksiz takip ederek nihai kurtuluşa erişmektir. Mahāyānistler ise, Budda'yı her türlü varoluşun kaynağı ve ilahi sevgi olarak kabul etmiştir. Onlar, Budda'nın insanlara olan düşkünlüğünden dolayı yeryüzüne indiğini düşünmektedir. Bu nedenle ekollerin ibadet anlayışları da değişiklik göstermektedir.

1.3.2. Manihaizm

Manihaizm, MS 2-5. yüzyıllarda yaşayan ve Mardinli olan “Mani” adlı kişinin ortaya koyduğu dinî felsefî söylemlerle oluşan bir sistemdir. Manihaizm, Uygurlara Soğdlar vasıtasıyla gelmiştir. Mani kelimesinin kökeninin Eski İran dillerinden gelen “ışık” anlamındaki *mānā* sözcüğü olduğu varsayılmaktadır. Mani'nin babası Zerdüş'tür ve oğlunun bütün dünyevi şeylerden uzak kalarak bir manastıra kapanıp dinî faaliyetlerini gerçekleştirmesini ve kendisi gibi bir din adamı olarak yetişmesini istemiştir. Mani ise Zerdüştiliğe (ateşe tapma) ilgi duymayarak; Budizm, Hristiyanlık ve Zerdüştiliğin bir nevi karışımı olan dinî felsefî inanış meydana getirmiştir. Bu inanışın adı da “Manihaizm” olmuştur. Manihaizm, MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Budizm ile aralarında 600 yıllık bir dönem vardır.

Mani, ilk vahyini 12; ikinci vahyini 24 yaşında almıştır. Mani'nin aldığı vahilerin asıl konusu Manihaizm'i bütün Orta Asya'da yaymasıdır. Fakat bir Orta Doğu inanışı olan Manihaizm'i, Zerdüştiliğin bu kadar yoğun olduğu bir toprakta (İran coğrafyası üzerinde) yayması kolay olmamıştır. Zerdüştlar Mani'yi başta anlayışla karşılamalarına rağmen sonradan pek de öyle olmamıştır.

Manihaizm’de beş temel ilke vardır: Öldürmemek, sadaka vermek, oruç tutmak, yalan söylememek ve cinsel suistimalden uzak durmaktır. Manihaizm’de, iki zıt gücün çatışmasıyla evrenin ve insanın meydana geldiğine inanılmaktadır. Bu iki zıt güç, cennetler ülkesini ortaya çıkaran ışık ile cehennemler ülkesini ortaya çıkaran karanlıktır. İşte Manihaizm’deki bütün felsefi inanış bu düalizmden yani ikicilikten meydana gelmektedir. Düalizm’in temelini oluşturan şey her defasında ışığın ve karanlığın birbiriyle olan mücadelesidir. Bütün faaliyetler bunun üzerine konumlanmıştır.

763 yılında Böğü Kağan tarafından Uygurların resmi dini Manihaizm ilan edilmiştir. Kaynaklara göre Böğü Kağan siyasi çıkarların da etkisiyle, halkının yerleşik hayata geçeceğini ümit ettiği için Manihaizm’i benimsemiştir. Fakat Manihaizm’de et yemek ve canlı öldürmek yasaktır. Bu toplum için asıl beslenme kaynağı olan et yemenin yasaklanması hiç şüphesiz savaşçı ve korumacı özelliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Uygurlar Mani dinine girdikten sonra kahramanlık özelliklerini kaybettikleri şu şekilde ifade edilmiştir: “Türkler’den Dokuz Oğuzlar’ın (Uygurlar’ın) hali de -önce Türklerin kahramanları, hâmleri iken sonra- bunun gibi oldu. Kendilerinden kat kat fazla oldukları halde Karluklara üstün geliyorlardı. Mānī dinine girdikten sonra -ki, Mānī dini sulh ve pasiflik konusunda Hristiyanlık’tan daha kötüdür- onlardaki bu cesaret bozuldu, bu kahramanlık esip gitti” (Şeşen, 1969: 34). Manihaizm dininin Uygur Türklerinin dağılması üzerinde önemli bir rol oynadığı ileri sürülmesiyle beraber 763’ten 840’a kadar geçen sürede elle tutulur olumlu değişiklikler de ortaya koyduğu görülmektedir. Yani Manihaizm’in Uygurların kültürel hayatına zararları olduğu gibi faydaları da olmuştur. Bilhassa diline ve sanatına önemli katkıları olmuştur. Bunlardan bazıları, Uygur alfabesini oluşturmaları, mimari alanda eserler bırakmaları ve çeşitli sanatlara yönelmeleridir.

1.3.3. Nasturi Hristiyanlık

Nasturi Hristiyanlık bir Hristiyanlık şubesi değildir. Mezopotamya’da ortaya çıkan dinî inanıştır. Daha sonraları Hristiyanlık çevresine dâhil olur ve böylelikle Hristiyanlar tarafından “Doğu Kilisesi” diye adlandırdıkları bir ekol ortaya çıkarmışlardır. Doğu Kilisesi “Nasturiyanlık”, “Nasturi Hristiyanlık” ve “Süryani kilisesi” diye de bilinmektedir. Nasturi Hristiyanlığına ilişkin metinler fazla değildir. Metinler genellikle Hz. İsa’nın çocukluğu, Hz. İsa’nın üç kahinle karşılaşması, İncil, İncil’den çeviriler ve mezar taşlarıyla ilişkilendirilmektedir.

1.4. ESER HAKKINDA

1.4.1. Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*

Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin ilk çalışma Peter Zieme'nin "Uigurische Sukhāvatīvyūha-Fragmente" isimli çalışmasıdır. Bunun Türkçeye çevirisi "Uygurca Sukhāvatīvyūha-Fragmanları"dır. Bu makale Peter Zieme tarafından Almanca olarak "Uygurca Sukhāvatīvyūha-sūtra Fragmanları" ismiyle *Altorientalische Forschungen*'in 1985 yılındaki 12. cildinin 1. sayısında 129-149 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Peter Zieme bu makalesinde Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ait olduğunu düşündüğü fragmanların öncelikle transkripsiyonunu yapmış, sonrasında Almancaya tercümesini yapmış ve Çince metinle karşılaştırmıştır. Aynı zamanda metne ilişkin notlara yer vermiştir. Son olarak da bu metne ait 80 fragmanın neşrini gerçekleştirmiş ve arkasına da Çincesiyle mukayeseli olarak bağlamalı bir indeksi eklemiştir.

Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin ikinci çalışma 1997 yılında Kōgi Kudara ve Peter Zieme tarafından "Two New Fragments Of The Larger Sukhāvatīvyūhasūtra in Uigur" adıyla yayımlanmıştır. Türkçesi "Uygurca Büyük Sukhāvatīvyūha-sūtra'nın İki Yeni Fragmanı" olan bu çalışmada Kudara ve Zieme mainz 509 ve mainz 10 arşiv numaralı fragmanların neşrini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada hem transkripsiyon hem de transliterasyon yapılmıştır. Bu çalışmada bir sözlük yer almaz ama Çince metinle mukayese edilmiştir.

Üçüncü çalışma ise 2020 yılında Zekine Özertural'ın Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin fragmanların fiziksel özelliklerini içeren bir katalog çalışması ortaya koyulmuştur. Bu Sukhāvatīvyūha-sūtra'ya ilişkin olan fragmanlar 279. katalog numarasında başlar, 294'te biter. Zekine Özertural bu katalogda her bir fragmanın hem ön yüzünün hem de arka yüzünün ilk ve sonuncu satırlarının transkripsiyonunu verir. Aynı zamanda fragmanların kâğıt özellikleri, satır sayısı, satır aralığı, kâğıt ölçüleri, yazı yüzeyi ve kâğıdın yukarı, aşağı, sağ, sol kenarlarıyla bulunduğu yer hakkında bilgi verir.

1.4.2. Çalışmada İzlenilen Yöntem

Bu çalışmada eserin çeviri yazısına, harf çevirisine, aktarımına, açıklamalarına ve dizinine yer verilmiştir. Eserin çeviri yazısında ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'daki çeviri yazı ve harf çevirisi tablosu esas alınmıştır (krş. Röhrborn, 1977-1998:

9-10 ve 13-14; Röhrborn, 2010: XXXIII XXXV). Bununla birlikte fragmanların neşrinde dokümanal yayım yöntemi izlenmiştir (krş. Röhrborn, 2012: 8).

Metinlerin harf çevirisinde, çeviri yazısına paralel olarak küçük tahribat görmüş kimi sözcükler, bu sözcüklere ait ekler ve metnin bağlamı içinde hasar görmüş kısımda bulunması gerektiği düşünülen kimi sözcükler bir harfe bir işaret denk gelecek şekilde taksim işareti ile (/) tamamlanmıştır (örneğin; tnkry/ 011). Metinlerin çeviri yazısında tamamlama yapılan kısımlar köşeli ayraç [] içerisinde gösterilmiştir (örneğin; [y]aşayur 011). Metnin tıpkıbasımındaki boş olan kısımlar çeviri yazıda boşluğa denk düşecek sözcük sayısı kadar üç nokta ile gösterilmiştir (örneğin; köñülümün boşgurayın t(ä)ñri[m]019). Metinde bir kısmı görünürken bir kısmı tahrip olmuş olan harfler çeviri yazıda eğik olarak yazılmıştır (örneğin; kolusu[z] 015). Orijinal metindeki imlânın düzeltilmesi istendiği durumlarda “oku” ibaresiyle sözcüğün doğru kabul edilen şekline parantez () içinde yer verilmiştir (örneğin; toguru (oku: togru) 016). Uygurcada gerek bir imlâ geleneği olarak gerekse kimi başka sebeplerle ünlüsü yazılmayan sözcüklerin ünlüsü parantez içerisinde gösterilmiştir (örneğin; tınl(ı)glarıg t(ä)ñir(i)m 018). Metnin orijinalinde fazladan yazılmış harfler kavisli ayraç ({ }) içinde verilmiştir (örneğin; miñ {ur} yer- 067).

Metinlerin günümüz Türkçesine aktarmasında metnin orijinaline sadık kalmaya çalışılmıştır. Devrik yapıların olduğu bölümlerde ise anlama göre çeviriye yer verilmiştir. Bu çalışmanın açıklamalar kısmında metnin imlâ, dil bilgisi, anlam bilgisi ve Budizme ilişkin terimlerin incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın dizin bölümü ise metinlerin sözlüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.4.3. Araştırma Tarihçesi

Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*’ya ilişkin ilk çalışma Peter Zieme tarafından hazırlanmıştır. Bu yazı “Uigurische Sukhāvatīvyūha-Fragmente” [= “Uygurca Sukhāvatīvyūha-Fragmanları”] ismini taşımaktadır. Yazı, *Altorientalische Forschungen*’in 1985 yılındaki 12. cildinin 1. sayısında 129-149 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Peter Zieme bu makalesinde Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*’ya ait olduğunu düşündüğü fragmanların öncelikle transkripsiyonunu yapmış, sonrasında Almancaya tercümesine yer vermiş ve Çince metinle karşılaştırmıştır. Aynı zamanda metne ilişkin notlar hazırlamıştır. Son olarak da bu metne ait 80 satır hacmindeki fragmanların neşrinin gerçekleştirilmiş ve arkasına da Çincesiyle mukayeseli olarak bağlamalı bir indeksi eklemiştir.

Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin ikinci çalışma 1997 yılında Kōgi Kudara ve Peter Zieme tarafından “Two New Fragments of the Larger Sukhāvatīvyūhasūtra in Uigur” [= “Uygurca Büyük Sukhāvatīvyūha-sūtra’nın İki Yeni Fragmanı”] adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmada Kudara ve Zieme, Mainz 509 ve Mainz 10 arşiv numaralı fragmanların neşrini gerçekleştirmiştir. Çalışma hem transkripsiyon hem de transliterasyon içermektedir. Bu yazıda bir sözlükçe yer almaz ama Çince metinle mukayese yapılmıştır.

Üçüncü olarak 2020 yılında Zekine Özertural’ın neşrettiği *Alttürkische Handschriften* [= Eski Türkçe El Yazmaları] isimli katalog çalışması bilinmektedir. Özertural, bu çalışmasında Eski Uygurca *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin fragmanların fiziksel özelliklerine değinmektedir. *Sukhāvatīvyūha-sūtra*'ya ilişkin olan fragmanlar 279-294. katalog numaraları arasında yer almaktadır. Zekine Özertural bu katalogda her bir fragmanın hem ön yüzünün hem de arka yüzünün ilk ve sonuncu satırlarının transkripsiyonunu yapmıştır. Aynı zamanda fragmanların kâğıt özellikleri, satır sayısı, satır aralığı, kâğıt ölçüleri, yazı yüzeyi ve kâğıdın yukarı, aşağı, sağ, sol kenarlarıyla bulunduğu yer hakkında bilgi vermiştir.

1.4.4. Çalışmaya Dâhil Edilen Fragmanların Fiziki Durumları

Kat. No. 279	U 2977 (T II S 77)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	5 Uygurca satır
Satır aralığı	1,5 cm
Ölçü	yk.10 cm (en) x 26,8 cm (boy)
Yazı yüzeyi	6,7 cm (en) x yk. 23 cm (boy)
Yukarı kenar	1,9 cm
Alt kenar	1,9 cm
Sağ kenar	1,7 cm
Sol kenar	yk. 2 cm
Bulunduğu yer	T II S 77
Kat. No. 280	U 2868 (Glas: T II S 32a.523)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	5 Uygurca satır
Satır aralığı	1,5- 1,7 cm
Ölçü	9,6 cm (en) x 15,3 cm (boy)

Sağ kenar 1,3 cm
Sol kenar 2 cm
Bulunduğu yer Glas: T II S 32a.523

Kat. No. 281 U 2979 (T II S 77)

Kâğıt Sarımsı
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı 1,5- 1,9 cm
Ölçü 9,9 cm (en) x 19,7 cm (boy)
Yukarı kenar 2 cm
Sağ kenar 1,2 cm
Sol kenar 2 cm
Bulunduğu yer T II S 77

Kat. No. 282 U 2980 (T II S 77)

Kâğıt Bej
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı 1,4- 1,5 cm
Ölçü yk.10 cm (en) x yk. 27 cm (boy)
Yazı yüzeyi 6,5 cm (en) x yk. 22,9 cm (boy)
Yukarı kenar 2,1 cm
Alt kenar yk. 2 cm
Sağ kenar 1,6- 1,9 cm
Sol kenar 1,8 cm
Bulunduğu yer T II S 77

Kat. No. 283 U 2978 (T II S 77)

Kâğıt Bej
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı 1,6 cm
Ölçü yk.10 cm (en) x 26,7 cm (boy)
Yazı yüzeyi 6,3 cm (en) x 23,8 cm (boy)
Yukarı kenar 1,8 cm
Alt kenar yk. 1,5 cm

Sağ kenar 1,6 cm
Sol kenar yk. 2 cm
Bulunduğu yer T II S 77

Kat. No. 284 U 3422 (o. F.)

Kâğıt Gri-kahverengi
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı yk.1,6 cm
Ölçü 9,2 cm (en) x 7,1 cm (boy)
Yukarı kenar 1,9 cm
Sol kenar 1,9-2 cm
Bulunduğu yer o. F.

Kat. No. 285 U 2979 a (T II S 77)

Kâğıt Bej
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı 1,6- 1,8 cm
Ölçü 8,1 cm (en) x 23,3 cm (boy)
Alt kenar yk. 2 cm
Sağ kenar 1,8 cm
Sol kenar yk. 1,8 cm
Bulunduğu yer T II S 77

Kat. No. 286 U 2976 (T II S 72)

Kâğıt Bej
Satır sayısı 5 Uygurca satır
Satır aralığı 1,8 cm
Ölçü 9,3 cm (en) x 18,7 cm (boy)
Yukarı kenar 2,1 cm
Sağ kenar 1,6 cm
Sol kenar 1,3-1,4 cm
Bulunduğu yer T II S 72

Kat. No. 287 **U 1245 (o. F.)**

Kâğıt Gri-bej

Satır sayısı Ön ve arka 5 Uygurca satır

Satır aralığı 1,2- 1,4 cm

Ölçü 6,7 cm (en) x 6,8 cm (boy)

Yukarı kenar yk. 1,6 cm

Sağ kenar yk. 1 cm

Bulunduğu yer o. F.

Kat. No. 288 **U 3421 (o. F.)**

Kâğıt Kahverengimsi

Satır sayısı A sayfası 2 tane Uygurca satır; B sayfası 3 satır

Satır aralığı yk.1,7 cm

Ölçü 6,3 cm (en) x 12,1 cm (boy)

Sol kenar 1,9 cm

Bulunduğu yer o. F.

Kat. No. 289 **U 3424 (o. F.)**

Kâğıt Gri-bej

Satır sayısı 4 Uygurca satır

Satır aralığı 1,5 cm

Ölçü 6,4 cm (en) x 7,8 cm (boy)

Bulunduğu yer o. F.

Kat. No. 290 **U 6498 (o. F.)**

Kâğıt Bej

Satır sayısı A ve B sayfası 2 Uygurca satır

Satır aralığı yk. 1,8 cm

Ölçü 4,1 cm (en) x 10,7 cm (boy)

Alt kenar yk. 2,1 cm

Sağ kenar 1,3 cm

Bulunduğu yer o. F.

Kat. No. 291	U 6565 (o. F.)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	A ve B sayfası 3 Uyğurca satır
Satır aralığı	1,5-1,7 cm
Ölçü	5,5 cm (en) x 12,5 cm (boy)
Alt kenar	yk.1,5 cm
Sağ kenar	yk.1,3 cm
Bulunduğu yer	o. F.

Kat. No. 292	U 6580 (o. F.)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	A ve B sayfası 4 Uyğurca satır
Satır aralığı	1,7 cm
Ölçü	7,6 cm (en) x 7,2 cm (boy)
Alt kenar	2,2 cm
Sağ kenar	1,6 cm
Bulunduğu yer	o. F.

Kat. No. 293	Mainz 509 (T II Y 5)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	Ön ve arka 6 Uyğurca satır
Satır aralığı	1,4-1,5 cm
Ölçü	yk. 31,8 cm (en) x yk. 11,3 cm (boy)
Çizgi uzunluğu	yk. 26,1 cm
Yukarı kenar	2,6 cm
Alt kenar	2,8 cm
Sağ kenar	1,8-1,9 cm
Sol kenar	2,3 cm
Bulunduğu yer	T II Y 5

Kat. No. 294	Mainz 510 (T II Y 5)
Kâğıt	Bej
Satır sayısı	Ön ve arka 6 Uyğurca satır
Satır aralığı	1,6 cm

Ölçü	yk. 31,8 cm (en) x yk. 11,3 cm (boy)
Yukarı kenar	2,9 cm
Alt kenar	2,9 cm
Sağ kenar	1,9 cm
Sol kenar	1,9 cm
Bulunduğu yer	T II Y 5

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNİN YAZI ÇEVİRİMİ VE HARF ÇEVİRİMİ

1

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 247, kat. nu. 279]

U 2977 (T II S 77)

recto

- 001 01 tözün (oku: *tözin*) yiltızın ymä tıdıgsız ,, tutugsuz ,, ötgürü öyür (oku: *uyur*)
twyz wn yyltyz ,, yn ym' tydyqsyz ,, twtwqswz ,, 'wytkwrw 'wywr
- 002 02 bilir ,, ontun sıñarkı burhanlar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*) alku tapınur
pylyr ,, 'wntwn synk'rqy pwrq'n l'rq 'wlşynt' ''lqw t'pynwr
- 003 03 udunurlar alku yerdä alku tınl(ı)glar ,, ara
'wdwnwr ,, (P) l'r ''lqw yyrd' ''lqw tynlq l'r ,, ''r'
- 004 04 ançulayu ätöz ,, körkin kötgürülär (oku: *kötgürürlär*) ,, kaltı yaşın
'nçwl'yw (P) 't'wyz ,, kwyrkyn kwytkwrw l'r ,, q'ldy y'şyn
- 005 05 yaltrıkın täg takı tor osuglug korkınçsız ,, bilgä
y'ltryqyn t'k t'qy twr 'wswqlwq qwrqynçsyz ,, pylk'

verso

- baş amitaki yeti pat(a)r
p'ş ''myt' ky yyty p'tr
- 006 01 biliglig torın tuzakın alku buzmuş ärürlär ,,
pylyklyk t'wryn twz ,, 'qyn ''lqw pwz ,, myş 'rwr ,, l'r ,,
- 007 02 y[e]lvi kömän tözlüg nomug ärtiñü ädgü ötgürm[i]ş
y/lvy kwym'n twyz ,, lwk nwmwq 'rtynkw 'dkw 'wytkwrm/ş
- 008 03 üçün yelvi täg yañlok sakınç nizvani-
'wyçwn (P) yylvy t'k y'nklwq s'qynç nyz ,, v'ny
- 009 04 larıg bag bu[k]agulag (oku: *bukagularıg*) alku buzar boşuyurlar arh(a)nt
l'ryq p'q pw/'qwl'q ''lqw pwz ,, 'r pwşwywr ,, l'r ''rñnt
- 010 05 pr(a)tikabut ornınta ärtmiş ärürlär yok kurug

prtyk'pt 'wrnynt' ''rtmyş 'rwr ,, l'r ywq qwrwq

2

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 248, kat. nu. 280]

U 2868 (Glas: T II S 32a.523)

recto

- 011** 01 [y]aşayur ärtinü körklä t(ä)ñri[m]
... .. /'ş'ywr 'rtynkw kwyrkl' tnkry/
- 012** 02 yerdä yalıñoklar (oku: *yalñoklar*) alku kutr[ul]... ..
... .. (P) yyrd' y'lynkwq l'r ''lqw qwtr//... ..
- 013** 03 yarukunuz ,, yaltrımış yerdä
... .. (P) y'rwqwnkwz ,, y'ltrymyş yyrd'
- 014** 04 yer alku yırganur ,, t(ä)ñ[rim]
... .. (P) yyr ''lqw yyrq'nwr ,, tn////
- 015** 05 m(ä)n kutunuz ,, tæg kolusu[z]
... .. mn qwtwnkwz ,, t'k qwlwsw/

verso

- 016** 01 t(ä)ñrim toguru (oku: *togru*) kaç[üräy]in
... .. tnkrym twqwrw k'ç////yn
- 017** 02 da kođmatın kutga[r]
... .. (P) d' qwtm'tyn qwtq'//... ..
- 018** 03 tınl(ı)glarıg t(ä)ñir(i)m (oku: *t(ä)ñrim*) buyan
... .. (P) tynlyq l'ryq tnkrym pwy'n
- 019** 04 köñülümün boşgurayın t(ä)ñri[m]
... .. / kwynkwlmyn pwşqwr'yyn tnkry/
- 020** 05 [a]ltı paramit[k]a bütäyin t[(ä)ñrim]
... .. /'lty p'r'myt /' pwytyyn t////

U 2979 (T II S 77)

recto

- 021 01 larıg mäniñ yer s[u]vda toşguray[ın]
l'ryq m'nynk yyr s/vd' twşqwr'y //
- 022 02 ülügüm orinta (oku: *orninta*) tınl(ı)glar
'wylw (P) kwm 'wrynt' tynlq l'r
- 023 03 tägzünlär t(ä)ñrim m(ä)n özüm
t'kz ,, (P) wn l'r tnkrym mn 'wyz ,, wm
- 024 04 üdün burhan kutın bulayın t(ä)ñrim ,,
'wydwn pwrq'n qwtyn pwl'yyn tnkrym ,,
- 025 05 elin elänür ,, burhan d(a)rm ...
... .. r 'ylyn 'yl'nwr ,, pwrq'n drn ...

verso

- b[aş]tınkı [amita]ki bir k[ırk p(a)t(a)r]
p//dynqy /////ky pyr q/// ///
- 026 01 [inçä te]p y(a)rlıg y(a)rlıkadı inçä kaltı ... [kö-]
///// //p yrlq yrlq'dy 'ynç' q'ldy ... ///
- 027 02 ñülin alp är talvı (oku: *taloy*) ügüz ,, suvın ...
/kwlyn (P) 'lp 'r t'lvy 'wykwz swvyn ...
- 028 03 içi[n]täki satıgsı[z] ,, çıntam(a)nı ärdini ...
'yçy/t'ky s'tyqsy/ ,, çynd'mny 'rdyny ...
- 029 04 nāçā bar suvı ymā sogurgay ärd[i] ...
n'ç' p'r swvy ym' swqwrq'y 'rd/...
- 030 05 a[nç]ulayu [y]mā kayu ki[ş]i burhan b[ol]...
'//wl'yw /m' q'yw ky/y pwrq'n p//... ..

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 249-250, kat. nu. 282]

U 2980 (T II S 77)

recto

- 031** 01 m(ä)n burhan kutın bulup o[n]tun sına[r]kı tınl(ı)glar mäniñ
mn pwrq'n qwtyn pwlwp 'w/twn synk'/qy tynl/q l'r m'nynk
- 032** 02 atımın eşidip alku turmaz ,, tugmaz ,, kutrulmak biligkä
'tymyn 'yşydyp ''lqw twrm'z ,, twqm'z ,, qwtrwlm'q pylykk'
- 033** 03 uruk kämişmiş bolmasarlar burhan kutın almaz ,,
'wrwq (P) k'myšmys pwl'm's'r ,, l'r pwrq'n qwtyn ''lm'z ,,
- 034** 04 m(ä)n ,, t(ä)ñrim ,, ,, tört kırkınç m(ä)n burhan
mn ,, (P) tnkrym ,, ,, twyrt qyrqynç mn pwrq'n
- 035** 05 kutın bulup o[n]tun sına[r]kı kamag yer [suv]dakı tişi
qwtyn pwlwp 'w/twn synk'rqy q'm'q yyr ///d'qy tyşy

verso

- baştınkı altı *altm*(ı)ş p(a)t(a)r *amitak*[i]
p'sdynqy ''lty ''ltmş ptr ''mytk/
- 036** 01 tınl(ı)glar k(ä)ntünün ämgäklig arkasız ätö[zin] yerip
tynlq l'r kntw nwnk 'mk'klyk 'rq'syz 'tw/ // yyryp
- 037** 02 ozugsap mäniñ atımın eş[i]dip arıg ,, sez[i]ksiz
'wz wq (P) s'p m'nynk ''tymyn 'yşydyp ''ryq ,, syz ,, ksyz
- 038** 03 kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin burhan kutıña köñül turgu-
kwyrkwnç (P) kwynkwlyn pwrq'n qwtynk' kwynkwl twrqw
- 039** 04 rup uzun turkaru öyü sakınur unıtmatın atayu
rwp 'wz ,, wn twrq'rw 'wyw s'qynwr 'wnytm'tyn ''t'yw
- 040** 05 tutsar ol tişi ätözin kodup ulatı burhan kutın
twts'r 'wl tyşy 't'wyz ,, yn qwdwp 'wl'ty pwrq'n qwtyn

U 2978 (T II S 77)

recto

- 041 01 utin (oku: *utun*) nizvanılıg üç agu köñülärin (oku: *köñüllärin*) yarut[ay]ın
'wtyn nyz ,, v'ny lyq 'wyç ''q̄w kwynkwł'ryn y'rwł//yn
- 042 02 [t(ä)]ñrim bilgä bilig közlärin açayın t[(ä)]ñrim
//kr'm (P) pylk' pylyk kwyž ,, l'ryn ''ç'yyn t//rym
- 043 03 *biligsiz* ,, bilig yumurtgasın
pylyk (P) syz ,, pylyk ywmwrtq'syn p... ..
- 044 04 [t(ä)]ñrim ämgäklig üç yavlak yol[ug]
/nkrym 'mk'klyk 'wyç y'vł'q̄ ywl//
- 045 05 t(ä)]ñrim m(ä)]nilig bir äd... ..
...yyn tnkrym mnkylyk pyr 'd... ..

verso

- baştın[kı] [p(a)t(a)r]
p'sdyn// ///
- 046 01 t(ä)]ñrim işimin küdügümin
...yyn tnkr̄m 'yşymyn kwytwkw̄myn p... ..
- 047 02 *kutın* bulur ärsär m(ä)n t(ä)]ñrim
qwtyn (P) pwlwr 'rs'r mn tnkrym 'y...
- 048 03 [on]tun sınaŕ yer suvda tüz yartl... ..
//twn (P) synk'r yyr swvd' twyz y'rtl... ..
- 049 04 [t(ä)]ñrim kün yarukın ay yarukın kölitzün
//krym kwyn y'rwq̄yn ''y y'rwq̄yn kwylitz ,, wn
- 050 05 t(ä)]ñrim ot yarukın t(ä)]ñri yarukın karartzun
tnkrym 'wt y'rwq̄yn tnkry y'rwq̄yn q'r'rtz ,, wn

U 3422 (o. F.)

recto

- 051 01 larıŋa
l'rynŋ'
- 052 02 lar tu[ru]r
l'r tw//r
- 053 03 ol nom
'wl nwm
- 054 04 bilgä bilig
pylk' pylyk
- 055 05 bo[l]gay
pw/q̃'y q̃... ..

verso

- [b]aştıŋkı amitaki [p(a)t(a)r]
/'şdynqy ''myt'ky ///
- 056 01 kim ol
kym 'wl //
- 057 02
///k
- 058 03
/...//
- 059 04 yaruk yal[trık]
y'rwq̃ y'l///
- 060 05 ol äşidm... ..
'wl 'şydm... ..

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 252, kat. nu. 285]

U 2979a (T II S 77.502)

recto

- 061** 01 [ulug yaruk] ıdtı ontun sına[r]kı burhanlar yerin
 ///// 'ydyt 'wntwn synk'/qy pwrq'n l'r yyryn
- 062** 02 alku yarudı yaşudı kamag yer suvdakı
 (P) 'lqw y'rwdy y'swdy q'm'q yyr swvd'qy
- 063** 03 [sumer] taglar tāmır tilgān taglar ulatı
 ///// t'q ,, l'r t'myr tylk'n t'q ,, l'r 'wl'ty
- 064** 04 [alku kamag u]lug kiçig taglar alku bir tæg
 ///// //lwq kyçyk t'q ,, l'r 'lqw pyr t'k
- 065** 05 [bir] öñlög boltı inçä kaltı alkinçuka
 /// 'wynklwk pwlty 'ynç' q'ltı 'lqynçwq'

verso

- 066** 01 [tägi ye]rtinçü yer suvug buzguçı ulug suv
 /// //rtynçw yyr swvwq pwz ,, qwçy 'wlwq swv
- 067** 02 ol üç miñ ulug miñ {ur} yer-
 (P) 'wl 'wyç mynk 'wlwq mynk 'wr yyr
- 068** 03 [tinçüdä] adın äd közünmāz ançulayu ymā
 ///// (P) 'dyn 'd kwyz wnm'z 'nçwl'yw ym'
- 069** 04 [yer] suvda amita burhan yarukı alku
 /// swvd' 'myt' pwrq'n y'rwqy 'lqw
- 070** 05ig kölitdi idāñ amita yarukı
yq kwlytydy 'yt'nk 'myt' y'rwqy

U 2976 (T II S 72.500)

recto

- 071 01 atımın eşidsär k[e]rtgünsär [artokrak mänjilig uluş]-
''tymyn 'yşyds'r k/rtkwns 'r ////////// ////////////// //
- 072 02 ta tugar şareputri-a (oku: *şariputre*) kaltı m(ä)n [amita]
t' twq'r ş'r'pwtry ' q'ltı mn //
- 073 03 burhannın sakınu yetinçsiz [ädgüsin]
pwrq'n (P) nynk s'qynw yytynçsyzy //////////
- 074 04 ärdämin ögdüm oñtun [sıñar]
'rd'myn (P) 'wykdwm 'wnktwn //////////////
- 075 05 akşobi atl(ı)g burhan sim[er] (oku: *sumer*)
''kşwpy ''tlq pwrq'n sym//

verso

- [am]itaki üçünç küin y(e)g(i)rmi p(a)t(a)r
///yt' ky 'wyçwnç kwyn ykrmy ptr
- 076 01 burhan ulug simer (oku: *sumer*) yaltr[ık atl(ı)g burhan sukançığ]
pwrq'n 'w/wq sym'r y'ltr// //////////////
- 077 02 ünlüg burhan[t]a ula[tı gañ ügüz içintäki]
'wynlwk (P) pwrq'n /' 'wl'// //////////////
- 078 03 kum sança (oku: *sanınça*) burhanlar ymä
qwm (P) s'nç' pwrq'n l'r ym'
- 079 04 täg kutlug tilin bo uluşug ögär
t'k qwtlwq tylyn pw 'wlşwq 'wyk'r
- 080 05 inçip tınl(ı)g oglanıña
'ynçyp tynlq 'wql 'nynk'

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 253-254, kat. nu. 287]

U 1245 (o. F.)

recto

- 081** 01
l 'yw
- 082** 02 sava... ..
s'v' /
- 083** 03 utlı
'wtly /
- 084** 04 körük k(ä)ntü
kwyrwk kntw... ..
- 085** 05 törüyü körüm
twyrwyw kwyrwm

verso

- säkizinç k[ün]
... /// s'kyz ynç k///
- 086** 01 adın tänrin (oku: *t(ä)ñrin*)
t'ydw t'kyn... ..
- 087** 02 burhan
pwrq'n
- 088** 03
q'n
- 089** 04
k///
- 090** 05
/... ..

10

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 254-255, kat. nu. 288]

U 3421 (o. F.)

A sayfası

- 091** 01 , t(ä)ñrim ymä amtı kayu
 m , tnkrym ym' 'mtı q'ıyw
- 092** 02
 / (P) /t//y... ..

B sayfası

- 093** 01
 dwn (P)
- 094** 02 tæg
 mys (P) t'k t... ..
- 095** 03 burhanlar , bir ikintikä
 ky pwrq'n l'r , pyr 'ykyntyk'

11

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 255, kat. nu. 289]

U 3424 (o. F.)

A sayfası

- 096** 01 t(ä)ñrim
 / tnkrym p..
- 097** 02 ol üdün t(ä)ñr[i]
 p 'wl 'wy 'wydwn tnkr/
- 098** 03 y(a)rlıg y(a)rlıkadı
 yrlyq yrlyq'ıdy
- 099** 04 kayu
 //ž , w q'ıyw... ..

B sayfası

- 100 01 ođg[urak]
... .. 'yk 'wtq///
- 101 02 t(ä)ñrim kama[g] ...
... .. tyn tnkrym q'm' /
- 102 03 [ä]dgü kılınç ärdäm
... .. /dkw qylynç 'rd'm
- 103 04 kältäçi
... .. k'lt'çy

12

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 255-256, kat. nu. 290]

U 6498 (o. F.)

A sayfası

- 104 01 közünür ,, üç
... .. / kwyz ,, wnwr ,, 'wyç
- 105 02 öyür [sa]kınur ärki ,,
... .. 'wywr //qynwr 'rky ,,

B sayfası

- 106 01 [ä]rsär [y]er suvdakı
... .. /rs'r /yr swvd' qy
- 107 02 [t(ä)ñ]rim tınl(ı)glarka
... .. ///rym tynlq l'rq'

13

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 256, kat. nu. 291]

U 6565 (o. F.)

A sayfası

- 108 01
... .. ///

- 109 02 and(a)ta ken
... ..y 'ndt' kyn
- 110 03 ulatı yalɣok ätözin
... .. /wl'ty y'ln/wq̄ 't'wyz ,, yn

B sayfası

- 111 01 üküş ädgü kılınçd[a]
... ..kw /wykwş 'dkw q̄ylynçd/
- 112 02 arıg turug
... ..'ryq̄ twrwq̄
- 113 03
... ..ytdy

14

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 257, kat. nu. 292]

U 6580 (o. F.)

A sayfası

- 114 01zdäki
... ..z d'ky
- 115 02 yapırɣakı
... .. /y'pyrq'qy
- 116 03
... .. /wr l'r
- 117 04 amita
... .. l ''myt'

B sayfası

- 118 01 ol uluş
... .. 'wl 'wlwş
- 119 02

- /'n
- 120 03 [ädgü] kılınç
- /// qylynç
- 121 04 bar
- ç'k p'r

15

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 257-258, kat. nu. 293]

Mainz 509 (T II Y 5)

recto

- 122 01 tutmak ü[çünç] ög karınta nom nomlamak törtünç tugup
twtm'q 'wy/// 'wyk q'rynt' nwm nwml'm'q twyrtwnç twqwp
- 123 02 adınçığ [kö]rüm körgitmäk beşinç balık taşgaru ünüp nom-
'dynçyq ///rwm kwyrkytm'k pyşynç p'lyq t'sq'rw 'wynwp nwm
- 124 03 ka kirmäk ,, altınç altı yıl ämgäk ämgänmäk ,, ,,
q' kym'k ,, (P) 'ltynç 'lty yyl 'mk'k 'mk'nm'k ,, ,,
- 125 04 yetinç burhan kutın bulup nom tilgänin avırmäk (oku: ävirmäk) ,, säkiz-
yytynç pwrq'n (P) qwtyn pwlwp nwm tylk'nyn 'vym'k ,, s'kyz
- 126 05 inç nirvanka kirmäk ,, bo säkiz törlüg bar b(ä)lgü [kör]gitip
ynç nyrv'n q' kym'k ,, pw s'kyz twyrlwk p'r plkw ///kytyp
- 127 06 tınl(ı)glarka asıg tusu kılurlar ärti ,, bo altı y(e)g(i)rmi bodis(a)t(a)v
tynlq l'rq' 'syq twsw qylwr l'r 'rty ,, pw 'lty ykrmy pwdystv

verso

- baştınkı tört ,,
p'stynqy twyrt ,,
- 128 01 lar ädrämin tüzü tükäti nomlasar k(a)lp üdün alkınmagay ymä
l'r 'dr'myn twyz w twyk'dy nwml's'r klp 'wydwn 'lqynm'q'y ym'
- 129 02 kamag bodis(a)t(a)vlar alp bögülüg nomın ädrämin bur[han] ikigü
q'm'q pwdystv l'r 'lp pwykwlwk nwmy'n 'dr'myn pwr/// /ykykw w
- 130 03 alku bilmiş ärtılär atı küüsi ontun sı[narkı bu]rhan-

- 131 04 ''lqw pylmyş (P) 'rty l'r ''ty kwwsy 'wntwn sy///// //rq'n
lar [or]nınta tüzü tükäti tägmiş ärür ,, kamag burhanlar
l'r ///nynt' (P) twyz w twyk'dy t'kmyş 'rwr ,, q'm'q pwrq'n l'r
132 05 alku ögä[r] alkayurlar öyü sakınu tutarlar kamag burhanlar-
''lqw 'wyk / ''lq'ywr l'r 'wyw s'qynw twt'r l'r q'm'q pwrq'n l'r
133 06 nıy ornın[ta] ornamış ärürlär ,, kamag burhanların yorıgınça
nynk 'wrnyn// 'wrn'myş 'rwr l'r ,, q'm'q pwrq'n l'r nynk ywryqynç'

16

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 258-259, kat. nu. 294]

Mainz 510 (T II Y 5)

recto

- 134 01 burhan [yertinçü] yeri suvı mäniñ yer suvka [ıra]k s(a)nmazun
pwrq'n ////////// yyry swvy m'nynk yyr swvq' ///q' snm'z wn
135 02 t(ä)ñrim ,, m(ä)n özüm ol yer suvda burhan kutın bulayın
tnkrym ,, mn 'wyz wm 'wl yyr swvd' pwrq'n qwtyn pwl'yyn
136 03 t(ä)ñrim ,, kolusuz ,, üküş tınl(ı)glarıg kutgarayın t(ä)ñrim ,, ontın (oku:
ontun)
tnkrym ,, qwlw swz ,, (P) 'wykwş tynlq l'ryq qwtq'r'yyn tnkrym ,, 'wntyn
137 04 sınar yer suvda kälmiş üzüt[är] mäniñ yer suv-
synk'r yyr (P) swvd' k'lmyş 'wyz wt l// m'nynk yyr swv
138 05 ka kälsärlär alku arıg turug köñüllüg bolmakı bolzun
q' k'ls'r l'r ''lqw ''ryq twrwq kwnkwl lwk pwlm'qy pwlz wn
139 06 yaş turkaru ögrünçün mäñin ärmäkläri bolzun t(ä)ñrim ,, maña
y's twrq'rw 'wykrwnçwn m'nkyn 'rm'k l'ry pwlz wn tnkrym ,, m'nk'

verso

- baştınk[ı to]kuz y(e)g(i)rmi ,,
p'stynq/ //q wz ykrmy ,,
140 01 ädgü alkış y(a)rılıkazun t(ä)ñrim t(ä)ñri burhanka kertgünç köñül-
'dkw ''lqyş yrlyq'zwn tnkrym ,, tnkry pwrq'n q' kyrtkwnç kwnkwl

- 141 02 in tapınmışım *udunmuşım* çın kertü b(ä)lgüsü ol bolzun t(ä)ñrim ,,
yn t'pynmyşym 'wdwnmyşym çyn kyrtw plkwsy 'wl pwlz wn tnkrym ,,
- 142 03 b(ä)k katıg köñülin kut kolmış [üç]ün akmaz
pk q'tyq (P) kwnkwł yn qwt qwlmyş ///wn ''qm'z z
- 143 04 akıtmaz katıgılanmak bilig *üçün* özin *baş*[ın]
''qytm'z z (P) q'tyql'nm'q pylyk 'wyçwn 'wyz yn p's//
- 144 05 ediläti b(ä)k [k]atıg köñülin ant antıkdı inçä *tep* ötünti ,,
'ydyl'ty pk /'tyq kwnkwlyn 'nt ''ntyqdy 'ynç' typ 'wytwny ,,
- 145 06 *takı* y[mä] *sakınç* sakıntı antıkur m(ä)n adın[çığ burhan] kutın bulayın
t'qy y// *s'qynç* s'qynty ''ntyqwr mn ''dyn/// ///// qwtyn pwl'yyn

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

1

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 247, kat. nu. 279]

U 2977 (T II S 77)

recto

001	01	kökünü ₂ de engelsiz ₂ , eksiksiz bütün ₂ yle anlar ₂ .
002	02	On taraftaki Buddhaların ülkesinde hepsi hürmet eder ₂ .
003	03	Her yerde bütün canlılar arasında
004	04	böylesi beden görünüşünü gösterirler. Şöyle ki
005	05	şimşek parıltısı gibi ve ağ gibi korkusuz bilgelik

verso

ilk amitaki, yedi(nci) varak

006	01	ağımı tuzağımı bütün ₂ yle yok etmişler.
007	02	Büyüye ₂ dayanan öğretiyi son derece iyi anladıklarından
008	03	büyü gibi yanlış düşünce ihtiraslarının
009	04	zincirini ₂ bütün ₂ yle yok ederler ₂ . Arhat ve
010	05	pratyekabuddha yerinden geçmiştirler. Boş ₂

2

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 248, kat. nu. 280]

U 2868 (Glas: T II S 32a.523)

recto

011	01	yaşıyorlar. Son derece görkemli tanrım
012	02	yeryüzünde insanlar tamamen kurtul-
013	03	parlaklığınız, parıldamış yeryüzünde
014	04	yeryüzü bütün ₂ yle titrer. Tanrım

015 05 ben kutsallığınız gibi sonsuz

verso

016 01 tanrım doğru geçireyim ...

017 02da koymadan kurtar-

018 03 canlıları tanrım sevap

019 04 içtenlikle öğretelim. Tanrım

020 05 altı mükemmeliğe tamamlayayım. Tanrım

3

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 248-249, kat. nu. 281]

U 2979 (T II S 77)

recto

021 01 ları benim dünyada yerine getireyim

022 02 bahtımın yerinde canlılar

023 03 ulaşsınlar. Tanrım ben kendim

024 04 (bu) kez Buddhahı bulayım. Tanrım

025 05 ülkeyle egemen olur. Buddha, Budist öğreti ...

verso

ilk [amita]ki, otuz bir [varak]

026 01 bu şekilde diyerek buyurdu. Tıpkı bunun gibi ... gönlünü

027 02 kahraman, okyanus² suyunu ...

028 03 içindeki paha biçilemez *cintāmaṇi* mücevheri ...

029 04 ne kadar suyu var(sa) kurutacaktı ...

030 05 Aynı şekilde de hangi kişi Buddha ol-

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 249-250, kat. nu. 282]

U 2980 (T II S 77)

recto

031	01	Ben Buddhalığı elde edip on taraftaki canlılar benim
032	02	adımı duyarak hepsi durmaz, doğmaz. Kurtulma bilgisine
033	03	(ip) bağla(n)mış olmasalar, Buddhalığını almaz
034	04	Ben, tanrım, otuz dördüncü, ben Buddhalığı
035	05	elde edip on taraftaki bütün yeryüzündeki dişi

verso

ilk amitaki, elli altı(ncı) varak

036	01	canlılar kendinin acı dolu ve çaresiz bedenini hor görüp
037	02	kurtarılmak isteyip ² benim adımı duyup temiz, şüphesiz
038	03	imanlı gönülle Buddhalığa karar verip
039	04	daima ² düşünür ² . Unutmadan (daima) zikredecek
040	05	olsa, o dişi bedenini bırakıp ve Buddhalığı

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 250-251, kat. nu. 283]

U 2978 (T II S 77)

recto

041	01	fena ihtiraslı üç zehir zihniyeti parlatayım.
042	02	Tanrım bilgelik ² gözlerini açayım. Tanrım
043	03	bilgisizliğin karanlığını (ya da yumurtasını)
044	04	Tanrım sıkıntılı üç kötü yolu
045	05	...Tanrım sevinçli bir mal... ..

verso

ilk [varak]

- 046** 01 Tanrım işimiz
047 02 Kutsallığını elde eder ise, ben tanrım
048 03 On taraftaki dünyada düz
049 04 Tanrım güneş parıltısını, ayın parıltısını karartsın.
050 05 Tanrım ateşin parıltısını, tanrı parıltısını karartsın.

6

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 251-252, kat. nu. 284]

U 3422 (o. F.)

recto

- 051** 01 larına
052 02 lardır.
053 03 o öğreti
054 04 bilgelik₂
055 05 olacak

verso

ilk amitaki, varak

- 056** 01 ki o
057 02
058 03
059 04 parlak₂
060 05 o işit... ..

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 252, kat. nu. 285]

U 2979a (T II S 77.502)

recto

061	01	[Ulu ışıık] gönderdi. On taraftaki Buddhalar yerini
062	02	tamamı parladı ₂ . Bütün dünyadaki
063	03	[Sumeru] dağlar, demir tekerlek, dağlar ve
064	04	[bütün ₂] büyük küçük dağlar hepsi bir(miş) gibi
065	05	[tek bir] biçimli oldu. Yani hayatın sonuna

verso

066	01	[kadar] dünya ₃ yı bozacak büyük su
067	02	o üç bin büyük binlik dün-
068	03	[yada] başka bir şey görünmez. Aynı şekilde de
069	04	Dünyada Amita Buddha ışığı bütün
070	05	korudu. Daima Amita ışığı

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 253, kat. nu. 286]

U 2976 (T II S 72.500)

recto

071	01	adımı iştirse, inanırsa çok mutlu ülke-
072	02	de doğar. Ey Śāriputra! Şöyle ki ben [Amita]
073	03	Buddha'nın tasavvur edilemez [iyiliğini]
074	04	erdemini övdüm. Doğu [tarafında]
075	05	Akşobhya adlı Buddha, Sumeru (Dağı)

verso

amitaki, üçüncü rulo, yirminci varak

076	01	Buddha büyük Sumeru parlaklık [adlı Buddha sevimli]
077	02	sesli Buddha'da ve [Ganj Nehri'nin içindeki]
078	03	kum sayısınca Buddhalar da
079	04	gibi kutlu diliyle bu ülkeyi över
080	05	Böylece insanoğluna

9

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 253-254, kat. nu. 287]

U 1245 (o. F.)

recto

081	01	
082	02	söz... ..
083	03	sonuç
084	04	kavrama alanı kendi
085	05	oluşturarak görüş

verso

... .. sekizinci rulo

086	01	başka tanrısını
087	02	Buddha
088	03	
089	04	
090	05	

10

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 254-255, kat. nu. 288]

U 3421 (o. F.)

A sayfası

- 091 01 Tanrım da şimdi hangisi
092 02

B sayfası

- 093 01
094 02 gibi
095 03 Buddhalar birbirlerine

11

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 255, kat. nu. 289]

U 3424 (o. F.)

A sayfası

- 096 01 Tanrım
097 02 o zaman tanrı
098 03 ferman buyurdu.
099 04 hangisi

B sayfası

- 100 01 şüphesiz
101 02 Tanrım bütün ...
102 03 iyi amel, erdem
103 04 gelecek

12

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 255-256, kat. nu. 290]

U 6498 (o. F.)

A sayfası

- 104 01 görünür. Üç
105 02 düşünür₂ belki

B sayfası

- 106 01 ise dünyadaki
107 02 Tanrım canlılara

13

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 256, kat. nu. 291]

U 6565 (o. F.)

A sayfası

- 108 01
109 02 ondan sonra
110 03 ve insan vücudunu

B sayfası

- 111 01 çok iyi amelde
112 02 temiz₂
113 03

14

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 257, kat. nu. 292]

U 6580 (o. F.)

A sayfası

- 114 01

115	02	 yaprağı
116	03	
117	04	 Amita

B sayfası

118	01	 o ülke
119	02	
120	03	 [iyi] amel
121	04	 var

15

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 257-258, kat. nu. 293]

Mainz 509 (T II Y 5)

recto

122	01	Tutma. Üçüncü: Anne karnında öğretiyi vaaz etme. Dördüncü: Doğup
123	02	harikulade görüş sunma. Beşinci: Şehir dışarı çıkarak öğret-
124	03	ye intisap etme. Altıncı: Altı yıl sıkıntı çekme ² .
125	04	Yedinci: Buddhalığını elde edip öğreti tekerleğini çevirme. Seki-
126	05	zinci: Nirvana'ya girme. Bu sekiz türlü mevcut işaret(i) gösterip
127	06	canlılara fayda ² sağlarlardı. Bu on altı Bodhisattva

verso

ilk dört

128	01	... erdemini tamamen ² vaaz etseler, kalpa-çağı boşa gitmeyecek ve dahi
129	02	bütün Bodhisattvalar çok büyüğü öğretinin erdemiyle Buddha ikisi birlikte,
130	03	hepsi bilmiş idiler. Adı ve şöhreti on ta[raftaki Budd]ha-
131	04	lar [yer]ine tamamen ulaşmıştır. Bütün Buddhalar
132	05	hepsi överler ² ve (bunları) düşünmektedirler ² . Bütün Buddhala-

133 06 rın yerine yerleşmiş olurlar. Bütün Buddhaların davranış biçimine uygun olarak

16

[Katalog bilgisi: Özertural, 2020, s. 258-259, kat. nu. 294]

Mainz 510 (T II Y 5)

recto

134 01 Buddha dünyay₁₃, benim dünyaya₂ uzak saymasın.
135 02 Tanrım, ben kendim o dünyada Buddhaliğini elde edeyim.
136 03 Tanrım, pek çok canlıları kurtarayım. Tanrım, on
137 04 tarafta(ki)₂ dünyaya₂ gelmiş ruhlar benim dünya₂-
138 05 ya gelseler bütün temiz₂ gönüllü olmayı elde etsin.
139 06 Ömür boyunca sevinçle benim mevcudiyetim (var) olsun. Tanrım, bana

verso

ilk on dokuz

140 01 hayır dua(sı) vaaz etsin. Tanrım, tanrı Buddha'ya dindarlığıyla₂
141 02 hizmet etmişim₂. Gerçek₂ işareti o olsun. Tanrım,
142 03 sağlam₂ gönülle adandığından₂ akmaz
143 04 akıtmaz. Gayret etme bilgisi için kendisini ve başını
144 05 egemen kıldı. Sağlam₂ gönlüyle yemin etti. Böyle diyerek buyurdu:
145 06 Ve bundan başka düşündü₂ ant içerim. Kutsal Buddhaliğini elde edeyim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ UYGURCA METNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

001 töz+ün yiltız+ın: EUyg. bu ikileme “kök, esas” (Şen, 2002: 297; Ölmez, 2017: 293; Wilkens, 2021: 747a) anlamlarına gelmektedir.

001 tözün (oku: *tözün*) yiltızın: Zieme (1985: 133), bu satırdan evvel *alku nomlarnıñ* ifadesinin bulunabileceğini belirtmiştir. Buna Çin. metinde yer alan 通諸法性 *tong zhu fa xing* (Taishō 360, c. 12, 266b05) ifadesini kaynak gösterir. Zieme’ye göre EUyg. *tıdıgsız tutugsuz* ifadesi Çince metinden farklı olarak bir ilavedir. Zieme’nin de belirttiğine göre Çin. metindeki 達衆生相 *da zhong sheng xiang* (Taishō 360, c. 12, 266b06) “O, bütün yaratıkların alametlerini bilir” ifadesi EUyg. metinde yer almamaktadır.

001 yiltızın: Zieme (1985: 131) “yiltız:in” okumuştur.

001 tıdıgsız tutugsuz: EUyg. bu ikileme “engelsiz, tehlikesiz” (Şen, 2002: 279; Ölmez, 2017: 291; Wilkens, 2021: 711b) anlamlarına gelmektedir.

002 burhanlar(ı)g: Zieme (1985: 131) “burhan-larg” okumuştur.

002 tapın-ur udun-urlar: EUyg. bu ikileme “hürmet göstermek, hizmet etmek, saygı göstermek, ağırlamak” (Şen, 2002: 266; Ölmez, 2017: 288; Wilkens, 2021: 674b) anlamlarına gelmektedir.

003 udun-urlar: Bu sözcük, *ud-* fiilinin üzerine gelen {-(X)n-} dönüşlü çatısı ile *udun-* şeklinde türemiştir ve “takip etmek, itaat etmek” (Clauson, 1972: 62a; Nadalyayev vd., 1968: 606a; Erdal, 1991: 623) anlamlarındadır.

003 udunurlar: Zieme (1985: 131) “udunur:lar” okumuştur.

003 yerdä: Zieme (1985: 131) “yirdä” okumuştur.

003 tınl(ı)glar: Zieme (1985: 131) “tınlg-lar” okumuştur.

001-003 ötgürü öyür (oku: *uyur*) bilir ontun sıñarkı burhanlar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*)

alku tapınur udunurlar: Bu EUyg. satırın Çince metindeki karşılığı 明了諸國供養諸佛 *ming liao zhu guo gong yang zhu fo* (Taishō 360, c. 12, 266b06) ifadesine denk gelmektedir.

明了 *ming liao*

ötgürü öyür (oku: *uyur*) bilir

“açıkça anlamak” (MDBG)

國 *guo*

ulşınta (oku: *uluşınta*)

“ülke” (MDBG)

供養 *gong yang* “kurban sunmak”

tapınur udunurlar

供 *gong*: “sağlamak, tedarik etmek”;

養 *yang*: “büyütmek, yetiştirmek”

(MDBG)

諸佛 *zhu fo* “bütün Buddhalar”

ontun sıyarkı burhanlar(ı)g

諸 *zhu*: “bütün, muhtelif”; 佛 *fo*:

“Buddha” (MDBG)

003-004 alku yerdä alku tınl(ı)glar ,, ara ançulayu ätöz ,, körkin kötgürülär (oku:

kötgürürlär): Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı 化現其身 *hua xian qi shen*

(Taishō 360, c. 12, 266b06) “O, bedenini gezdirdi ve gösterdi.” ifadesidir. Dolayısıyla

EUyg. metin ile Çin. metin büyük oranda ayrılık içermektedir.

現 *xian*

kötgürülär (oku: *kötgürürlär*)

“görünmek, gözükmek” (MDBG)

004 ätöz: Zieme (1985: 131) “ät’öz” okumuştur.

004 kötgür-ülär (oku: kötgür-ürlär): Bu sözcük, *kötgür-* fiilinin üzerine {-(X)r+} ekinin

gelmesiyle türemiştir ve “göstermek, tezahür ettirmek” (Clauson, 1972: 703a ve 740a;

Erdal, 1991: 750) anlamlarındadır.

004 kalı: Zieme (1985: 131) “qaldı” okumuştur.

005 yaltrı-k+ın: Bu sözcük, *yaltrı-* fiilinin üzerine {-k+} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “parlamak, parıldama, parıltılı” (Clauson, 1972: 923b; Nadalyayev vd., 1968: 230a; Erdal, 1991: 254) anlamlarındadır.

005 bilgä bilig+lig: EUyg. bu ifade “bilgelik, bilgi, bilge” (Ölmez, 2017: 257; Wilkens, 2021: 171a) anlamlarına gelmektedir.

004-005 kalı yaşın yaltrıkın tög: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı 猶如電光 *yu ru dian guang* (Taishō 360, c. 12, 266b07) “şimşegin ışığı gibi” ifadesidir.

猶如 *yu ru*

tög

猶 *you* “gibi, tıpkı”; 如 *ru* gibi /

mesela” (MDBG)

電光 *dian guang*

yaşın yaltrıkın

電 *dian* “yıldırım, elektrik”; 光 *guang*

“ışık / ışın” (MDBG)

006 tor+ın: Bu sözcük, *tor+* isminin üzerine {+(I)n} ekinin gelmesiyle oluşmuştur ve “ağ” (Nadalyayev vd., 1968: 578a) anlamındadır.

006 buzmuş ärürlär: Zieme (1985: 131) “buz:mış ärür:lär :” okumuştur.

007 y[e]lvi: Zieme (1985: 131) “ylvi” okumuştur.

007 y[e]lvi kömän: EUyg. bu ikileme “büyü, sihir, büyü görünüşü, hayal, kuruntu, aldatıcı görünüş” (Şen, 2002: 360; Ölmez, 2017: 304; Wilkens, 2021: 887) anlamlarına gelmektedir.

007 tözlög: Zieme (1985: 131) “töz:lög” okumuştur.

007 ärtingü: Zieme (1985: 131) “ärtingü” okumuştur.

007 ötgür-m[i]ş: Bu sözcük, *öt-* fiilinin üzerine {-g(U)r-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “geçmesine neden olmak, (mecaz) bütünüyle anlamak” (Clauson, 1972: 52b; Nadalyayev vd., 1968: 392b; Erdal, 1991: 751) anlamlarındadır.

008 yelvi: Zieme (1985: 131) “yilvi” okumuştur.

008 yaqlok: Zieme (1985: 131) “yangluq” okumuştur.

008-009 nizvanılarıg: Zieme (1985: 131-132) “niz:vanılarıg” okumuştur.

008-009 nizvani+larıg: EUyg. *nizvani*, Soğd. *nyzβ'ny(y) / nyzβ'n'k* “tutku, hırs” sözcüğüne dayanır (Gharib, 1995: 255b, 6371. madde başı) ve Skt. karşılığı ise *kleśa*’dır ve yine “hırs, tutku” anlamlarındadır (Monier-Williams, 1899: 324a; Edgerton, 1953: 198a).

009 bu[k]agu+lag (oku: *bukagu+larıg*): Bu sözcük, *buka-* fiilinin üzerine {-gU+} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “pranga, kelepçe” (Clauson, 1972: 314a) anlamlarındadır.

009 buz-ar boşu-yurlar: EUyg. bu ikileme “yok etmek; iptal etmek” (Wilkens, 2021: 210) anlamlarına gelmektedir.

009 buzar: Zieme (1985: 132) “buz:ar” okumuştur.

009 boşuyurlar: Zieme (1985: 132) “boşuyur:lar” okumuştur.

009 arh(a)nt: Zieme (1985: 132) “arhnt” okumuştur.

009 arh(a)nt: EUyg. bu sözcük kökeni itibariyle Skt. *arhat*’a “hâlâ Nirvāṇa’ya aday olan bir Buddha” (Monier-Williams, 1899: 93c) dayanır, ayrıca krş. Soğd. *'r'y'n* “Buddha’nın unvanı” (Gharib, 1995: 56a, 1418. madde başı) ~ *ry'nt* “onurlu” (Gharib, 1995: 341a, 8472. madde başı); Toh. A *ārānt* “respectabilis; dignus” (Poucha, 1955: 23) ve Toh. B *arhānte* “Arhat, Hinayana Budizmi’nin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013: 27) ~ *arahānte* “Arhat, Hinayana Budizmin ideal şahsiyeti” (Adams, 2013: 23).

010 pr(a)tikabut: Zieme (1985: 132) “prtikabut” okumuştur.

010 pr(a)tikabut: Bu EUyg. sözcük kökeni itibariyle Skt. *pratyekabuddha*’ya (Edgerton, 1953: 379a) dayanır, ayrıca krş. Toh. A *pratikapāttāñkāt* “Pratyeka-Buddha” (Poucha, 1955: 197) ve Toh. B *pratikapāñākte* “aydınlanmasını kendine saklayan bir Buddha” (Adams, 2013: 442) ~ *pratyaiikapudñākte* “aydınlanmasını kendine saklayan bir Buddha” (Adams, 2013: 443).

010 ärtmiş ärürlär: Zieme (1985: 132) “’ärtmiş ärür:lär” okumuştur.

010 yok kurug: EUyg. bu ikileme “yokluk, boşluk, anlamsızlık, yok, kuru, boş, asılsız, fakirlik” (Şen, 2002:368; Ölmez, 2017: 306; Wilkens, 2021: 910a) anlamlarına gelmektedir.

011 [y]aşayur: Zieme (1985: 134) “[y]aşuyur” okumuştur.

011 t(ä)ŋri[m]: Zieme (1985: 134) “tŋri[m]” okumuştur.

011 [y]aşayur ärtiŋü körklä t(ä)ŋri[m]: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 智慧深妙 *zhi hui shen miao* (Taishō 360, c. 12, 267a29) “(Sizin) bilgeliğiniz derindir.” ifadesi bulunur. Dolayısıyla EUyg. metin ile Çin. metnin örtüşmediği görülmektedir. Çin. metindeki ifadelerin EUyg. metindeki karşılığı şöyledir:

深 <i>shen</i>	ärtiŋü
“derin, derince, (bir rengin) koyusu, varlıklı” (MDBG)	
妙 <i>miao</i>	körklä
“zeki, harika” (MDBG)	

012 yerdä: Zieme (1985: 134) “yirdä” okumuştur.

012 yalıŋoklar (oku: *yalıŋoklar*): Zieme (1985: 134) “yalınguq-lar” okumuştur.

013 yerdä: Zieme (1985: 134) “yirdä” okumuştur.

014 yer: Zieme (1985: 134) “yir” okumuştur.

014 yırgan-ur: Bu sözcük, *ırğa-* fiilinin üzerine {-(X)n-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “sallamak” (Clauson, 1972: 217b; Erdal, 1991: 601; Röhrborn, 2010: 94) anlamlarındadır.

014 t(ä)ŋ[r]im: Zieme (1985: 134) “tŋ[r]im” okumuştur.

012-014 yerdä yalıŋoklar (oku: *yalıŋoklar*) alku kutr[ul]... .. yarukuŋuz
„yaltrımış yerdä yer alku yırganur: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 光明威相震動大千 *guang ming wei xiang zhen dong da*

qian (Taishō 360, c. 12, 267a29-267b01) “Sizin parıltınızın haşmetli pırıltısı, büyük bin dünyayı titretir.” ifadesi bulunur. Dolayısıyla EUyg. metin ile Çin. metnin örtüşmediği görülmektedir. Çin. metindeki ifadelerin EUyg. metindeki karşılığı şöyledir:

光明 *guang ming*

yarukuñuz

“ışık, parlaklık” (MDBG)

震動 *zhen dong*

yırganur

“sallamak; titretmek; güçlü bir şekilde etkilemek; şok etmek; titreşim” (MDBG)

015 m(ä)n: Zieme (1985: 134) “mn” okumuştur.

014-015 t(ä)ŋ[rin] m(ä)n kutuñuz ,, täg kolusu[z]: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 願我作佛 *yuan wo zuo fo* “Buddha olmayı arzu ederek” (Taishō 360, c. 12, 267b01) ifadesi bulunur. Dolayısıyla EUyg. metnin Çin. metnin bu kısımda örtüşmediği görülmektedir. Bir diğer yandan *kutuñuz tæg* ifadesi Çin. metindeki şu kısımda tespit edilmiştir: 齊聖法王 *qi sheng fa wang* “(eğer ben) hakiki ve asil öğreti kralına” (Taishō 360, c. 12, 267b01). Zieme’nin de belirttiği üzere, *kolusuz* ifadesinin Çin. metinde bir eş değeri bulunmamaktadır.

016 t(ä)ŋrim: Zieme (1985: 134) “tŋrim” okumuştur.

016 kaç[üräy]in: Zieme (1985: 134) “kaç[ärüy]in” okumuştur.

017 koğmatın: Zieme (1985: 134) “qötmatın” okumuştur.

018 tınl(ı)glarig: Zieme (1985: 134) “tınlg-larig” okumuştur.

018 t(ä)ŋir(i)m (oku: t(ä)ŋrim): Zieme (1985: 134) “tŋrim” okumuştur.

018 buyan: EUyg. *buyan* “sevap”, Skt. *punya* “uğurlu, hoş, iyi, erdemli, değerli, kutsal” karşılığındadır (Monier-Williams, 1899: 632a), ayrıca krş. Soğd. *pwny’n ~ pwny’n(h)* “dindarlık, dinî liyakat” (Gharib, 1995: 329b, 8183. madde başı).

016-018 t(ä)ñrim toguru (oku: *togru*) kaç[üräy]in da kođmatın kutga[r]
... .. tınl(ı)glarıg: EUyg. metindeki *toguru (oku: *togru*) kaç[üräy]in* ifadesinin
Çin. metindeki karşılığı olarak 過度生死 *guo du sheng si* (Taishō 360, c. 12, 267b02)
“Ben, yeniden doğum ve ölüm çeberinden (bütün) canlıları öte tarafa geçirteyim.”
ifadesi bulunur. Dolayısıyla EUyg. metnin Çin. metinle bu kısımda bütünüyle
örtüşmediği görülmektedir.

過度 *guo du*

*toguru (oku: *togru*) kaç[üräy]in*

“karşıya geçirmek, taşmak, öteye
taşımak, aşırı, taşkın” (MDBG)

EUyg. metindeki *koğmatın* ifadesinin Çin. metindeki karşılığı olarak 靡不解脱 *mi bu jie tou*
(Taishō 360, c. 12, 267b02) “Kurtulmayan kimse kalmayacaktır.” ifadesi bulunur.
Dolayısıyla EUyg. metnin Çin. metinle bu kısımda bütünüyle örtüşmediği
görülmektedir. Zieme’nin de belirttiği üzere, 靡不 *mi bu*, *koğmatın* ifadesinin
olumsuzluğunu taşımaktadır. Diğer yandan *kutga[r]-* fiilinin Çin. metindeki karşılığı
aşağıdaki gibidir:

解脱 *jie tou*

kutga[r]-

“çözmek, serbest bırakmak,
tamamlamak, kurtulmak, kökünü
kazımak, (Budizm) dünyevi
kaygılardan kurtulmak” (MDBG)

Zieme’nin de belirttiği üzere, *tınl(ı)glarıg* ifadesinin Çin. metinde bir karşılığı
bulunmamaktadır, sözcük bu hâliyle bir eklemidir.

019 t(ä)ñri[m]: Zieme (1985: 134) “tñri[m]” okumuştur.

(018-019) buyan köñülünün boşgurayın: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki
karşılığı olarak 布施調意 *bu shi tiao yi* (Taishō 360, c. 12, 267b02) yer almaktadır.
EUyg. metin Çin. metinle mukayese edildiğinde bütünlük arz etmez.

布施 *bu shi*

buyan

“bir hediye; cömertlik, bağış, sadaka,
sadaka” (DDB)

調意 *tiao yi*

könülünün boşgurayın

“şeytanı hizaya getirmek” (DDB)

020 paramit+[k]a: EUyg. *paramit*, Skt. *pāramitā* “mükemmeliyet”e (Monier-Williams, 1899: 619c; Edgerton, 1953: 341b; Rhys Davids ve Stede, 1921-25: 454) dayanır, ayrıca krş. Toh. A *pāramit* “transgressus, transcendens” (Poucha, 1955: 167), Toh B. *pāramit* “üstünlük, ustalık” (Adams, 2013: 392) ~ *paramit* (Adams, 2013: 380).

020 paramit[k]a: Zieme (1985: 134) “paramit-ka” okumuştur.

020 t[(ä)ngrim]: Zieme (1985: 134) “t[ngrim]” okumuştur.

(020) [a]ltı paramit+[k]a: EUyg. *altı paramit* terimi Çin. 六波羅蜜 *liu poluomi* “altı mükemmeliyet” (DDB; JEBD, 1979: 241b) ve Skt. *ṣaṭ-pāramitā* (Hirakawa, 1997: 166b) karşılığındadır. EUyg. *altı paramit* için krş. Arat, 1940-42: 63; Tokyürek, 2019: 235.

Zieme’nin EUyg. metinle Çin metindeki altı paramita’yı karşılaştırdığı tabloyu şöyle aktarabiliriz (1985: 136):

Pāramita

Skt.

Çin.

(Taishō 360, c. 12, 267b02-03)

dāna

dāna

布施 *bu shi*

“bir hediye; cömertlik,
bağış, sadaka, sadaka”
(DDB)

śīla

damathaśīla

戒忍 *jie ren*

		“disiplinin gözetilmesiyle Kazanılan sabır” (DDB)
kṣānti	kṣānti	-
vīrya	vīrya	精進 <i>jing jin</i>
		“efor, canlılık, çaba, titizlik; şevk” (DDB)
dhyāna	dhyānasamādhi	三昧 <i>san mei</i>
		“yüksek düzeyde meditatif konsantrasyon; meditasyon yoluyla zihinsel eğitim” (DDB)
prajñā	-	智慧 <i>zhi hui</i>
		“bilişsel keskinlik; bilgi birikimi; içgörü, zeka” (DDB)

021 yer: Zieme (1985: 136) “yir” okumuştur.

021 toşgur-ay[ın]: Bu sözcük, *toş-* fiilinin üzerine {-gUr-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “doldurmak” (Clauson, 1972: 562b; Nadalyayev vd., 1968: 578b) anlamlarındadır.

022 tınl(ı)glar: Zieme (1985: 136) “tınlg-lar” okumuştur.

023 tǎgzünlär: Zieme (1985: 136) “tǎgz:-ün-lär” okumuştur.

023 t(ǎ)ṅrim: Zieme (1985: 136) “tṅrim” okumuştur.

023 m(ǎ)n: Zieme (1985: 136) “mn” okumuştur.

024 üdün: Zieme (1985: 136) “ödün” okumuştur.

024 t(ä)grim: Zieme (1985: 136) “tngrim” okumuştur.

025 e/in: Zieme (1985: 136) “ilin” okumuştur.

025 elänür: Zieme (1985: 136) “ilänti” okumuştur.

025 d(a)rm: Zieme (1985: 136) “drm” okumuştur.

025 elän-ür: *elän-* fiili “hükmetmek, hüküm sürmek, güç sahibi olmak” (Röhrborn, 2010: 5) anlamlarındadır.

025 d(a)rm: EUyg. *d(a)rm*, Soğdcada *δrm(h)* “yasa, Budist hukuku” (Gharib, 1995: 142, 3596. madde başı) ve Toharcanın A diyalektinde *dharm* “lex religiosa” (Poucha, 1955: 138); şeklinde tanıklanmıştır. Sözcük Skt. *dharmā* “yasa, hak, hukuk” (Monier-Williams, 1899: 510c; Edgerton, 1953: 276a) kelimesine dayanır.

026 [telp]: Zieme (1985: 136) “[ti]p” okumuştur.

026 y(a)rlg: Zieme (1985: 136) “yrlg” okumuştur.

026 y(a)rlıkadı: Zieme (1985: 136) “yrlkadi” okumuştur.

026 kalṭı: Zieme (1985: 136) “kalḍı” okumuştur.

027 ügüz: Zieme (1985: 136) “ögüz” okumuştur.

(027) alp är: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 一人 *yi ren* (Taishō 360, c. 12, 267b29) yer almaktadır.

一人 *yi ren*

alp är

— *yi* = “bir, tek, bir (belirleyici),

derhal, tam; bütün; hep; boyunca”

(MDBG)

人 *ren* = “kişi, insan” (MDBG)

(027) talvı (oku: *taloy*) ügüz ,, suvın: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 大海 *da hai* (Taishō 360, c. 12, 267b29) yer almaktadır.

大海

talvı (oku: *taloy*) ügüz ,, suvın

大 *da* = “büyük, kocaman, büyük,

büyük, harika; geniş, derin, eski”

(MDBG)

海 *hai* = “okyanus, deniz” (MDBG)

028 içi[n]täki: Zieme (1985: 136) “içitäki” okumuştur.

028 çințam(a)ni: EUyg. *çințam(a)ni*, Toharcanın B diyalektinde *cintāmaṇi* ~ *cintāmani* “sahibinin bütün isteklerini yerine getiren muhteşem mücevher” (Adams, 2013: 274) şeklinde, Toharcanın A diyalektinde *cintāmaṇi* “gemma, lapis philosophorum” (Poucha, 1955: 104) ve Soğdcada *cynt`mny* ~ *cynt`mny* ~ *cnt`mny* “dilek mücevheri” (Gharib, 1995: 127, 3228. madde başı) şeklinde tanıklanmıştır. Sözcük esasen Skt. *cintāmaṇi* “düşünce mücevheri” (Monier-Williams, 1899: 398b) sözcüğüne dayanmaktadır.

028 çințam(a)ni: Zieme (1985: 136) “çințamani” okumuştur.

028 ärdini: EUyg. bu sözcük, Skt. *ratna*’ya “mücevher” (Monier-Williams, 1899: 864b; Edgerton, 1953: 450b) dayanmaktadır.

(028) satıgsı[z] ,, çințam(a)ni ärdini: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 妙寶 *miao bao* (Taishō 360, c. 12, 267c01) yer almaktadır.

妙寶 *miao bao*

satıgsı[z] ,, çințam(a)ni ärdini

妙 *miào* = “zeki, harika” (MDBG)

寶 *bao* = “mücevher, hazine, değerli”

(MDBG)

029 sogur-gay: Bu sözcük, *sog-* fiilinin üzerine gelen {-Ur-} ettirgen çatı ekiyle *sogur-* “kurutmak, çekmek, sönmölemek” (Clauson, 1972: 816a; Nadalyayev vd., 1968: 507b) biçiminde oluşmuştur.

031 m(ä)n: Zieme (1985: 138) “mn” okumuştur.

031 o[n]tun: Zieme (1985: 138) “otun” okumuştur.

031 sına[r]kı: Zieme (1985: 138) “sıngakı” okumuştur.

031 tınl(ı)glar: Zieme (1985: 138) “tınlğ-lar” okumuştur.

(031) o[n]tun sına[r]kı tınl(ı)glar: Bu EUyg. ifade Çin. metinden farklı olarak kısaltılmıştır.

İfadenin Çin. metindeki karşılığı şöyledir: 十方無量不可思議諸佛世界衆生之類 *shi fang wu liang bu ke si yi zhu fo shi jie zhong sheng zhi lei* “on tarafın bütün sayısız, kavranılamaz Buddha dünyasındaki canlıların bütün türleri” (Taishō 360, c. 12, 268c18-19) (Zieme, 1985: 138-139).

十 *shi* = “on” (MDBG)

o[n]tun sına[r]kı tınl(ı)glar

方 *fang* = “dik, dürüst, adil ve kare,

yön” (MDBG)

無量 *wu liang* = “sayısız ölçülemez”

(MDBG)

不可 *bu ke* = “olamaz, olmamalı,

olmamalıdır” (MDBG)

思議 *si yi* = “hayal etmek, anlamak”

(MDBG)

諸 *zhu* = “hepsi, bütün” (MDBG)

佛 *fo* = “Buddha” (MDBG)

世界 *shi jie* = “dünya” (MDBG)

衆 *zhong* = “çok, sayısız, kalabalık,

çokluk” (MDBG)

生 *sheng* = “doğmak, doğurmak;

hayat; büyümek; ham, pişmemiş;

öğrenci” (MDBG)

之類 *zhi lei* = “ve benzeri” (MDBG)

032 turmaz: Zieme (1985: 138) “tugmaz” okumuştur.

(032) tugmaz: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 無生 *wu sheng* (Taishō 360, c. 12, 268c19) yer almaktadır.

無生 *wu sheng*

tugmaz

無 *wu*= “sahip olmamak, yok”

(MDBG)

生 *sheng* = “doğmak, doğurmak, hayat,

büyümek, ham, pişmemiş, öğrenci”

(MDBG)

033 kâmiş-miş: Bu sözcük, **kām*- fiilinin üzerine gelen {-Iş-} ekinin *kâmiş*- “bağlamak, atmak, terk etmek” (Clauson, 1972: 816a; Nadalyayev vd., 1968: 507b) biçiminde oluşmuştur.

033 bolmasarlar: Zieme (1985: 138) “bolmasar:-lar” okumuştur.

034 m(ä)n: Zieme (1985: 138) “mn” okumuştur.

034 t(ä)grim: Zieme (1985: 138) “tngirim” okumuştur.

034 m(ä)n: Zieme (1985: 138) “mn” okumuştur.

(033-034) burhan kutın almaz ,, m(ä)n: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 不

取正覺 *bu qu zheng jue* “Buddalığı kabul etmem” (Taishō 360, c. 12, 268c20) yer almaktadır.

不取 *bu qu*

almaz ,, m(ä)n

不 *bu* “(negatif önek), değil, hayır; 取

qu almak, seçmek” (MDBG)

正覺 *zheng jiao*

burhan kutın

“doğru uyanış” (DDB)

(034) t(ä)ṇrim: Zieme’nin (1985: 139) de belirttiği gibi EUyg. bu ifadenin Çin. metinde bir karşılığı bulunmamaktadır.

035 o[n]tun: Zieme (1985: 138) “otun” okumuştur.

035 yer: Zieme (1985: 138) “yir” okumuştur.

(035) kamag yer [suv]dakı: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 佛世界 *fo shijie* (Taishō 360, c. 12, 268c21) geçmektedir.

佛世界 *fo shijie*

kamag yer [suv]dakı

“Buddha alemi” (DDB)

036 tınl(ı)glar: Zieme (1985: 138) “tınlğ-lar” okumuştur.

036 k(ä)ntünüṇ: Zieme (1985: 138) “kntü-nüṇ” okumuştur.

036 yerip: Zieme (1985: 138) “yirip” okumuştur.

(036) k(ä)ntünüṇ ämgäklig arkasız ätö[zın] yerip: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 厭惡女身 *yan wu nü sheng* “sizin kendi sıkıntılı, biçare bedeninizi aşağılayarak” (Taishō 360, c. 12, 268c22-23) geçmektedir.

厭 *yan*

yerip

“aşağılamak, nefret etmek” (DDB)

惡女身 *wu nü sheng*

ämgäklig arkasız ätö[zin]

惡 *wu* “sağlıksız”;

身 *sheng* “beden” (DDB; MDBG)

036-037 yer-ip ozugs-a-p: EUyg. bu ikileme “hor görmek, kurtarılmak istemek” (Wilkens, 2021: 259b) anlamlarına gelmektedir.

037 ozugs-a-p: Bu sözcük, *ozuk/g* (Clauson, 1972: 283b; Nadalyayev vd., 1968: 375b) isminin üzerine {+sA-} isimden fiil yapım ekiyle oluşmuştur ve “kurtarılmak istemek” anlamındadır.

037 eş[i]dip: Zieme (1985: 138) “ışdip” okumuştur.

037 sez[i]ksiz: Zieme (1985: 138) “siz:ksiz” okumuştur.

(037) mäniñ atımın eş[i]dip: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 聞我名字 *wen wo mingzi* “benim adımı işiterek” (Taishō 360, c. 12, 268c22) geçmektedir.

聞 *wen*

eş[i]dip

“duymak” (MDBG)

我 *wo*

mäniñ

“ben, benim” (MDBG)

名字 *mingzi*

atımın

“isim (bir kişinin veya şeyin)”
(MDBG)

(037-038) arıg „ sez[i]ksiz kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 歡喜信樂 *huan xi xin le* “saf, şüphesiz gönülle” (Taishō 360, c. 12, 268c22) geçmektedir.

歡喜 *huan xi*

arık ,, sez[i]ksiz

“neşe, mutluluk” (DDB)

信 *xin*

kürtgünç (oku: *kertgünç*)

“doğru, güven; istekle” (MDBG)

樂 *le*

köñülin

“müzik; rahatlık; şımartılacak” (DDB)

039 uzun turkaru: EUyg. bu ikileme “uzun (müddet), daima, her zaman” (Ölmez, 2017: 299; Wilkens, 2021: 813a) anlamlarına gelmektedir.

039 turkaru: Bu sözcük, “sürekli, kesintisiz” (Clauson, 1972: 542a) anlamlarındadır.

039 öyü: Zieme (1985: 138) “öyü” okumuştur.

039 ö-yü sakın-ur: : EUyg. bu ikileme “düşünmek, dikkate almak, düşünüp taşınmak” (Şen, 2002: 210; Ölmez, 2017: 280; Wilkens, 2021: 521a) anlamlarına gelmektedir.

(039-040) uzun turkaru öyü sakınur unıtmatın atayu tutsar: Zieme’nin de (1985: 140) belirttiği üzere, bu ifadenin Çin. metindeki karşılığı yoktur; bunun yerine 壽終之後 *shou zhong zhi hou* “hayatın sonuna doğru” (Taishō 360, c. 12, 268c23) ifadesi yer almaktadır.

041 nizvanılıg: Zieme (1985: 140) “niz:vani-lıg” okumuştur.

(041) üç agu köñülärin (oku: köñüllärin): Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 三垢冥 *san gou ming* “üç kirliliğin karanlılığı” (Taishō 360, c. 12, 269b18a) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 141).

(041) yarut[ay]m: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 明 *ming* “aydınlatmak” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 269b18a) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 141).

042 [t(ä)]grim: Zieme (1985: 140) “[tn]grim” okumuştur.

042 t[(ä)ŋ]rim: Zieme (1985: 140) “t[ng]rim” okumuştur.

043 biligsiz: Zieme (1985: 140) “[b]ilig-siz” okumuştur.

043 yumurtga+sın: Bu sözcük “yumurta” (Clauson, 1972: 938a) anlamındadır. Clauson sözcüğün yapısını *yum-ur-t-ga biçiminde açıklar ve sözcüğün iki ettirgen çatı aldığını belirtir (1972: 938a).

044 [t(ä)]grim: Zieme (1985: 140) “[t]ngrim” okumuştur.

045 m(ä)nilig: Zieme (1985: 140) “mngilig” okumuştur.

045 t(ä)grim: Zieme (1985: 140) “tngrim” okumuştur.

046 t(ä)grim: Zieme (1985: 140) “tngrim” okumuştur.

046 iş+imin küdüg+ümin: EUyg. bu ikileme “iş, güç, iş güç, meşguliyet, davranış” (Şen, 2002: 129; Ölmez, 2017: 269; Wilkens, 2021: 313a) anlamlarına gelmektedir.

046 küdügümin: Zieme (1985: 140) “kötüğümin” okumuştur.

047 m(ä)n: Zieme (1985: 140) “mn” okumuştur.

047 t(ä)grim: Zieme (1985: 140) “tngrim” okumuştur.

(047) bulur ärsär m(ä)n: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı ya 祿 zuo “kısmet, beklenti, umut” (DDB) ya da 成 cheng “başarmak” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 269b21a) ile karşılanmış olmalıdır (krş. Zieme, 1985: 142).

048 yer: Zieme (1985: 140) “yir” okumuştur.

(048) [on]tun sınaq yer suvda: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 十方 shi fang “on yön” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 269b21b) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 142).

049 [t(ä)]grim: Zieme (1985: 140) “[tn]grim” okumuştur.

049 kölit-zün: Bu sözcük, *köli-* fiilinin üzerine {-t-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “gölgelemek, perdelemek, korumek” (Clauson, 1972: 716b; Erdal, 1991: 777) anlamlarındadır.

(049) kölit-zün: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 戡 *ji* “toplamak” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 269b22a) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 142).

050 t(ä)grim: Zieme (1985: 140) “tngrim” okumuştur.

050 t(ä)gri: Zieme (1985: 140) “tngri” okumuştur.

050 karart-zun: Bu sözcük, *kara*+ isminin üzerine {+r-} ekinin gelmesiyle *karar*- fiili olmuş ve *karar*- fiili üzerine {-t-} eki alarak *karart*- fiilini oluşmuştur ve sözcük “karartmak” (Clauson, 1972: 663a; Erdal, 1991: 774) anlamındadır.

(050) t(ä)gri yaruk+ın: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 天光 *tian guang* “göksel aydınlatma - güneş” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 269b22b) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 142).

053 nom: EUyg. bu sözcük, Soğd. *nwm(h)* “kanun, şeri, nizam (Gharib, 1995: 246a, 6138. madde başı) sözcüğüne dayanır ve Skt. *dharma*’nın “kurulmuş veya sağlam, kararlı kararname, tüzük, yönetmelik, kanun; kullanım, uygulama, geleneksel gözlem veya öngörülen davranış, görev; hak, adalet” (Monier-Williams, 1899: 510c; Edgerton, 1953: 276a) eş değeridir.

059 yaruk yal[trık]: EUyg. bu ikileme “ıştırmak, aydınlatmak, ışıık, parıltı, pırıltı, aydınlık, parlaklık, ay ve güneş ışığı” (Şen, 2002: 346; Ölmez, 2017: 303; Wilkens, 2021: 872a) anlamlarına gelmektedir.

061 sına[r]kı: Zieme (1985: 143) “singakı” okumuştur.

061 yerin: Zieme (1985: 143) “yirin” okumuştur.

(061) [ulug yaruk]: Bu tamamlama tamamen Çin. metindeki ifadeye göredir: 大光明 *da guang ming* “büyük ışıltı” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 278a02) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

(061) ıdtı: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 放 *fang* “yayılmak” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 278a02) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 143).

(061) ontun sığa[r]kı burhanlar yerin: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak —

切諸佛世界 *yi qie zhu fo shi jie* “bütün Buddha dünyası” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 278a03) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

一切 *yi qie*

ontun sığa[r]kı

“her şey, hepsi” (MDBG)

諸 *zhu*

“bütün, çeşitli” (MDBG)

佛 *fo*

burhanlar

“Buddha” (MDBG)

世界 *shi jie*

yerin

“dünya” (MDBG)

062 yaru-dı yaşı-dı: EUyg. bu ikileme “parlayıp ışıldamak, parlamak, ışıldamak, parıldamak” (Şen, 2002: 346; Ölmez, 2017: 302; Wilkens, 2021: 871b) anlamlarına gelmektedir.

062 yer: Zieme (1985: 143) “yir” okumuştur.

(062) alku: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 普 *pu* “geniş çapta, büyük ölçüde” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 278a03) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

(062) yarudı yaşıdı: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 照 *zhao* “aydınlatmak” (DDB) (Taishō 360, c. 12, 278a03) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

063 [sumer]: EUyg. bu sözcük, Toharcanın A ve B diyalektinde *sumer* “nomen proprium montis deorum” (Poucha, 1955: 377) şeklinde tanıklanmış olup Skt. *sumeru*’ya “bir dağın adı” (Monier-Williams, 1899: 1231c; Edgerton, 1953: 601b) dayanmaktadır, ayrıca krş. 063, 075, 076. satırlar.

063 [sumer]: Zieme (1985: 143) “[sumir]” okumuştur.

063 taglar: Zieme (1985: 143) “tag:-lar” okumuştur.

063 taglar: Zieme (1985: 143) “tag:-lar” okumuştur.

(063) t  mir tilg  n taglar: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak       山 *tie wei shan* “demirden dağları çevreleyen” (Taish   360, c. 12, 278a03) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

064 [alku kamag]: EUyg. bu ikileme “bütün, hep, tekmi  , hepsi” (  en, 2002: 23;   lmez, 2017: 250; Wilkens, 2021: 32a) anlamlarına gelmektedir.

064 taglar: Zieme (1985: 143) “tag:-lar” okumuştur.

(064) [alku kamag u]lug kiçig taglar: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak       山 *da xiao zhu shan* “büyük ve köşk, bütün dağlar” (Taish   360, c. 12, 278a03-04) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

065 kaltı ~ kaltı: EUyg. bu sözcük, Toharcanın A diyalektinde *kuyalte*’ye “nam” (Poucha, 1955: 78-79) dayanmaktadır.

(064-065) alku bir t  g [bir]     l  g: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak       色 *tong yi se* “bir rengin birleşimi” (Taish   360, c. 12, 278a04) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

066 [ye]rtin    : Zieme (1985: 143) “[yi]rtin    ” okumuştur.

066 yer: Zieme (1985: 143) “yir” okumuştur.

066 [yertinçü] yer suv+ug: EUyg. bu     leme “yeryüzü, dünya” (  en, 2002: 364;   lmez, 2017: 304; Wilkens, 2021: 891a) anlamlarına gelmektedir.

(065-066) in     kaltı alkin    ka [t  gi ye]rtin     yer suvug buzguçı ulug suv: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak                      *pi ru jie shui mi man shi jie* “dünyayı basan (felaketin) kalpasındaki taşkın gibi” (Taish   360, c. 12, 278a04-05) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144). *alkin    ka [t  gi]* ifadesi EUyg. metindeki bir ilavedir (Zieme, 1985: 144).

譬如 *pi ru*

inçä kaltı

“mesela, gibi” (MDBG)

劫 *jie*

buzguçı

“soymak, yağmalamak, zorla ele geçirmek; zorlamak, felaket; kalpa için kısaltma” (MDBG)

水 *shui*

suvug

“su, nehir; sıvı; içecek” (MDBG)

彌 *mi*

ulug

“dolu, doldurmak, tamamen, daha fazla” (MDBG)

滿世界 *man shi jie*

[ye]rtinçü

“her yerde, dünyanın her yerinde” (MDBG)

067 yer: Zieme (1985: 143) “yir” okumuştur.

068 közün-mäz: Bu sözcük, **kö-* fiilinin üzerine {-z+} ekinin gelmesiyle türemiştir ve *köz* kelimesi de {+Un-} ekini alarak türeme meydana gelmiştir. *közün-* fiili “görünür olmak, görünmek” (Clauson, 1972: 762a; Nadalyayev vd., 1968: 646b; Erdal, 1991: 607) anlamlarındadır.

(067-068) üç miñ ulug miñ {ur} yer[tinçüdä]: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 其中 *qi zhong* “(Dünya’nın) içindeki” (Taishō 360, c. 12, 278a05) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

(068) ançulayu ymä: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 如是 *ru shi* “bunun gibi” (Taishō 360, c. 12, 278a06) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

069 [yer]: Zieme (1985: 143) “[yir]” okumuştur.

069 amita: EUyg. bu sözcük, Çin. 阿彌陀 *a mi tuo* “Amita” (DDB; JEBD, 1979: 7a; Hirakawa, 1997: 1208) ifadesine dayanmaktadır.

(069) amita burhan yarukı: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 彼佛光明 *bi fo guang ming* “her Buddha’nın parlaklığı” (Taishō 360, c. 12, 278a06) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144). Zieme’nin de belirttiği üzere, 光明 *guang ming* EUyg. yaruk sözü ile karşılanmıştır (Zieme, 1985: 144).

070 idāṅ: Zieme (1985: 143) “yitāng” okumuştur.

(070) kölit-di: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 蔽 *bi* “örtmek / perdelemek / gizlemek” (MDBG) (Taishō 360, c. 12, 278a07) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

(070) idāṅ: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 唯 *wei* “sadece, yalnız” (MDBG) (Taishō 360, c. 12, 278a07) ifadesi yer almaktadır (krş. Zieme, 1985: 144).

071 eşidsär: Zieme (1985: 145) “ışidsär” okumuştur.

071 k[e]rtgünsär: Zieme (1985: 145) “k[i]rtgünsär” okumuştur.

071 [artokrak]: Zieme (1985: 145) “[artukrak]” okumuştur.

072 şareputri-a (oku: şariputre): Zieme (1985: 145) “şaraputri-a” okumuştur.

072 şareputri-a (oku: şariputre): EUyg. bu sözcük, Toharcanın B diyalektinde *śāriputre* “Buddha’nın öğrencilerinden birinin adı” (Adams, 2013: 684) şeklinde tanıklanmış olup Skt. *śāriputra*’ya “Śāriputra, Buddha’nın iki baş öğrencisinden birinin adı” (Monier-Williams, 1899: 1066a; Edgerton, 1953: 526b) dayanmaktadır.

072 m(ä)n: Zieme (1985: 145) “mn” okumuştur.

(071-072) atımın eşidsär k[e]rtgünsär [artokrak mājilig uluş]ta tugar: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 若有衆生聞是說者 應當發願生彼國土 *ruo you zhong sheng wen shi shuo zhe ying dang fa yuan sheng bi guotu* (Taishō 366, c. 12, 347b16-17) “Bu konuşmayı işiten böylesi canlılar azu ettiği adağı o ülkede yeniden doğarak meydana getirmeli.” (Zieme, 1985: 146). Zieme’nin de belirttiği gibi k[e]rtgünsär

ifadesi EUyg. metinde 發願 *fa yuan* (Taishō 366, c. 12, 347b16) “yemini uyandırmak” (DDB) karşılığındadır. Yine metinde geçen tamamlama [*artokrak māṇilig uluṣ*]*ta* ifadesi Çin. metinde 彼國 *bi guo* “o ülke” (DDB) (Taishō 366, c. 12, 347b17) karşılığındadır (Zieme, 1985: 146).

073 burhannıg: Zieme (1985: 145) “burġan-ning” okumuştur.

073 yetinçsiz: Zieme (1985: 145) “yitinçsiz” okumuştur.

074 oṅtun: Zieme (1985: 145) “öṅtün” okumuştur.

075 akşobi: : EUyg. bu sözcük, Skt. *akṣobhya*’ya “taşınmaz, sarsılmaz” (Monier-Williams, 1899: 4a; Edgerton, 1953: 3b) dayanmaktadır.

075 atl(i)g: Zieme (1985: 145) “atlg” okumuştur.

075 sim[er] (oku: sumer): Zieme (1985: 145) “sim[ir]” okumuştur.

(075) akşobi atl(i)g burhan sim[er] (oku: sumer) ...: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 須彌相 *Xumixiang* (Taishō 366, c. 12, 347b19) “Merudhvaja veya Merukalpa, kuzeybatıdaki 須彌燈王佛 “Buddha evreninin adı, Mahābhijñā’nın on ikinci oğlu” (DDB)” mevcuttur.

076 simer (oku: sumer): Zieme (1985: 145) “simir” okumuştur.

076 atl(i)g: Zieme (1985: 145) “atlg” okumuştur.

076 [sukançig]: Zieme (1985: 145) “[soyañçig]” okumuştur.

(076) ulug simer (oku: sumer) yaltr[ık atl(i)g burhan: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 須彌光佛 *Xu mi guang fo* (Taishō 366, c. 12, 347b20) bulunmaktadır.

077 gaṅ: EUyg. bu sözcük, Toharcanın B diyalektinde *gāṇ* “ganj” (Adams, 2013: 265) ve Toharcanın A diyalektinde *gāṇk* “nom. propr. fluminis” (Poucha, 1955: 99) ifadelerine dayanmakla beraber Skt. karşılığı *gaṅgā*’dır ve “hızlı giden” (Monier-Williams, 1899: 341c; Edgerton, 1953: 207a) anlamına gelmektedir.

077 ügüz: Zieme (1985: 145) “ögüz” okumuştur.

080 tınl(ı)g: Zieme (1985: 145) “tınlg” okumuştur.

(080) tınl(ı)g oglañıça: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 衆生 *zhong sheng* “canlı evlatlarına” (Taishō 366, c. 12, 347b22) bulunmaktadır.

098 y(a)rlıg: Bu sözcük “emir, ferman” (Clauson, 1972: 966b; Nadalyayev vd., 1968: 646) anlamlarındadır.

098 y(a)rlıka-dı: Bu sözcük, *yarlıg*+ isminin üzerine {+ka-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “emir vermek” (Clauson, 1972: 968a; Erdal, 1991: 462) anlamlarındadır.

104 közünür: Özertural (2020: 256) “köz:ünür” okumuştur.

106 suvdakı: Özertural (2020: 256) “suvda-kı” okumuştur.

107 tınl(ı)glarka: Özertural (2020: 256) “tınl(ı)g-larka” okumuştur.

112 arıg turug: EUyg. bu ikileme “temiz, duru, saf” (Şen, 2002: 33; Ölmez, 2017: 252; Wilkens, 2021: 60b) anlamlarına gelmektedir.

122 ü[çünç]: Özertural (2020: 258) “ü[çünç]” okumuştur.

(122) ü[çünç] ög karınta nom nomlamak: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 捨彼天宮降神母 *she bi tiangong jiangshen mu* (Taishō 360, c. 12, 265c27) “Cennetten bir sarayı terk ettiğinde, o annesinin karnına iner” bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin büyük oranda örtüşmemektedir.

捨 *she*

“terk etmek” (DDB)

彼 *bi*

“o” (DDB)

天宮 *tiangong*

“semavi saray” (DDB)

降 *jiang*

“düşmek, aşağı inmek, alçalmak”

(MDBG)

神 *shen*

“ruh” (DDB)

母 *mu*

ög

“anne” (DDB)

(122-123) törtünç tugup adınçig [kö]rüm körgitmäk: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 生現行七步 *sheng xian xing qibu* (Taishō 360, c. 12, 265c28) “Onun sağ tarafından doğduktan hemen sonra, yedi adım atar” bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin büyük oranda örtüşmemektedir.

生 *sheng*

tugup

“doğmak, doğurmak” (MDBG)

現 *xian*

“ortaya çıkarmak” (DDB)

行 *xing*

“üstlenmek; yürütmek, yapmak; pratik yapmak” (DDB)

七 *qi*

“yedi” (DDB)

步 *bu*

“adım” (DDB)

(123) beşinç balık taşgaru ünüp nomka kirmäk: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 棄國財位。入山學道。 *qi guo caiwei rushan xuedao* (Taishō 360, c. 12, 266a4) “O krallığından, zenginliğinden ve tahtından feragat eder ve yolu talim etmek için dağa gider” bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin büyük oranda örtüşmektedir.

棄 *qi*

taşgaru ünüp

“atmak, terk etmek” (DDB)

國 *guo*

balık

“ülke” (DDB)

財位 *caiwei*

“zenginlik ve rütbe” (DDB)

入山 *rushan*

“dağa girmek” (DDB)

學道 *xuedao*

nomka kirmäk

“yolu talim etmek” (DDB)

124 ämgäk: EUyg. *ämgäk*, Skt. *duḥkha*’nın “huzursuz, rahatsız edici, tatsız, zor; sefalet” (Monier-Williams, 1899: 483b; Edgerton, 1953: 265b) eş değeridir.

(124) altınç altı yıl ämgäk ämgänmäk: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 勤

苦六年 *qinku liunian* (Taishō 360, c. 12, 266a6) “Acıları çekmek için altı yıl”

bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin tamamen örtüşmektedir.

勤苦 *qinku*

ämgäk ämgänmäk

“acı çekmek” (DDB)

六年 *liunian*

altı yıl

“altı yıl” (DDB)

(125) yetinç burhan kutın bulup nom tilgänin avırmäk (oku: ävirmäk): Bu EUyg. ifadenin

Çin. metindeki karşılığı olarak 成最正覺。釋梵祈勸請轉法輪。 *chengzui zhengjue*

shifan qi quan qingzhuan falun (Taishō 360, c. 12, 266a12) “O, en büyük öğretiye

erişir (ve) en üstün, kusursuz, aydınlanmayı gerçekleştirir. (Śakra ve Brahmā) ondan

öğreti tekerleğini çevirmesini (istediğinde), Buddha muhtelif yerleri ziyaret eder ve

sağır edici sesiyle öğretiyi vaaz eder.” bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin büyük oranda örtüşmektedir.

成正覺 *chengzui zhengjue*

burhan kutın bulup

“yüce doğru aydınlanmayı
gerçekleştirmek” (DDB)

釋梵 *shifan*

“Indra ve Brahma” (DDB)

祈 *qi*

“dua etmek” (DDB)

勸 *quan*

“teşvik etmek” (DDB)

請轉法輪 *qingzhuan falun*

nom tilgänin avırmäk (oku: ävirmäk)

“öğretiyi öğretmek için (Buddha’ya)
istirhamda bulunmak” (DDB)

126 nirvan+ka: EUyg. bu sözcük, Soğd. *nyrb*’n “nirvana” (Gharib, 1995: 252a, 6286. madde başı) şeklinde, Toharcanın A diyalektinde *nervām* “nirvāṇa” (Poucha, 1955: 155) ve Toharcanın B diyalektinde *nervām* “nirvana, yok olma” (Adams, 2013: 364) şeklinde tanıklanmıştır. Sözcük esasen Skt. *nirvāṇa*’ya / *Nirvāṇapriyā*’ya “üflenmiş veya söndürülmüş, söndürülmüş (lamba veya ateş olarak), ayarlanmış (güneş gibi), sakinleştirilmiş, susturulmuş, evcilleştirilmiş, ölü, ölmüş” (Monier-Williams, 1899: 557c; Edgerton, 1953: 304b) dayanmaktadır.

(125-126) sākizinç nirvanka kirmäk: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 示現

滅度 *shi xian miedu* (Taishō 360, c. 12, 266a23) “O, nirvāṇaya geçtiğini gösterir.”
bulunmaktadır. EUyg. metinle Çin. metin büyük oranda örtüşmektedir.

示 *shi*

“birine bir şey göstermek” (DDB)

現 *xian*

kirmäk

“karşıya geçmek” (DDB)

滅度 *miedu*

nirvan+ka

“nirvāṇa” (DDB)

127 asıg tusu: EUyg. bu ikileme “fayda, yarar” (Şen, 2002: 37; Ölmez, 2017: 253; Wilkens, 2021: 72b) anlamlarına gelmektedir.

127 kılurlar ärti: Özertural (2020: 258) “kılur-lar ärti” okumuştur.

127 y(e)g(i)rmi: Özertural (2020: 258) “y(e)g(i)rmi” okumuştur.

127 bodis(a)t(a)v: EUyg. bu sözcük, Soğd. *pwδystβ ~ pwδ'ystβ ~ pwtystβ* “nirvāṇa” (Gharib, 1995: 329a, 8166. madde başı) ~ *pwtystβ* (Gharib, 1995: 332a, 8226. madde başı) şeklinde; Part. *bōdisadf* “özel isim” (Durkin-Meisterernst, 2004: 116a) şeklinde tanımlanmıştır. Sözcük esasen Skt. *Bodhisattva*’ya “esas kusursuz bilgiye sahip olan” (Monier-Williams, 1899: 734c; Edgerton, 1953: 403a) dayanmaktadır.

(126-127) bo säkiz törlüg bar b(ä)lgü [kör]gitip tınl(ı)glarka asıg tusu kılurlar ärti: Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 拯濟無極。消除諸漏3殖衆德本。具足功德微妙難量。 (Taishō 360, c. 12, 266a23-24) “O, sonsuz bir biçimde duyarlı varlıkları kurtuluşa götürür... O, harika ve kavranılmaz işi gösterir.” EUyg. metinle Çin. metinle büyük oranda örtüşmemektedir.

拯濟 *zhengji*

“kurtarmak”

無極 *wuji*

“sınırsız”

消除 *xiaochu*

“yok etmek”

諸漏 *zhulou*

“lekelemek, leke”

殖 *zhi*

“bitki”

衆德 *zongde*

“bütün faziletler”

本 *ben*

“asıl, kök”

具足功德 *juzu gongde*

“liyakatla dopdolu”

微妙 *weimiao*

“usta, mahir”

難量 *nánliáng*

“kavranması zor”

asıg tusu

128 tüzü tükäti: EUyg. bu ikileme “bütünüyle, eksiksiz, hepsi, tamamı, tamamen” (Şen, 2002: 311; Ölmez, 2017: 293; Wilkens, 2021: 781a) anlamlarına gelmektedir.

128 k(a)lp: EUyg. *k(a)lp*, Toharcanın A diyalektinde *kalp* “kalpa, dies Brahmae” (Poucha, 1955: 54) ve Soğd. *klp ~ krp ~ krph ~ kōph* “kalpa” (Gharib, 1995: 188b, 4718. madde) olarak yer almaktadır. Sözcük Skt. *kalpa*’ya “uygulanabilir, uygulanabilir, olası ” (Monier-Williams, 1899: 262c; Edgerton, 1953: 172b) dayanmaktadır.

128 alkın-magay: Bu sözcük, *alk-* fiilinin üzerine {-(X)n-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “tüketmek, yok olmak” (Clauson, 1972: 138b; Nadalyayev vd., 1968: 38a; Erdal, 1991: 587; Röhrborn, 2010: 49) anlamındadır.

132 ög-ä[r] alka-yurlar: EUyg. bu ikileme “öğüp yüceltmek, övmek, methetmek” (Şen, 2002: 213; Ölmez, 2017: 281; Wilkens, 2021: 524b) anlamlarına gelmektedir.

133 ornamış ärürlär: Özertural (2020: 258) “orn(a)nmiş ärür-lär” okumuştur.

(127-133) bo altı y(e)g(i)rmi bodis(a)t(a)vlar ädrämin tüzü tükäti nomlasar k(a)lp üdün alkınmagay ymä kamag bodis(a)t(a)vlar alp bögülüg nomın ädrämin bur[han] ikigü alku bilmiş ärtilär atı küüsi ontun sı[ŋarkı bu]rhanlar [or]nıta tüzü tükäti tägmiş ärür „ kamag burhanlar alku ögä[r] alkayurlar öyü sakınu tutarlar kamag burhanların orın[ta] ornamış ärürlär „ kamag burhanların yorığınça:

Bu EUyg. ifadenin Çin. metindeki karşılığı olarak 菩薩經典。究暢要妙。名稱普至

5導御十方。無量諸佛咸共護念。佛所住者皆已得住。大聖所立。 *pusa jingdian* *jiuchang yaomiao mingjeng pu zhi daoyu shifang wuliang zhufo xiangong hu nian fo suozhu zhe jie yi dezhu dasheng suoli* (Taishō 360, c. 12, 266b01-04) “O, Bodhisattvalar için sūtraların esaslarını etraflıca bilendir ve onun ünü her yere yayıldığından o duyarlı varlıklara on yön boyunca rehberlik eder. Bütün Buddhalar onu hatırlar ve himayelerini ona verir. O, zaten Buddha’nın ikametinde yaşar ve Büyük Bilgelğin bütün eylemlerini gerçekleştir.”

菩薩 *pusa*

bodis(a)t(a)vlar

“Bodhisattva” (DDB)

經典 *jingdian*

“kutsal metin” (DDB)

究暢 *jiuchang*

“tam olarak belirtmek” (DDB)

要妙 *yaomiao*

“temel ve gizemli” (DDB)

名稱 *mingjeng*

atı küüsi

“ün, şan, şöhret” (DDB)

普 *pu*

“yaygın olarak” (DDB)

至 *zhi*

“ulaşmak” (DDB)

導御 *daoyu*

“rehberlik etmek” (DDB)

十方 *shifang*

“on yön” (DDB)

無量 *wuliang*

“sayılamayan” (DDB)

諸佛 *zhufo*

“Buddhalar” (DDB)

咸共 *xiangong*

“bütün, hep” (DDB)

護念 *hu nian*

“farkındalık” (DDB)

佛 *fo*

“Buddha” (DDB)

所住 *suozhu*

“ikamet” (DDB)

者 *zhe*

“bir, biri” (DDB)

皆 *jie*

“herkes” (DDB)

已 *yi*

“çoktan, zaten” (DDB)

tüzü tükäti

tägmiş ärür

ontun sı[ŋarkı]

burhanlar

kamag

得住 *dezhu*

“istikrar elde etmek” (DDB)

大聖 *dasheng*

“büyük bir bilge” (DDB)

所立 *suoli*

“kurulan, kurulmuş olan” (DDB)

134 [yertinçü]: Özertural (2020: 258) “[...]” okumuştur.

139 ögrünç+ün: Bu sözcük, *ögir-* fiilinin üzerine {-(X)n-} ekinin ve bunun da üzerine {-ç+} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “sevinç, neşe” (Clauson, 1972: 113a; Nadalyayev vd., 1968: 380b) anlamlarındadır.

141 çin: EUyg. *çin*, Çin. 真 *zhen* “gerçek; doğru” (G. 589) (Clauson, 1972: 424a; Nadalyayev vd. 1969: 148b; Erdal, 1991: 133 ve 134) ifadesine dayanmaktadır.

141 çin kertü: EUyg. bu ikileme “doğru, gerçek, hakiki” (Şen, 2002: 86; Ölmez, 2017: 260; Wilkens, 2021: 228b) anlamlarına gelmektedir.

142 b(ä)k katıg: EUyg. bu ikileme “sağlam, kararlı, sıkı, sert, katı” (Şen, 2002: 59; Ölmez, 2017: 256; Wilkens, 2021: 156a) anlamlarına gelmektedir.

143 katıgılanmak: Bu sözcük, *katıg+* isminin üzerine {+l(A)n-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “kendini zorlamak” (Clauson, 1972: 600a; Erdal, 1991: 512) anlamındadır.

144 edilä-ti: Bu sözcük, *edi+* isminin üzerine {+lA-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “sahip olmak, kontrol etmek” (Erdal, 1991: 436; Röhrborn, 2010: 130) anlamlarındadır.

144 antık-dı: Bu sözcük, *ant+* isminin üzerine {+(I)k-} ekinin gelmesiyle türemiştir ve “yemin etmek” (Clauson, 1972: 176a; Nadalyayev vd., 1968: 45b; Erdal, 1991: 493; Röhrborn, 2010: 61) anlamlarındadır.

145 takı: Özertural (2020: 259) “takı” okumuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK-DİZİN

A

aç- “açmak”

[t(ä)]*grim* bilgä bilig közlärin a.-ayın 042

[=1]

adın “başka”

a. äd közünmüz 068

a. tärin (oku: *t(ä)grin*) 086

[=2]

adınçığ ~ adın[çığ] “kutsal, harikulade”

a. [burhan] kutın bulayın 145

a. [kö]*rüm* körgitmäk 123

[=2]

agu “zehir”

üç a. köñülärin (oku: *köñüllärin*) yarut[ay]ın 041

[=1]

ak- “akmak”

b(ä)k katıg köñülin kut kolmış [üç]ün a.-maz akıtmaz 142

[=1]

akıt- “akıtmak”

b(ä)k katıg köñülin kut kolmış [üç]ün akmaz a.-maz 143

[=1]

akşobi << Skt. *akşobhya* “bir Buddha’nın adı, Akşobhya”

a. atl(1)g burhan 075

[=1]

al- “almak”

burhan kutın a.-maz 033

[=1]

alka- “övmek”

kamag burhanlar alku ögä[r] a.-yurlar 132

[=1]

alkın- “boşa gitmek”

k(a)lp üdün a.-magay 128

[=1]

alkınçu “hayatın sonu”

a.+ka [tägi ye]rtinçü 065

[=1]

alkış “hayır dua”

ädgü a. y(a)rıkazun 140

[=1]

alku ~ [alku] “bütün, bütünüyle, hepsi, tamamı, tamamen”

a.ıg kölitdi 069

a. arıg turug köñüllüg 138

a. bilmiş ärtılär 130

a. bir täg 064

a. buzar boşuyurlar 009

a. buzmuş ärürlär 006

[a.] [kamag u]lug kiçig taglar 064

a. ögä[r] 132

a. tınl(ı)glar 003

a. yarudı 062

atımın eşidip a. turmaz 032

burhanlar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*) a. tapınur 002

yer a. yırganur 014

yerdä a. 003

yerdä yalıñoklar (oku: *yalıñoklar*) a. 012

[=15]

alp “kahraman; (mecazen) çok”

a. bügülüg nomın ädrämin 129

a. är 027

[=2]

altı ~ [a]ltı “altı”

[a]. paramit[k]a bütäyin 020

a. yıl ämgäk ämgänmək 124

bo a. y(e)g(i)rmi bodis(a)t(a)v 127

[=3]

altınç “altıncı”

a. altı yıl ämgäk ämgänmək 124

[=1]

amita ~ [amita] < Çin. 阿彌陀 *a mi tuo* “Amita”

a. 117

[a]. burhannıñ sakınu yetinçsiz [ädgüsin] ärdämin ögdüm 072

iđäñ a. yarukı 070

[yer] suvda a. burhan yarukı 069

[=4]

amtı “şimdi”

a. kayu 091

[=1]

ançulayu ~ a[nç]ulayu “böylesi, aynı şekilde”

a. ätöz körkin kötgürülär (oku: *kötgürürlär*) 004

a. [y]mä kayu ki[ş]i 030

a. ymä [yer] suvda 068

[=3]

and(a)ta “ondan”

a. ken 109

[=1]

ant “yemin”

[k]atıg köñülin a. antıkdı 144

[=1]

antık- “yemin etmek, ant içmek”

a.-ur m(ä)n 145

ant a.-dı 144

[=2]

ara “arasında”

alku tınl(ı)glar a. 003

[=1]

arh(a)nt < Soğd. *’rx’nt* < Skt. *arhat* “Arhat”

a. *pr(a)tikabut ornınta ärtmiş ärürlär* 009

[=1]

arığ “temiz”

a. *sez[i]ksiz kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin* 037

a. *turug* 112

a. *turug köñüllüg bolmakı bolzun* 138

[=3]

arkasız “çaresiz”

ämğäklig a. *ätö[zin]* 036

[=1]

[artokrak] “çok”

[a]. *[mäñilig uluş]* 071

[=1]

asıg “fayda”

tınl(ı)glarka a. *tusu kılurlar ärti* 127

[=1]

at “ad, isim”

a.+ı *küüsi ontun* 130

a.+ımın *eşidip* 037

a.+ımın *eşidsär* 071

akşobi a.+l(ı)g *burhan* 075

tınl(ı)glar *mäniñ* a.+ımın *eşidip* 032

[=5]

ata- “zikretmek”

unıtmatın a.-yu *tutsar* 039

[=1]

[atl(ı)g] “adlı”

yaltr[ık [a]. burhan] 076

[=1]

avırmäk (oku: ävirmäk) “çevirme”

nom tilgänin a. 125

[=1]

ay “ay”

a. yarukın kölitzün 049

[=1]

B

bag “zincir”

b. bu[k]agulag (oku: *bukagularıg*) 009

[=1]

balık “şehir”

beşinç b. taşgaru ünüp nomka kirmäk 123

[=1]

bar “var”

b. 121

bo *säkiz törlüg* b. b(ä)lgü [kör]gitip 126

näçä b. suvı ymä sogurgay ärd[i] 029

[=3]

baş “baş”

b.+[ın] ediläti 143

[=1]

b(ä)k “sağlam”

b. katıg köñülin 142

b. [k]atıg köñülin ant 144

[=2]

b(ä)lgü “işaret”

bar b. [kör]gitip 126

çın kertü b.+si ol bolzun 141

[=2]

beşinç “beşinci”

b. balık 123

[=1]

bil- “bilmek, anlamak”

alku b.-miş ärtılär 130

ötgürü öyür (oku: *uyur*) b.-ir 002

[=2]

bilgä “bilgelik, âlim”

b. bilig 054

b. bilig közlärin açayın 042

b. biliglig torın tuzakın alku buzmuş ärürlär 005

[=3]

bilig “bilgi, bilgelik”

b. yumurtgasın 043

bilgä b. 054

bilgä b. közlärin açayın 042

katıgılanmak b. 143

kutrulmak b.+kä uruk kämişmiş bolmasarlar 032

[=5]

biliglig “bilgelik”

korkınçsız bilgä b. 006

[=1]

biligsiz “bilgisiz”

b. bilig 043

[=1]

bir ~ [bir] “bir”

b. ikintikä “birbirlerine” 095

[b]. öñlüg boltı 065

kiçig taglar alku b. tæg 064

m(ä)ñilig b. äd 045

[=4]

bo “bu”

b. altı y(e)g(i)rmi bodis(a)t(a)v 127

b. *säkiz törlüg* bar b(ä)lgü 126

b. uluşug ögär 079

[=3]

bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwδystβ* ~ *pwδ'ystβ* ~ *pwtystβ* < Part. *bōdisadf* < Skt. *bodhisattva*
“Buddha adayı, Bodhisattva”

bo altı y(e)g(i)rmi b.+lar 127

kamag b.+lar alp бүгүлүг 129

[=2]

bol- ~ **bo[l]-** ~ **b[ol]-** “olmak”

b.-gay 055

arığ turug köñüllüg bolmakı b.-zun 138

[bir] öñlüg b.-tı 065

burhan b. 030

çın kertü b(ä)lgüsi ol b.-zun 141

kutrulmak biligkâ uruk kâmişmiş b.-masarlar 033

mäñin ärmäkläri b.-zun 139

[=7]

bolmak “olma”

arığ turug köñüllüg b.+ı bolzun 138

[=1]

boşgur- “öğretmek”

köñülümin b.-ayın 019

[=1]

boşu- “yok etmek”

bu[k]agulag (oku: *bukagularıg*) alku buzar b.-yurlar 009

[=1]

bu[k]agu “zincir”

bag b.+lag (oku: *bukagularıg*) 009

[=1]

bul- “bulmak, elde etmek”

adın[çığ burhan] kutın b.-ayın 145

burhan kutın b.-ayın 024

kutın b.-up 035

kutın b.-ur ärsär 047

m(ä)n burhan kutın b.-up 031

yer suvda burhan kutın b.-ayın 135

yetinç burhan kutın b.-up nom tilgänin avırmäk (oku: *ävirmäk*) 125

[=7]

burhan ~ [bu]rhan ~ bur[han] ~[burhan] “Buddha”

b. 087

b. d(a)rm 025

b. kutın 040

b. kutın almaz 033

b. kutın bulayın 024

b. kutın bulayın 135

[b]. kutın bulayın 145

b. kutın bulup 031

b. ulug simer (oku: *sumer*) 076

b. yarukı 069

b. [yertinçü] yeri suvı mäniñ yer suvka [ıra]k s(a)nmazun 134

b.+ka kertgünç köñülin tapınmışım udunmışım 140

b.+lar alku ögä[r] 131

b.+lar bir ikintikä 095

[b].+lar [or]nınta tüzü tükäti tägmiş ärür 130

b.+lar ymä täg kutlug tilin bo uluşug ögär 078

b.+lar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*) alku tapınur 002

b.+larnıñ ornın[ta] ornamış ärürlär 132

b.+nıñ sakını yetinçsiz [ädgüsin] ärdämin ögdüm 073

b.+[t]a ula[tı] gañ ügüz içintäki] kum sança (oku: *sanınça*) 077

akşobi atl(1)g b. 075

alp бүгүлүг номн ädrämin b. 129

kamag b.+larnıñ yorıgınça 133

kayu ki[ş]i b.030

kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin b. kutıña köñül turgurup 038

m(ä)n b. kutın bulup 034

ontun sına[r]k1 b.+lar 061

ulug simer (oku: *sumer*) yaltr[ık atl(1)g] [b]. 076

yetinç b. kutın bulup 125

[=29]

buyan < Soğd. *pwny'n* < Skt. *punya* “sevap”

b. ... 018

[=1]

buz- “bozmak, yok etmek”

bag bu[k]agulag (oku: *bukagularıg*) alku b.-ar 009

tuzakın alku b.-mıñ ärürlär 006

yer suvug b.-guçı ulug suv 066

[=3]

bügülüg “büyülü”

alp b. nomın ädrämin 129

[=1]

büt- “tamamlamak”

[a]ltı paramit[k]a b.-äyin 020

[=1]

Ç

çın < Çin. 真 *zhen* “gerçek”

ç. kertü b(ä)lgüsi ol bolzun 141

[=1]

çinṭam(a)ni < Toh. A / Toh. B *cintāmaṇi* ~ *cintāmani* / < Soğd. *cynt''mny* ~ *cynt'mny* ~ *cnt'mny*

< Skt. *cintāmaṇi* “cintāmaṇi, istek mücevheri”

satıgsı[z] ç. ärdini 028

[=1]

D

d(a)rm < Soğd. *δrm(h)* / < Toh. A *dharm* < Skt. *dharmā* “Budist öğretisi”

burhan d. 025

[=1]

Ä

äd “mal”

m(ä)ñilig bir ä. 045

yer[tinçüdä] adın ä. közünmâz 068

[=2]

ädgü ~ [ä]dgü ~ [ädgü] “iyi; hayır (dua)”

ä. alkış y(a)rılıkazun 140

[ä]. kılınç 102

[ä]. kılınç 120

[ä].+[sin] ärdämin ögdüm 073

ärtinü ä. ötgürm[i]ş 007

üküş ä. kılınçd[a] 111

[=6]

ädräm “erdem”

ä.+in tüzü tükäti nomlasar 128

alp бүгүлүг номын ä.+in 129

[=2]

ängäk “sıkıntı” (~ Skt. *duḥkha*)

ä. ängänmək 124

[=1]

ängäklig “acı dolu, sıkıntılı”

ä. arkasız ätö[zin] 036

ä. üç yavlak yol[ug] 044

[=2]

ängänmək “sıkıntı çekme”

ängäk ä. 124

[=1]

är “kahraman”

alp ä. 027

[=1]

är- ~ **[ä]r-** “yardımcı eylem, -dır”

[ä].-sär [y]er suvdakı 106

ärtmiş ä.-ürlär 010

bilmiş ä.-tilär 130

buzmuş ä.-ürlär 006

kutın bulur ä.-sär 047

ornın[ta] ornamış ä.-ürlär 133

sogurgay ä.-d[i] 029

tägmiş ä.-ür 131

tınl(ı)glarka asıg tusu kılurlar ä.-ti 127

[=9]

ärdäm “erdem, fazilet”

ä.+in ögdüm 074

[ä]dgü kılınç ä. 102

[=2]

ärdini << Skt. *ratna* “mücevher”

çințam(a)ni ä. 028

[=1]

ärki “belki”

öyür [sa]kınur ä. 105

[=1]

ärmäk “mevcudiyet”

ä.+läri bolzun 139

[=1]

ärt- “geçmek”

ornınta ä.-miş ärürlär 010

[=1]

är̥tiṇü “son derece”

ä. ädgü 007

ä. körkälä 011

[=2]

äšid- “ışitmek”

ol ä.-m... 060

[=1]

ätö[z] ~ **ätöz** “beden, vücut”

ançulayu ä. 4

ämğäklig arkasız ä.+in] 036

tiši ä.+in 040

yalıyok ä.+in 110

[=4]

E

edilä- “egemen kılmak”

baş[ın] e.-ti 144

[=1]

el “ülke”

e.+in elänür 025

[=1]

elän- “egemen olmak”

elin e.-ür 025

[=1]

ešid- ~ **eš[i]d-** “ışitmek, duymak”

atımın e.-ip 032

atımın e.-sär 071

mäniṇ atımın e.-ip 037

[=3]

G

[gaŋ] < Toh. A/B *gāṅk* ~ *gaṅk* / < Toh. B *gāṅ* (~ Toh. A *kāṅk* ~ Toh. B *kaṅk*) < Skt. *gaṅgā*

“Gaṅj Nehri”

[g]. ügüz içintäki] kum saŋça (oku: *sanınça*) 077

[=1]

I

id- “gönderme”

[ulug yaruk] ı.-tı 061

[=1]

[ıra]k “uzak”

yer suvka [ıra]k s(a)nmazun [ı]. 134

[=1]

İ

iç ~ [iç] “iç”

gaŋ ügüz [i].+[intäki] 077

suvın i.+i[n]täki 028

[=2]

iḍäŋ “daima”

i. amita yarukı 070

[=1]

ikigü “ikisi birlikte”

i. alku bilmiş ärtılär 129

[=1]

ikinti “ikinci”

burhanlar bir i.+kä 095

[=1]

inçä ~ [inçä] “bu şekilde, böyle; yani”

[i]. kaltı 026

i. kaltı alkınçuka [tägi] 065

i. tep ötünti 144

i. [te]p y(a)rlıg y(a)rlıkadı 026

[=4]

inçip “böylece”

i. tınl(ı)g oğlamıña 080

[=1]

iş “iş”

i.+imin küdüğümin 046

[=1]

K

k(a)lp < Toh. A *kalp* / < Soğd. *klp* ~ *krp* ~ *krph* ~ *kôph* < Skt. *kalpa* “dönem, devir, çağ”

k. üdün 128

[=1]

kaltı ~ **kaltı** < Toh. A *kuyalte* “yani, şöyle ki”

k. alkınçuka 065

k. m(ä)n [amita] 072

k. yaşın yaltrıkın tæg 004

inçä k. “tıpkı bunun gibi” 026

[=4]

kamag ~ **kama[g]** ~ **[kamag]** “bütün, tamamı”

k. bodis(a)t(a)vlar alp bögülüg nomın ädrämin 129

k. burhanlar 131

k. burhanların ornın[ta] ornamış ärürlär 132

k. burhanların yorığınça 133

[k]. [u]lug kiçig taglar 064

k. yer suvdakı 062

k. yer [suv]dakı tişi tınl(ı)glar 035

t(ä)ğrim k. 101

[=8]

karart- “karartmak”

t(ä)ğri yarukın k.-zun 050

[=1]

karın “karın”

ög k.+ta nom nomlamak 122

[=1]

katıg ~ [k]atıg “sağlam”

b(ä)k k. köñülin 142

b(ä)k [k]. köñülin ant antıkdı 144

[=2]

katıgılanmak “gayret etme”

k. bilig 143

[=1]

kayu “hangi, hangisi”

k. 099

k. ki[ş]i burhan 030

amtı k. 091

[=3]

käç[ür]- “geçirmek”

t(ä)ñrim toguru (oku: *togru*) k.-[äy]in 016

[=1]

käl- “gelmek”

k.-täçi 103

yer suvda kälmiş k.-miş üzütl[är] 137

yer suvka k.-särlär 138

[=3]

kämiş- “bağlamak”

uruk k.-miş bolmasarlar 033

[=1]

k(ä)ntü “kendi”

k.+nün ämgäklig arkasız ätö[zın] 036

körük k. 084

[=2]

ken “sonra”

and(a)ta k. 109

[=1]

k[e]rtgün- “inanmak”

k.-sär [artokrak mänjilig uluş]ta tugar 071

[=1]

kertgünç “dindarlık” → **kürtgünç** (oku: *kertgünç*)

k. köñülin tapınmışım *udunmışım* 140

[=1]

kertü “gerçek”

çın k. b(ä)lgüsi ol bolzun 141

[=1]

kıl- “sağlamak”

tınl(ı)glarka asıg tusu k.-urlar ärti 127

[=1]

kılınç “amel” (~ Skt. *karma*)

[ädgü] k. 120

[ä]dgü k. ärdäm 102

ïküş ädgü k.+d[a] 111

[=3]

kırkınç “kırkinci”

tört k. “otuz dördüncü” 034

[=1]

kiçig “küçük”

[u]lug k. taglar 064

[=1]

kim “ki”

k. ol 056

[=1]

kirmäk “girmek, intisap etmek”

nirvanka k. 126

nomka k. 124

[=2]

ki[ş]i “kişi”

kayu k. burhan 030

[=1]

kod- ~ **kod-** “koymak, bırakmak”

k.-matın kutga[r] 017

tişi ätözin k.-up 040

[=2]

kol- “istemek; adanmak”

b(ä)k katıg köñülin kut k.-mış 142

[=1]

kolusu[z] ~ **kolusuz** “pek, sonsuz”

k. üküş tınl(ı)glarig kutgarayın 136

kutuñuz täg k. 015

[=2]

korkınçsız “korkusuz”

tor osuglug k. 005

[=1]

kölit- “korumak, karatmak”

k. -di 070

ay yarukın k.-zün 049

[=2]

kömän “büyü”

y[e]lvi k. tözlüg nomug 007

[=1]

köñül ~ **[kö]ñül** “gönül; zihniyet; içtenlik; dindarlık”

k. turgurup 038

k.+ärin (oku: *köñüllärin*) 041

[k].+in alp är 026

k.+ümin boşgurayın 019

b(ä)k [k]atıg k.+in ant antıkdı 144

b(ä)k katıg k.+in kut kolmış 142

kertgünç k.+in tapınmışım *udunmışım* 140

kürtgünç (oku: *kertgünç*) k.+in 038

[=8]

könüllüg “gönüllü”

arıg turug k. 138

[=1]

[kör]git- “göstermek”

bar b(ä)lgü [k].-ip 126

[=1]

körgitmäk “sunma”

[kö]*rüm* k. 123

[=1]

körk “görünüş”

ätöz k.+in kötgürülär (oku: *kötgürürlär*) 004

[=1]

körklä “görkemli”

ärtiñü k. t(ä)ñri[m] 011

[=1]

körük “kavrama alanı”

k. k(ä)ntü 084

[=1]

körüm ~ [kö]*rüm* “görüş”

adıñıg [k]. körgitmäk 123

törüyü k. 085

[=2]

kötgür- “göstermek”

ätöz körkin k.-ülär (oku: *kötgürürlär*) 004

[=1]

köz “göz”

bilgä bilig k.+lärin açayın 042

[=1]

közün- “görünmek”

k.-ür üç 104

adın äd k.-mäz 068

[=2]

kum “kum”

[gaŋ ügüz içintäki] k. sança (oku: *sanınça*) 078

[=1]

kurug “boş”

yok k. 010

[=1]

kut “kutsallık; adanma”

k.+ın bulur ärsär 047

k.+ıña köñül turgurup uzun turkaru öyü 038

k.+uñuz täg kolusu[z] 015

b(ä)k katıg köñülin kolmış k. 142

burhan k.+ın “Buddhalık” 040

burhan k.+ın almaz 033

burhan k.+ın bulayın 024

burhan k.+ın bulayın 135

[burhan] k.+ın bulayın 145

burhan k.+ın bulup 035

burhan k.+ın bulup 125

m(ä)n burhan k.+ın bulup 031

[=12]

kutgar- ~ **kutga[r]-** “kurtarmak”

kođmatın k. 017

tınl(ı)glarığ k.-ayın 136

[=2]

kutlug “kutlu”

k. tilin 079

[=1]

kutr[ul]- “kurtulmak”

alku k. 012

[=1]

kutrulmak “kurtulma”

k. biligkä uruk kämişmiş bolmasarlar 032

[=1]

küdüg “iş”

işimin k.+ümin 046

[=1]

kün “güneş”

k. yarukın ay yarukın kölitzün 049

[=1]

kürtgünç (oku: kertgünç) “imanlı” → **kertgünç**

k. köñülin 038

[=1]

küü “şöhret”

atı k.+si 130

[=1]

M

maḡa “bana”

m. 139

[=1]

m(ä)n “ben”

m. [amita] 072

m. burhan kutın bulup 031

m. burhan kutın bulup 034

m. kutuḡuz täg kolusu[z] 015

m. özüm 135

m. t(ä)ñrim 034
m. t(ä)ñrim 047
antıkur m. 145
t(ä)ñrim m. özüm 023
[=9]

m(ä)ñilig ~ [mäñilig] “sevinçli, mutlu”

m. bir äd 045
[m]. [uluş]ta tugar 071
[=2]

mäñin “benim” → **mäniñ**

m. ärmäkläri bolzun 139
[=1]

mäniñ “benim” → **mäñin**

m. atımın eş[i]dip 037
m. atımın eşidip alku turmaz 031
m. yer s[u]vda toşguray[ın] 021
m. yer suvka [ıra]k s(a)nmazun 134
m. yer suvka kälärlär 137
[=5]

miñ “bin; binlik”

m. {ur} yer[tinçüdä] 067
üç m. ulug 067
[=2]

N

näçä “ne kadar”

n. bar suvı 029
[=1]

nirvan < Soğd. *nyrβ`n* / < Toh. A/B *nervām* < Skt. *nirvāṇa* “Nirvāṇa”

n.+ka kirmäk 126
[=1]

nizvani < Soğd. *nyzβ`nyy* ~ *nyzβ`n`k* “ihtiras” (~ Skt. *kleśa*, *anuśaya*)

n.+larıg bağ bu[k]agulağ (oku: *bukagularıg*) 008
[=1]

nizvanilıg “ihtiraslı”

utın (oku: *utun*) n. üç agu 041
[=1]

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti” (~ Skt. *dharma*)

n. tilgänin avırmäk (oku: *ävirmäk*) 125
n.+ka kirmäk 123
alp bögülüg n.+ın ädrämin 129
ol n. 053
ög karıta n. nomlamak 122
y[e]lvi kömän tözlüg n.+ug 007
[=6]

nomla- “vaaz etmek”

ädrämin tüzü tükäti n.-sar 128
[=1]

nomlamak “vaaz etme”

ög karıta nom n. 122
[=1]

O

ođg[urak] “şüphesiz”

o. 100
[=1]

oglan “oğul, evlat”

tınl(ı)g o.+ııa 080
[=1]

ol “o, işaret sıfatı; -dır, kopula”

o. äşidm... 060
o. nom 053
o. tişi ätözin kodup 040
o. uluş 118

o. üç miñ ulug 067

o. üdün 097

o. yer suvda 135

çın kertü b(ä)lgüsi o. bolzun 141

kim o. 056

[=9]

ontın (oku: *ontun*) “on (tarafıdaki)” → **ontun**

o. sıñar yer suvda kälmiş üzütl[är] 136

[=1]

ontun ~ [on]tun ~ o[n]tun “on (tarafıta)” → **ontın**

[o]. sıñar yer suvda tüz yartı... 048

o. sıñarkı 002

o. sıña[r]kı burhanlar 061

o. sı[ñarkı bu]rhanlar [or]nınta tüzü tükäti tägmiş ärür 130

o. sıñarkı kamağ yer [suv]dakı 035

o. sıña[r]kı tınl(ı)glar 031

[=6]

oñtun “Doğu”

o. [sıñar] 074

[=1]

orın “yer” → **orun**

ülügüm o.+ta (oku: *ornınta*) tınl(ı)glar 022

[=1]

orna- “yerleşmek”

ornın[ta] o.-mış ärürlär 133

[=1]

orun ~ [or]un “yer” → **orın**

o.+ınta ärtmiş ärürlär 010

o.+ın[ta] ornemiş ärürlär 133

ontun sı[ñarkı bu]rhanlar [o].+ınta 131

[=3]

osuglug “gibi”

tor o. korkınçsız 005

[=1]

ot “ateş”

o. yarukın 050

[=1]

ozugsa- “kurtarılmak istemek”

ätö[zin] yerip o.-p 037

[=1]

Ö

ö- “düşünmek”

ö.-yür [sa]kınur ärki 105

ö.-yü sakınu tutarlar 132

kutıña köñül turgurup uzun turkaru ö.-yü sakınur 039

ötgürü ö.-yür (oku: *uyur*) bilir 001

[=4]

ög “anne”

ö. karıta nom nomlamak 122

[=1]

ög- “övmek”

ö.-ä[r] alkayurlar 132

ärdämin ö.-düm 074

kutlug tilin bo uluşug ö.-är 079

[=3]

ögrünç “sevinç”

ö.+ün mänjin ärmäkläri bolzun 139

[=1]

öñlög “biçimli”

[bir] ö. boltı 065

[=1]

ötgür- “bütünüyle anlamak”

ö.-ü öyür (oku: *uyur*) bilir 001
nomug artırñü ädgü ö.-m[i]ş 007
[=2]

ötün- “buyurmak”

inçä *tep* ö.-ti 144
[=1]

öz “kendi, kendisi”

ö.+in *baş*[ın] ediläti 143
m(ä)n ö. ol yer suvda burhan *kutın* bulayın 135
m(ä)n ö.+üm 023
[=3]

P

paramit < Toh. A/B *pāramit* (~ Toh. B *paramit*) veya Soğd. *p'rmyt* < Skt. *pāramitā*
“mükemmellik”

[a]ltı p.+[k]a bütäyin 020
[=1]

pr(a)tikabut < Soğd. *prt'ykpwtt* ~ *prt'ykpwtt* < Skt. *pratyekabuddha* “pratyekabuddha”

arh(a)nt p. 010
[=1]

S

sakın- ~ **[sa]kın-** “tasavvur etmek, düşünmek”

s.-u yetinçsiz [ädgüsin] ärdämin ögdüm 073
ögä[r] alkayurlar öyü s.-u tutarlar 132
öyü s.-ur 039
öyür [s].-ur ärki 105
sakınç s.-tı antıkur m(ä)n 145
[=5]

sakınç “düşünce”

s. sakıntı antıkur m(ä)n 145
yelvi tæg yañlok s. 008
[=2]

san “sayı; sayısınca”

kum s.+ça (oku: *sanınça*) 078

[=1]

s(a)n- “saymak; sayılmak”

yer suvka [ıra]k s.-mazun 134

[=1]

satıgsı[z] “paha biçilmez”

s. çințam(a)ni ärdini 028

[=1]

sav “söz”

s.+a 082

[=1]

säkiz “sekiz”

bo s. tör/lüg bar b(ä)lgü 126

[=1]

säkizinç “sekizinci”

s. nirvanka kirmäk 125

[=1]

sez[i]ksiz “şüphesiz”

s. kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin 037

[=1]

sıjar ~ [sıjar] “taraf”

[on]tun s. yer suvda 048

ontın (oku: *ontun*) s. yer suvda kälmiş 137

oñtun [s]. 074

[=3]

sıjarkı ~ sıja[r]kı ~ sı[ɣarkı] “taftaki”

atı küüsi ontun s. 130

o[n]tun s. 035

o[n]tun s. tınl(ı)glar 031

ontun s. burhanlar 061

ontun s. burhanlar(1)g ulşınta (oku: *uluşınta*) alku tapınur 002
[=5]

simer (oku: *sumer*) < Toh. A/B *sumer* < Skt. *sumeru* “dünya dağı, Sumeru (Dağı)” → **[sumer]**
akşobi atl(1)g burhan s. 075
ulug s. 076
[=2]

sogur- “kurutmak”
näçä bar suvı ymä s.-gay 029
[=1]

[sukançıg] “sevimli”
yaltr[ık atl(1)g burhan [s]. 076
[=1]

[sumer] < Toh. A/B *sumer* < Skt. *sumeru* “dünya dağı, Sumeru (Dağı)” → **simer (oku: *sumer*)**
[s]. taglar 063
[=1]

suv ~ s[u]v ~ [suv] “su”
s.+dakı [sumer] taglar 062
alp är talvı (oku: *taloy*) ügüz s.+ın 027
m(ä)n özüm ol yer s.+da 135
mäniñ yer s.+ka [ıra]k s(a)nmazun 134
näçä bar s.+ı ymä sogurgay ärd[i] 029
[on]tun sınar yer s.+da 048
[yer] s.+da amita burhan yarukı 069
yer s.+da kälmiş üzütl[är] 137
yer s.+da toşguray[in] 021
[y]er s.+dakı “dünya” 106
yer [s].+dakı tişi tınl(ı)glar 035
yer s.+ka kälmiş üzütl[är] 137
[ye]rtinçü yer s.+ug buzguçı ulug s. 066
[yertinçü] yeri s.+ı 134
[=15]

Ş

şareputri < Toh. B *śāriputre* < Skt. *śāriputra* “Śāriputra”

ş.+a (oku: *şariputre*) 072

[=1]

T

tag “dağ”

[alku kamag u]lug kiçig t.+lar 064

[sumer] t.+lar 063

tämir tilgän t.+lar 063

[=3]

takı “ve”

t. y[mä] *sakınç* sakıntı antıkur 145

yaltrıkın täg t. tor osuglug korkınçsız 005

[=2]

talvı (oku: *taloy*) “okyanus”

t. ügüz suvın 027

[=1]

tapın- “hizmet etmek, hürmet etmek”

t.-mışım *udunmışım* 141

ontun sıñarkı burhanlar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*) alku t.-ur udunurlar 002

[=2]

taşgaru “dışarı”

balık t. ünüp nomka kirmäk 123

[=1]

täg “gibi”

t. 094

t. kutlug tilin bo uluşug ögär 079

[alku kamag u]lug kiçig taglar alku bir t. 064

m(ä)n kutuñuz t. kolusu[z] 015

yaltrıkın t. takı tor osuglug korkınçsız 005

yelvi t. yaqlok sakınç 008

[=6]

täg- “ulaşmak”

[or]nınta tüzü tükäti t.-miş ärür 131

ülügüm orınta (oku: *ornınta*) tınl(ı)glar t.-zünlär 023

[=2]

[tägi] “kadar”

inçä kaltı alkınçuka [t]. 066

[=1]

tämır “demir”

t. tilgän taglar ulatı 063

[=1]

tänri “tanrı” (~ Skt. *deva*) → **t(ä)ñir(i), t(ä)ñri**

adın t.+n (oku: *t(ä)ñrin*) 086

[=1]

t(ä)ñir(i) “tanrı” → **tänri, t(ä)ñri**

t.+m (oku: *t(ä)ñrim*) buyan 018

[=1]

t(ä)ñri ~ t(ä)ñr[i] ~ t(ä)ñ[ri] ~ t[(ä)ñri] ~ t[(ä)ñ]ri ~ [t(ä)ñ]ri ~ [t(ä)]ñri “tanrı” (~ Skt. *deva*)

→ **t(ä)ñir(i), tänri**

t. burhanka kertgünç köñülin tapınmışım *udunmışım* 140

t. ot yarukın t(ä)ñri yarukın karartzun 050

t.+m 096

t.+m b(ä)k katıg köñülin kut kolmış [üç]ün akmaz 141

[t].+m bilgä bilig közlärin açayın 042

t.+m *biligsiz* bilig yumurtgasın 042

[t].+m ämgäklig üç yavlak yol[ug] 044

t.+m işimin küdügümin 046

t.+m kama[g] 101

t.+m kolusuz üküş tınl(ı)glarığ kutgarayın 136

[t].+m kün yarukın ay yarukın kölitzün 049

t.+m m(ä)n özüm 023
t.+m m(ä)n özüm ol yer suvda burhan kutın bulayın 135
t.+m m(ä)ñilig bir äd 045
t.+m maña ädgü alkış y(a)rılıkazun 139
t.+m ontın (oku: *ontun*) sınaç yer suvda kälmiş 136
t.+m t(ä)ñri burhanka kertgünç 140
[t].+m tınl(ı)glarka 107
t.+m toguru (oku: *togru*) kaç[üräy]in 016
t.+m yarukın karartzun 050
t.+m ymä amtı kayu 091
[a]ltı paramit[k]a bütäyin t.+[m] 020
burhan kutın bulayın t.+m 024
köñülümün boşğurayın t. 019
kutın bulur ärsär m(ä)n t.+m 047
m(ä)n t.+m 034
ol üdün t. 097
[y]aşayur ärtiñü körklä t.+[m] 011
yer alku yırganur t.+[m] 014
[=29]

te- ~ [te]- “demek, söylemek”

inçä t.-p ötünti 144
[inçä] [t].-p y(a)rılıg y(a)rılıkadı 026
[=2]

tıdıgsız “engelsiz”

t. tutugsuz ötgürü öyür (oku: *uyur*) 001
[=1]

tınl(ı)g “canlı, insan”

t. oglanıña 080
t.+larıg t(ä)ñir(i)m (oku: *t(ä)ñrim*) buyan 018
t.+larka asıg tusu kılurlar ärti 127
o[n]tun sınaç[r]k t.+lar 031
tapınur udunurlar alku yerdä alku t.+lar 003

t(ä)ñrim kolusuz üküş t.+larıg kutgarayın 136

[t(ä)ñ]rim t.+larka 107

ülügüm orınta (oku: *ornınta*) t.+lar 022

yer [suv]dakı tişi t.+lar 036

[=9]

tıl “dil”

kutlug t.+in bo uluşug ögär 079

[=1]

tilgän “tekerlek”

tämir t. 063

nom t.+in avırmäk (oku: *ävirmäk*) 125

[=2]

tişi “dişi”

t. tınl(ı)glar 035

ol t. ätözin kodup 040

[=2]

toguru (oku: *togru*) “doğru”

t. kaç[üräy]in 016

[=1]

tor “ağ”

t. osuglug korkınçsız bilgä 005

t.+ın tuzakın alku buzmış ärürlär 006

[=2]

toşgur- “yerine getirmek”

mäniñ yer s[u]vda t.-ay[in] 021

[=1]

törlüg “türlü”

bo *säkiz* t. bar b(ä)lgü [kör]gitip 126

[=1]

tört “dört”

t. kırkınç m(ä)n burhan 034

[=1]

törtünç “dördüncü”

t. tugup adınçığ [kö]rüm körgitmäk 122

[=1]

törü- “oluşturmak”

t.-yü körüm 085

[=1]

töz “kök”

t.+ün (oku: *tözin*) yıltızın 001

[=1]

tözlüg “+(y)A dayanan”

y[e]lvi kömän t. nomug 007

[=1]

tug- “doğmak”

t.-up adınçığ [kö]rüm körgitmäk 122

atımın eşidip alku turmaz t.-maz 032

mänjilig uluş]ta t.-ar 072

[=3]

tur- ~ **tu[r]-** “durmak”

t.-maz tugmaz 032

t.-[u]r 052

[=2]

turgur- “*köñül* ile birlikte karar vermek”

kürtgünç (oku: *kertgünç*) köñülin burhan kutıña köñül t.-up 038

[=1]

turkaru “daima, boyunca”

uzun t. öyü sakınur 039

yaş t. ögrünçün mänjin ärmäkläri bolzun 139

[=2]

turug “temiz”

arığ t. 112

arığ t. köñüllüg bolmakı bolzun 138

[=2]

tusu “fayda”

tınl(ı)glarka asıg t. kılurlar ärti 127

[=1]

tut- “tutmak; (mecazen) düşünmek”

alku ögä[r] alkayurlar öyü sakınu t.-arlar 132

unıtmatın atayu t.-sar 040

[=2]

tutmak “tutma”

t. ü[çünç] ög karınta nom nomlamak 122

[=1]

tutugsuz “engelsiz”

tıdıgsız t. ötgürü öyür (oku: *uyur*) 001

[=1]

tuzak “tuzak”

biliglig torın t.+ın alku buzmış ärürlär 006

[=1]

tükäti “tamamen”

ädrämin tüzü t. nomlasar 128

[or]nınta tüzü t. tägmiş ärür 131

[=2]

tüz “düz”

[on]tun sınar yer suvda t. 048

[=1]

tüzü “tamamen”

t. түkäti nomlasar 128

t. түkäti tägmiş ärür 131

[=2]

U

udun- “hürmet etmek, hizmet etmek”

ontun sıñarkı burhanlar(ı)g ulşınta (oku: *uluşınta*) alku tapınur u.-urlar 003

tapınmışım u.-mışım 141

[=2]

uladı ~ ula[tı] “ve”

u. yalɣok ätözin 110

ol tişi ätözin kodup u. burhan kutın 040

[sumer] taglar tämir tilgän taglar u. 063

ünlüg burhan[t]a u. [gañ ügüz içintäki] 077

[=4]

ulug ~ [ulug] ~ [u]lug “büyük, ulu”

[u]. kiçig taglar alku bir täg 064

u. simer (oku: sumer) yaltr[ık atl(ı)g burhan sukançıg] 076

[u]. [yaruk] idtı ontun sına[r]kı burhanlar yerin 061

ol üç miñ u. miñ {ur} yer[tinçüdä] 067

yer suvug buzguçı u. suv 066

[=5]

uluş ~ [uluş] “ülke”

[artokrak mänilig] [u].+ta tugar 071

kutlug tilin bo u.+ug ögär 079

ol u. 118

ontun sıñarkı burhanlar(ı)g u.+inta(oku:uluşınta) alku tapınur 002

[=4]

unıt- “unutma”

u.-matın atayu tutsar 039

[=1]

uruk “ip”

u. kâmişmiş bolmasarlar 033

[=1]

utın (oku: *utun*) “fena”

u. nizvanılıg üç agu köñülärin (oku: *köñüllärin*) yarut[ay]ın 041

[=1]

utlı “sonuç”

u. 083

[=1]

uzun “daima”

u. turkaru öyü sakınur 039

[=1]

Ü

üç “üç”

ü. agu köñülärin (oku: *köñüllärin*) yarut[ay]ın 041

ü. yavlak yol[ug] 044

közünür ü. 104

ol ü. miñ ulug miñ {ur} yer[tinçüdä] 067

[=4]

üçün ~ [üç]ün “için”

b(ä)k katıg köñülin kut kolmış [ü]. 142

katıgılanmak bilig ü. 143

nomug ärtiñü ädgü ötgürm[i]ş ü. 008

[=3]

ü[çünç] “üçüncü”

ü. ög karınta nom nomlamak 122

[=1]

üdün “çağ; zaman; kez”

ü. burhan kutın bulayın 024

k(a)lp ü. 128

ol ü. t(ä)nr[i] 097

[=3]

ügüz ~ [ügüz] “okyanus; nehir ”

alp är talvı (oku: *taloy*) ü. suvın 027

[gaŋ [ü]. [içintäki] 077

[=2]

üküş “çok”

ü. ädgü kılınçd[a] 111

ü. tınl(ı)glarığ kutgarayın 136

[=2]

ülüg “baht”

ü.+üm orınta (oku: *ornınta*) tınl(ı)glar 022

[=1]

ün- “çıkmak”

balık taşgaru ü.-üp nomka kirmäk 123

[=1]

ünlüg “sesli”

burhan ulug simer (oku: *sumer*) yaltr[ık atl(ı)g burhan sukançıg] ü. 077

[=1]

üzüt “ruh”

yer suvda kälmiş ü.+l[är] 137

[=1]

Y

yalıŋok “insan” → **yalıŋok**

yerdä y.+lar (oku: *yalıŋoklar*) alku kutr[ul] 012

[=1]

yalıŋok “insan” → **yalıŋok**

ulatı y. ätözin 110

[=1]

yaltrı- “parıldama; pırıldama”

yarukuŋuz y.-miş yerdä 013

[=1]

yaltrık ~ **yaltr[ık]** ~ **yal[trık]** “parlaklık, parıltı, parlak”

y. [atl(ı)g burhan sukançıg] 076

y.+ın tæg takı tor osuglug korkınçsız bilgä 005

yaruk y. 059

[=3]

yaŋlok “yanlış”

y. sakınç 008

[=1]

yapırgak “yaprak”

y.+ı 115

[=1]

y(a)rılıg “ferman”

y. y(a)rılıkadı 098

[inçä te]p y. y(a)rılıkadı 026

[=2]

y(a)rılıka- “buyurmak, vaaz vermek”

ädgü alkış y.-zun 140

[inçä te]p y(a)rılıg y.-dı 026

y(a)rılıg y. 098

[=3]

yaru- “parlamak”

y.-dı yaşudı kamag yer suvdakı 062

[=1]

yaruk ~ **[yaruk]** “parlak, parıltı, ışıık”

y. yal[trık] 059

y.+uŋuz yaltrımıŋ yerdä 013

ay y.+ın kölitzün 049

idäŋ amita y. 070

kün y.+ın 049

ot y. 050

t(ä)ŋri y. 050

[ulug] [y]. ıdtı 061

[yer] suvda amita burhan y.+1 069

[=9]

yarut- “parlatmak”

utin (oku: *utun*) nizvanılıg üç agu köñülärin (oku: *köñüllärin*) y.-[ay]ın 041

[=1]

yaş “ömür”

y. turkaru ögrünçün mänin ärmäkläri bolzun 139

[=1]

[y]aşa- “yaşamak”

[y].-yur artırju körklä t(ä)ñri[m] 011

[=1]

yaşın “şimşek”

kaltı y. yaltrıkın 004

[=1]

yaşu- “parlamak”

alku yarudı y.-dı 062

[=1]

yavlak “sıkıntılı”

ämğäklig ü. yavlak yol[ug] 044

[=1]

y(e)g(i)rmi “yirmi”

altı y. “on altı” 127

[=1]

yelvi ~ y[e]lvi “büyü”

y. kömän tözlüg nomug artırju ädgü ötgürm[i]ş 007

y. täğ yañlok sakınç 008

[=2]

yer ~ [yer] ~ [y]er “yer; yeryüzü, dünya”

y. alku yırganur 014

[y]. suvda amita burhan yarukı alku 069

y. suvda burhan kutın bulayın 135
y. suvda kälmiş üzüt[är] 137
y. s[u]vda toşguray[ın] 021
y. suvda tüz yartl... 048
[y]. suvdakı 106
y. [suv]dakı tişi 035
y. suvka [ıra]k s(a)nmazun 134
y. suvka kälsärlär 137
y. suvug buzguçı ulug suv 066
y.+dä yalıñoklar (oku: *yalıñoklar*) alku kutr[ul] 012
alku yarudı yaşudı kamag y. suvdakı 062
alku y.+dä alku tınl(ı)glar 003
burhan [yertinçü] y.+i suvı mäniñ yer suvka [ıra]k s(a)nmazun 134
[ulug yaruk] ıdtı ontun sına[r]kı burhanlar y.+in 061
yarukuñuz yaltrımıñ y.+dä 013
[=17]

yer- “hor görmek”

tınl(ı)glar k(ä)ntünün ämgäklig arkasız ätö[zin] y.-ip 036
[=1]

yer[tinçü] ~ [yertinçü] ~ [ye]rtinçü “dünya”

[y]. yer suvug buzguçı ulug suv 066
[y]. yeri suvı mäniñ yer suvka [ıra]k s(a)nmazun 134
ol üç miñ ulug miñ {ur} y.-[dä] 067
[=5]

yetinç “yedinci”

y. burhan kutın bulup nom tilgänin avırmäk (oku: *ävirmäk*) 125
[=1]

yetinçsiz “*sakınu* ile beraber tasavvur edilemez”

burhannıñ sakınu y. [ädgüsin] 073
[=1]

yıl “yıl”

altı y. ämgäk ämgänmäk 124

[=1]

yıltız “kök”

tözün (oku: *tözin*) y.+ın 001

[=1]

yırgan- “titremek”

yer alku y.-ur 014

[=1]

ymä ~ y[mä] ~ [y]mä “dahi, ve dahi, bundan başka, dA”

y. kamag bodis(a)t(a)vlar 128

y. *sakınç* sakıntı antıkur m(ä)n 145

ançulayu y. 068

a[nç]ulayu [y]. kayu ki[ş]i burhan b[ol]... 030

kum sança (oku: *sanınça*) burhanlar y. 078

näçä bar suvı y. sogurgay ärd[i] 029

t(ä)ğrim y. amtı kayu 091

yıltızın y. tıdıgsız tutugsuz 001

[=8]

yok “boş”

y. kurug 010

[=1]

yol “yol”

[t(ä)]ğrim ämgäklig üç yavlak y.+[ug] 044

[=1]

yorı- “davranmak”

kamag burhanların y.-gınça 133

[=1]

yumurtga “yumurta”

biligsiz bilig y.+sın 043

[=1]

SONUÇ

Eski Uyğurca *Sukhāvātīvyūha-sūtra* (Giriş-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin) adıyla hazırlanan bu yüksek lisans tezinde; Peter Zieme'nin "Uigurische Sukhāvātīvyūha-Fragmente" ile Kōgi Kudara ve Peter Zieme'nin "Two New Fragments of the Larger Sukhāvātīvyūhasūtra in Uigur" makalelerindeki fragmanlardan yararlanılarak metinlere ilişkin yeniden okuma yapılmıştır. Ayrıca Zekine Özertural'ın *Alttürkische Handschriften* adlı çalışmasında sunulan söz konusu metne ait daha önce yayımlanmamış yeni fragmanların bir araya getirilmiştir. Çalışma, hem daha önce çalışılmış hem de daha önce çalışılmamış olan fragmanların bir araya getirilmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışma toplam 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Giriş" 4 başlıktan oluşmaktadır. "Uygur Dönemi Tarihi (744-1240)" bölümünde metni daha iyi anlayabilmek adına eserin ait olduğu dönemin özellikleri ile ilgili genel bir tarihî bilgi verilmiştir. "Uygur Edebiyatı" bölümünde, dönemin edebiyat anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. 3 ana başlıktan oluşan bu bölüm kendi içinde de bölümlere ayrılmaktadır. "Budist Uygur Edebiyatı" bölümünde "Anlatılar ve Masallar", "Sūtralar", "Abhidharmalar", "Vinayalar", "Tövbe Metinleri", "Büyü Metinleri", "Muhtelif Metinler" hakkında bilgi verilmektedir. "Manihaist Uygur Edebiyatı" bölümü, "Öyküler", "Tövbe duaları", "Klasik metinler ve din bilgisi metinleri" alt başlıklardan oluşmaktadır. Girişi oluşturan Uygur Edebiyatı bölümü "Hristiyan Uygur Edebiyatı" ve "Din Dışı Muhtelif Metinler" başlıklarıyla son bulmaktadır. Giriş bölümünün üçüncü ana başlığını oluşturan "Eski Uygurlarda Din" bölümünde Eski Uygurlarda benimsenen Budizm, Manihaizm, ve Nasturi Hristiyanlık dinlerinden bahsedilmektedir. Giriş kısmının son bölümünü oluşturan "Eser Hakkında"da sırasıyla Eski Uyğurca *Sukhāvātīvyūha-sūtra*, çalışmada izlenilen yöntem, araştırma tarihçesi ve çalışmaya dâhil edilen fragmanların fiziki durumları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm "Eski Uyğurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirimi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümünde 145 satır hacmindeki 16 fragmanın yazı çevirisi ve harf çevirisi yapılmıştır. Çeviriler genel satır numaralandırılmasına uygun bir şekilde sırasıyla yapılmıştır. Yazı çevirimi kısmında düzeltmeler yapılmıştır. Eserin çeviri yazısında ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'daki çeviri yazı ve harf çevirisi tablosu esas alınmıştır. Ayrıca çeviride Eski Uyğurca metinde yer alan terimsel ifadelerin Sanskritçe karşılığına da yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm olan "Eski Uyğurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı" bölümünde metinlerin Türkiye Türkçesine çevirisine yer verilmiştir. Bu bölümde, eserin dinsel metin türü

olan sūtralardan oluştuğu iyice anlaşılmaktadır. Buddha'nın vaazlarını içeren metin, Budizm'in özünü yansıtmaktadır. Eski Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarımını yaparken başlıca amacımız, Eski Uygurca metne bağlı kalarak onun özünü değiştirmeden çevirisini yapmaktır.

Dördüncü bölümde “Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar” başlığı yer almaktadır. Bu bölümde alıntı sözcüklere, tamamlamalara ve Budist terimlere odaklanılmıştır. Çince eş değer metin, Eski Uygurca metinle karşılaştırmalı olarak incelenmiş açıklanmaya ihtiyaç duyulan kelime veya kelime grupları için not yazılmıştır.

Beşinci bölüm “Sözlük-Dizin” kısmını oluşturmaktadır. Sözlük-Dizin bölümü, 285 madde başından oluşmaktadır. Bunların 67 tanesi fiil kökenli; 218 tanesi ise isim kökenlidir. Sözlükte 20 alıntı kelime yer almaktadır. Alıntılar Sanskritçe, Soğdca, Çince, Partça, Toharcanın A diyalekti, Toharcanın B diyalekti ve Grekçeden yapılmıştır. Bu bölümde, metinde geçen yerlere atıfda bulunarak bütünlüklü şekilde tespit edilen her kelime, satır numarasıyla birlikte madde başı olarak verilmiştir. Madde başları Eski Uygurca, anlamları ise Türkiye Türkçesidir. İhtiyaç hâlinde Budizm'le ilgili terimlerin Sanskritçe karşılıklarına da değinilmiştir.

Altıncı bölüm “Sonuç”tur.

Çalışmamızda ele alınan Eski Uygurca metinle esasında Türk dili incelemelerine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Abudukelimi, B. (2006). **Uygur Türklerinin Dinî İnanışları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayazlı, Ö. (2016). **Eski Uygurca Din Dışı Metinlerde Karşılaştırmalı Söz Varlığı**. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bozkurt, F. (1995). **Türklerin Dini**. (Birinci Basım). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Caferoğlu, A. (1968). **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Conze, E. (2005). **Kısa Budizm Tarihi**. Çev. Ömer Cemal Göngören (Basıma Hazırlayan: Birden Göngören), İstanbul: Yol yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**. Oxford: Oxford at the Clarendon Press.
- Çandarlıoğlu, G. (2019). **Uygur Devletleri Tarihi Ve Kültürü** (3. Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Demir, N ve Yılmaz, E. (2007). “Erken Dönem Uygur Edebiyatı (VIII-XIV): 2. Nesir.” **Türk Edebiyatı Tarih**, c.1., 154-176.
- Gömeç, S. (2011). **Uygur Türkleri Tarihi** (4. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gündüz, Ş. (Ed.) (2016), **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İzgi, Ö. (1987). **Uygurların Siyasî Ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)** (72. Cilt). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kudara, K. ve Zieme, P. (1997). **Two new fragments of the Larger Sukhāvāṭīvyūhasūtra in Uigur**. In: SIAL 12, 73-82.
- Nadalyaev, V. vd. (1969). **Drevnetyurkskiy Slovar'**. Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd. (Akademiya Nauk SSSR. Institut Yazıkoznaniya)
- Ölmez, M. (1997). “Kurzer Überblick über die Buddhistische Übersetzungsliteratur in Alttürkisch. Eski Türk Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış”. **Çağdaş Türk**

- Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Nevin Önberk Armağanı.** Ankara: Simurg Yayınları, 225-256.
- Ölmez, M. (2004). “Burkancı (Budist) ve Manici (Maniheist) Türk Edebî Çevreleri: Nesir”. **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi** (c. 4). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 129-135.
- Özbay, B. (2014). **Huastuanift Manihaist Uygurların Tövbe Duası.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özertural, Z. (2020). **Alttürkische Handschriften Teil 4. Varia Buddhica: Buddhistische Gedichte und kleinere Sutra-Texte.** Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). **Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben.** Band 1: ab- äzüglä-. [Uygurca Sözlük. İslam Öncesi Orta Asya Türkçe Metinlerinin Dil Malzemesi. Yeniden düzenlenmiş baskı. I. Fiiller. 1. Cilt: ab- äzüglä-]. Stuttgart: Steiner.
- Ruben, W. (2004). **Eski Metinlere Göre Budizm** (4. Basım). (Haz. Lütfü Bozkurt), Ankara: Okyanus Yayıncılık.
- Şahin, M. (2012). **Türk Tarihi Ve Kültürü** (7. Baskı). Ankara: Okutman Yayınları.
- Şeşen, R. (1969). “Eski Arablar’a Göre Türkler”. **Türkiyat Mecmuası**, 15, 11-36.
- Taşgılı, A. (2021). **Uygurlar -840’tan Önce-** (2. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tezcan, S. (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”. **Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe.** yay. Aydın Sayılı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 271-323.
- Uzunkaya, U. (2020). **Budist Eski Uygur Edebiyatından İki Metin (Metin- Çeviri- Açıklamalar- Dizinler)** (1. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Wilkins, J. (2021). **Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe).** Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- Yitik, A. İ. (2014). **Doğu Dinleri** (1. Basım). İstanbul: İsam Yayıncılık.
- Zieme, P. (1985). “Uigurische Sukhāvātīvyūha-Fragmente”. **Altorientalische Forschungen.** 12, 129-149.

Elektronik Kaynakça

DDB = “Digital Dictionary of Buddhism”. [www. buddhism-dict.net](http://www.buddhism-dict.net) (23.05.2023).

JEED = Japanese-English Buddhist dictionary (1979). Daitō Shuppansha (15.06.2023).

MDBG = <https://www.mdbg.net/chinese/dictionary> (02.05.2023).

Özyurt Ulutaş, Selcen, “Maniheizmin Uygur Toplum ve Devlet Yapısına Etkileri” 2020,
<https://akademiye.org/tr/?p=4199> (09.01.2023).

Taşagıl, Ahmet, “Turfan”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turfan>
(09.01.2023).

